

**SIYASAL İSTİKRAR BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI
DÖNEMDE PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ UYGULAMALARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ekrem CAN

Kütahya 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SİYASAL İSTİKRAR BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE 1980
SONRASI DÖNEMDE PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ
UYGULAMALARI**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN

Hazırlayan:
Ekrem CAN

Kütahya – 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Siyasal İstikrar Bağlamında Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Parlamenter Hükümet Sistemi Uygulamaları” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Ekrem CAN

Özgeçmiş

1989 yılında Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Mehmet Akif Ersoy ve Yoncalı İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2009 yılında Kütahya Lisesi'nden mezun oldu. Lisans eğitimini Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde 2013 yılında tamamladı. 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda ve 2015 yılında da Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon Alanında tezli yüksek lisans eğitimine başladı. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenci değişim programı ile Letonya RPIVA Üniversitesi'nde eğitimine devam etti. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Tezli Yüksek Lisans Eğitimini 2019 yılında tamamladı.

ÖZET

SİYASAL İSTİKRAR BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ UYGULAMALARI

CAN, Ekrem

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN

Mayıs, 2019, 95 sayfa

1215 tarihli Magna Carta Libertatum ile İngiltere’de başladığı kabul edilen Parlamenter Sistem dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaktadır. İngiltere’de geleneklere bağlı olarak ortaya çıkan parlamenter sistem, başta Türkiye olmak üzere uygulandığı birçok ülkede, aynı istikrarı sağlayamamaktadır. Türkiye’de özellikle 1991-2002 arasındaki koalisyon dönemlerindeki hükümet istikrarsızlıklarının siyasal istikrarsızlığa sebep olması dolaylı olarak ekonomi, eğitim gibi diğer alanları da etkilemiştir. Demokrasiye karşı yapılan askeri darbeler, koalisyon dönemi hükümet bunalımları, 1994 ve 2001 yıllarındaki ekonomik krizler ile yaşanan bu olumsuz süreçler halk nezdinde parlamenter demokrasiye olan güveni de sarsmıştır.

Türkiye’de parlamenter hükümet sisteminde yaşanan en önemli problemlerden birisi de cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki çift meşruluk sorunudur. Cumhurbaşkanı ile başbakan arasında yaşanan bu krizler farklı siyasi görüşe mensup olmalarından ziyade aynı partiye mensup yöneticiler arasında da sorun teşkil etmiştir. Bu da parlamenter sistemin en önemli siyasi çıkmazlarından biri olarak görülmektedir. Turgut Özal ile Yıldırım Akbulut, Süleyman Demirel ile Tansu Çiller, Ahmet Necdet Sezer ile Bülent Ecevit vs. arasında bu siyasi krizler yaşanmıştır. Bu çalışmayla Türk Siyasetindeki siyasi çıkmazlar, ekonomik krizler, askeri darbeler ile koalisyon dönemlerindeki hükümet istikrarsızlıkları üzerine değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Siyasal İstikrar, İstikrarsızlık, Demokrasi, Koalisyon, kuvvetler ayrılığı

ABSTRACT**CONTEXT OF POLITICAL STABILITY IN TURKEY AFTER 1980
GOVERNMENT DURING THE PARLIAMENTARY SYSTEM
APPLICATIONS****CAN, Ekrem****Master's Thesis, Department of Public Administration****Thesis Advisor: Asist Prof. Selami ERDOĞAN****May, 2019, 95 pages**

The Parliamentary System, adopted by the Magna Carta Libertatum, dated 1215 in the UK, is being implemented in many countries around the world. Depending on the tradition of the parliamentary system emerged in the UK, especially as applied in many countries, including Turkey, it can not provide the same stability. To cause instability in the political instability of coalition governments in Turkey, especially the period between 1991-2002 indirectly economy has also affected other areas such as education. The military coups against democracy, the state crisis in the coalition, the economic crises in 1994 and 2001 have shaken the confidence in parliamentary democracy.

One of the major problems experienced in the parliamentary government system in Turkey is also double legitimacy problem between the president and prime minister. These crises between the president and the prime minister have also been a problem among managers of the same party, rather than belonging to different political views. This is seen as one of the most important political dilemmas of the parliamentary system. Turgut Özal and Yıldırım Akbulut, Süleyman Demirel and Tansu Çiller, Ahmet Necdet Sezer and Bülent Ecevit. These political crises have taken place. With this study, the political impasse in Turkish politics, economic crises, military coups and government instability in coalition periods were evaluated.

Keywords: Parliamentary System, Political Stability, Unstability, Democracy, Coalition, Separation of Powers

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TANIMI.....	5
1.2. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TARİHSEL SÜRECİ	5
1.3. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK NİTELİĞİNİN GELİŞMESİ	7
1.3.1. İngiltere’de Yasama.....	8
1.3.1.1. Avam Kamarası	9
1.3.1.2. Lordlar Kamarası	10
1.3.1.3. Lordlar ve Avam Kamaralarını İlgilendiren Geleneksel Kurallar.....	11
1.3.2. İngiltere’de Yürütme.....	11
1.3.2.1. Taç	11
1.3.2.1.1. Kraliyet	12
1.3.2.2. Hükümet	13
1.3.2.2.1. Başbakan.....	13
1.3.2.2.2. Kabine	14
1.3.3. İngiltere’de Yargı.....	14
1.4. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ.....	15
1.4.1. Devlet Başkanının Siyasi Sorumsuzluğu	16
1.4.2. Yürütmenin İki Başlılığı	16
1.4.3. Bakanlar Kurulunun Kolektif ve Bireysel Sorumluluğu	17
1.4.4. Yürütmenin Yasamayı Feshetme Yetkisi	17
1.5. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TÜRLERİ.....	18
1.5.1. Monist Parlamentarizm.....	18
1.5.2. Düalist Parlamentarizm.....	19
1.5.3. Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm	19
1.5.4. Çoğunlukçu Parlamentarizm.....	20

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE’DE SİYASAL İSTİKRAR

2.1. SİYASAL İSTİKRAR	23
2.2. SİYASAL İSTİKRARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	25
2.2.1. Seçim Sistemleri	25
2.2.2. Hükümet Sistemleri	26
2.2.3. Koalisyon Hükümetleri.....	26
2.2.4. Askeri Darbeler.....	27
2.2.5. Terör.....	27
2.3. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNDE SİYASAL İSTİKRAR.....	28
2.4. TÜRKİYE’DE SİYASAL İSTİKRAR SORUNU	29
2.5. TÜRKİYE’DE SİYASAL İSTİKRARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	31
2.6. SİYASAL İSTİKRAR EKSENİNDE DEMOKRASİNİN SÜREKLİLİĞİ ..	32
2.7. SİYASAL İSTİKRARIN EKONOMİ VE KALKINMAYA ETKİSİ.....	33
2.8. KUVVETLER AYRILIĞI VE SİYASAL İSTİKRAR İLİŞKİSİ.....	34
2.8.1. Yasama Organı ve İstikrar	34
2.8.2. Yürütme Organı ve İstikrar.....	35
2.8.3. Yargı Organı ve İstikrar	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE’DE 1980-2002 DÖNEMİ PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ UYGULAMALARI

3.1. 1980 DARBESİ VE 1982 ANAYASASI.....	40
3.1.1. Askeri Darbenin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri	40
3.2. 1982 ANAYASASI’NDA HÜKÜMET MODELİ TARTIŞMALARI.....	42
3.3. 1983-1991 DÖNEMİNDE DEMORAKTİK PARLAMENTER SİSTEM.....	43
3.3.1. Özal Dönemi (1983-1991)	43
3.3.1.1. Kenan Evren-Turgut Özal Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (1983-1989).....	46
3.3.1.2. Turgut Özal-Yıldırım Akbulut Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (16 Kasım 1989-15 Haziran 1991).....	46
3.3.1.3. Turgut Özal-Mesut Yılmaz Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (15 Haziran-20 Ekim 1991).....	48

3.3.1.4. Turgut Özal-Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (20 Ekim 1991-17 Nisan 1993)	48
3.4. 1991-1995 DEMİREL İKTİDARI	50
3.4.1. Koalisyon Müzakereleri.....	51
3.4.2. I. DYP-SHP Koalisyonu	52
3.4.3. II. DYP-SHP Koalisyonu.....	55
3.4.3.1. 1994 Ekonomik Krizi	57
3.4.4. Süleyman Demirel-Tansu Çiller Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri	59
3.5. 1995-2002 DÖNEMİ	61
3.5.1. DYP-CHP Koalisyonu	61
3.5.2. ANAP-DYP Koalisyonu.....	62
3.5.3. RP-DYP Koalisyonu.....	64
3.5.4. 28 Şubat “Post-modern” Darbesi.....	66
3.5.4.1. 28 Şubat “Post-modern Darbe” nin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri	68
3.5.5. ANAP-DSP-DTP Koalisyonu.....	69
3.5.6. DSP-MHP-ANAP Koalisyonu	71
3.5.6.1. A. Necdet Sezer- Bülent Ecevit Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri	72
3.5.6.2. 2001 Ekonomik Krizi	73
3.6. 3 KASIM 2002	74
3.6.1. AK Parti Dönemi	75
3.6.2. A. Necdet Sezer-R. Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (2002-2007).....	77
3.6.3. A. Gül-R. Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (2007-2014)	78
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	83
DİZİN	95

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 3.1: 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri	44
Tablo 3.2: 20 Ekim 1991 Genel Seçimlerine Dair Veriler.....	51
Tablo 3.3: 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine Dair İstatistiki Veriler	63
Tablo 3.4: 18 Nisan 1999 Yılında yapılan Genel Seçim Sonuçları	71
Tablo 3.5: 3 Kasım 2002 Genel Seçim Sonuçları	75

KISALTMALAR LİSTESİ

AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DDK	Devlet Denetleme Kurulu
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
GP	Genç Parti
Ed.	Editör
FP	Fazilet Partisi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HP	Halkçı Parti
İP	İşçi Partisi
IMF	International Monetary Fund
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MSP	Milli Selamet Partisi
MP	Millet Partisi
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
pp.	Page (Sayfa)
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
SGK	Sosyal Sigortalar Kurumu
s.s.	Sayfa Sayısı

TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YDH	Yeni Demokrasi Hareketi
YDP	Yeniden Doğuş Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi
YP	Yeni Parti
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

TEZ METNİ

GİRİŞ

Egemenlik yetkisini ve iktidar gücünü kullanan siyasal iktidar izlediği yöntem ile yasama ve yürütme güçlerinin kullanılış şekline göre farklılaşır. Bu durum aynı zamanda siyasal sistem içerisinde bulunan hükümet sistemlerinin de belirlenmesini sağlar. Yasama ve yürütme erklerinin, yasama veya yürütme organında birleşmesi halinde monarşi rejimi ya da meclis hükümeti ortaya çıkar. Bu iki erkin farklı organlar eliyle kullanılması durumu da kuvvetler ayrılığı modelini ortaya çıkarır. Kuvvetler ayrılığı teorisi de kendi içinde parlamenter, yarı başkanlık ve başkanlık sistemini barındırır. Buradaki hükümet sistemlerinin birbirinden farklı oluşu yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Yasama ve Yürütme arasında yumuşak bir ayrımın olduğu sistem parlamenter sistem, sert bir ayrımın söz konusu olduğu sistem başkanlık sistemi, bu iki hükümet sistemi arasında kısmen yumuşak bir ayrım hâkim ise bu da yarı başkanlık sistemidir.

Hükümet sistemlerini kuvvetler ayrılığı teorisine göre birbirinden farklılaştıran olgu, yasama ve yürütme arasındaki ilişkinin niteliğidir. Bu sistemlerin sadece yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuki değişiklikler ile başarılı bir uygulama olarak göstermek doğru olmaz. Ülkelerin tarihsel tecrübeleri ve bu mirasın ülkeye kazandırdıkları, siyasal kültürleri, demokratik teamüller, ekonomik gelişmişlik düzeyi gibi birtakım dinamikler, ülkelerin hükümet sistemlerini başarıyla uygulamalarının arka planını oluşturur. Çağdaş toplumlarda elbette Türkiye'de yöneticilerin meşru olarak siyasal iktidara sahip olabilmesinin yolu demokratik seçimlerden geçmektedir. Demokratik ülkelerde; tercih edilen hükümet sistemi, seçim sistemi, ülkenin sosyolojik, demokratik, kültürel ve ekonomik yapısı gibi unsurlara bağlı olarak siyasal yönetimde istikrarsızlıklar ortaya çıkabilmekte ya da istikrar sağlanabilmektedir.

Türk siyasal hayatında yüz yılı aşkındır yönetim sistemi olarak var olan parlamenter hükümet sistemi, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkinin niteliğine yön vermektedir. Parlamenter hükümet sistemi istikrarsız hükümetlere neden olduğundan dolayı, uzun süredir tartışılır duruma gelmiştir. Türkiye'de parlamenter hükümet sistemine, etkinlik ve istikrar sağlama noktasında her ne kadar çözüm aranmışsa da

yapılan seçimler göstermiştir ki, koalisyonlu ve başarısız kısa süreli hükümetlerden kaçınılamamıştır.

Öte yandan parlamenter hükümet sisteminde çıkabilecek tıkanmalarda oluşan kriz ortamına bir de askeri darbeler eklenince içinden çıkılmaz bir krize sebep olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, askeri darbelerden canı en çok yanan ülkelerden birisi olmuştur. Yapılan her askeri darbe, demokrasi adına işlenen bir cinayet olarak nitelendirilebilir. Her askeri darbe aynı zamanda ülkenin gelişimine, istikrarına, demokrasisine de bir darbe vurmaktadır. Bu kapsamda daha güçlü bir yönetiminin olması adına siyasal sistemi etkin kılacak bir dizi değişiklikleri yapmak zorunlu hale gelmiştir. Özellikle anayasal anlamda demokrasiye herhangi bir müdahalenin olmaması adına önlem alınmalıdır.

Türkiye’de özellikle 1980’li yıllarda Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Başbakan Turgut Özal (1983-1989) arasında başlayan çift meşruluk sorunu, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan (2007-2014) arasında da devam etmiştir. Bu siyasal çıkmaz olarak nitelendirecek durum ülkenin siyasal ve ekonomik anlamda gidişatını belirlemektedir. Cumhurbaşkanı-başbakan aynı partinin fraksiyonundan gelmiş olsa dahi bu siyasal çıkmazın önüne geçen bir çözüm olmamıştır. Dolayısıyla çift başlılık parlamenter hükümet sisteminde önemli bir sorunu teşkil etmektedir.

Çift meşruluk sorununa ilişkin yapılacak bir sistem değişikliğiyle çözüm sağlanabilir. Türkiye’de ister aynı siyasi görüşten olsun isterse farklı siyasi görüşten olsun, cumhurbaşkanı ile başbakan arasında sıklıkla engellenemeyen sorunlar buna zorunlu kılmıştır. Çoğulcu demokrasilerde gerçekleştirilecek bir sistem değişikliği hükümet istikrarını ve siyasal istikrarı sağlayacağı için gerçekleştirilmelidir. Elbette bunun yanında ülkenin siyasal, sosyal ve kültürel yapısı da göz önüne alınmalıdır. Demokratik koşullar çerçevesinde sistemin tam anlamıyla yerine oturması elbette kısa bir sürede olması beklenemez. Belirli bir süreç doğrultusunda ve yapılacak seçimler bağlamında bunlar gerçekleşecektir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1980’den 3 Kasım 2002 yılına kadar ki dönemde parlamenter hükümet sisteminde yaşanan koalisyonlar, ekonomik krizler, askeri darbeler ve cumhurbaşkanı-başbakan arasındaki siyasal çıkmazlar irdelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde parlamenter hükümet sisteminin teorik arka planı ele alınmaktadır. Daha sonra parlamenter sistemin tarihsel sürecine dair bilgilendirme yapılmıştır. Devamında ise sistemin İngiltere’de işleyişine değinilip, parlamenter hükümet sisteminin özellikleri ve türlerinin neler olduğuna dair bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde parlamenter hükümet sistemiyle ilişkili olan siyasal istikrar kavramına değinilmektedir. Siyasal istikrarı tanımladıktan sonra bu kavramı etkileyen unsurlar açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’de siyasal istikrar sorunu açıklanıp, Türkiye’de siyasal istikrarı etkileyen kavramların neler olduğuna dair bilgi verilmektedir. Son olarak kuvvetler ayrılığı ile siyasal istikrar arasındaki ilişki açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de 1980’den 2002 yılına kadar siyasal istikrar bağlamında parlamenter hükümet sistemi uygulamalarından söz edilmiştir. 1983 yılından 1991 yılına kadar ki istikrarlı Özal dönemi sonrası 2002 yılına dek devam edecek olan istikrarsız koalisyon hükümetlerinin yol açtığı ekonomik krizlere, cumhurbaşkanı-başbakan arasında yaşanan siyasi çıkmazlara, askeri darbelerin Türkiye’ye olumsuz yanları vurgulanmıştır. Ayrıca siyasal istikrarı oldukça önemli derecede sekteye uğratan askeri darbelerin demokrasi üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TANIMI

Hükümet sistemlerinden biri olan parlamenter hükümet sistemi, yürütmenin yasama içerisinden doğduğu, yasamaya karşı yürütme kanadının sorumlu olduğu ve bu iki organ arasında etkileşimin yumuşak bir şekilde olduğu demokratik bir sistemdir.

Parlamento köken itibariyle Latince'den gelmekte ve Türkçe'deki divan sözcüğüne tekabül edip, ortak bir karar almak üzere toplanılan kurul manasına gelmektedir (Karatepe, 1991: 237). Parlamenter sistem kavramı genel itibariyle yasama ve yürütme ekseninde tanımlanmaktadır. Bu manada parlamenter sistem kısa ve öz bir şekilde, yasama iktidarı içerisinden çıkan yürütme iktidarının yasama iktidarına karşı yükümlü olduğu anayasal demokrasi tipi (Epstein, 1968:419) olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer tanım ise, yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter hükümet sistemi, hükümet ve meclisin yani yürütme organıyla yasama organının birbirini denetlediği ve birbirlerinin kararları üzerine etkileri olduğu yönetim şeklidir (Göze, 1995: 429). Kuvvetler ayrılığı bakımından tanımlamak gerekirse, yasama ile yürütme arasında etkileşimin bulunduğu, kuvvetler ayrılığı ilkesinin yumuşak bir biçimde uygulandığı hükümet sistemidir.

Günümüz demokrasilerinde en yaygın hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Parlamenter sistemin temeli parlamentoya dayanmaktadır. Bu nedenle de, yürütme parlamentodan doğmakta ve parlamentoya karşı siyasi olarak sorumlu olmaktadır. Parlamenter sistemin değişmez odak noktasına baktığımızda, hükümetin parlamento çoğunluğunun güvenine bağlı olmasıdır. Parlamenter hükümet sisteminde hükümet, parlamentonun içinden çıkmalı ve parlamentoya dayanması gerekmektedir. Ancak hükümet parlamentodan ayrı hareket etme hakkına sahiptir. Parlamenter rejimlerde hükümetlerin hukuki kimlikleri ayrı ve özerktir.

Parlamenter hükümet sistemine dair yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere parlamento kanadındaki cumhurbaşkanı ve yasama, hükümet kanadındaki yürütme kuvvetler ayrılığı doğrultusunda icra edilmektedir.

1.2. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Parlamenter sistem toplumsal olaylardan, siyasi gelişmelerden etkilenerek İngiltere'de ortaya çıkmış bir hükümet sistemidir. Önceden herhangi bir tasarlanma söz

konusu değildir. Bu hükümet sisteminin ortaya çıkış serüvenine baktığımızda üzerinde inceleme yapılacak ülke İngiltere'dir. Parlamenter sistem, İngiltere'nin toplumsal koşulları içinde oluşup gelenekselleşmiştir (Gözübüyük, 1986: 26). Bundan dolayı İngiltere, parlamenter sistemin beşiği sayılır.

1215 Magna Carta, kralın yetkilerinin sınırlandırıldığı ilk belgedir. Kral Yurtsuz John (John "Lackland")'un kendi baronları ve kiliseyle anlaşmazlığa düşmesi bunu takiben Fransa ile devam eden savaşta yenilgiye uğraması Kralı zor durumda bırakmıştır. Baronların Kral'a karşı ayaklanmasıyla da Kral Yurtsuz John baronlarla yapılan anlaşmayı kabul etmiş ve bunun sonucunda Büyük Özgürlük Fermanı (Magna Carta Libertatum) adlı ferman 1215 tarihinde imzalanmıştır. Böylece Kral temsilsiz vergi olmaz ilkesini bu belgeyle kabul etmiştir. (Gözler, 2012:331). Büyük Hürriyet Fermanı, İngiliz feodal toplumunu oluşturan kesimin geleneksel manada sahip oldukları hakların güvencesi olarak görülmektedir. Bu sınıflara baktığımızda en önemli grubun baronlar olduğunu söyleyebiliriz. Hakları korunan bir diğer sınıf özgür köylülerdir. Özgürlük Fermanı'nın önemle bahsettiği kurum ise kilisedir. Kilisenin Magna Carta öncesi sahip olduğu tam özerk yapı gibi ayrıcalıklar bu fermanla tekrar ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra geleneksel doğal hakları da ifade edilip güvence altına alınmıştır. Adalet reddedilemez, satılamaz, geciktirilemez. Ceza suçla orantılı olmalı, suçsuz ceza verilemez, ülkeye giriş ve çıkışlar serbesttir; tam bir ticaret özgürlüğü vardır. Özgürlük Fermanı ile ifade edilen bu hak ve özgürlükler baronların kendi arasından seçeceği 25 kişilik bir komisyonunun bu hakların uygulanıp uygulanmadığını denetlemesi ile güvence altına alınmaktadır (Eroğul, 2010: 38-39). Baronlar ayrıca kralın mallarına gerekirse el koyabilecekleri bir ayrıcalığa da sahip konumdadır.

Kral Yurtsuz John'un anayasa hukuku ve parlamentoya bu denli katkısından sonra tahtta III. Henry geçmiştir (1216-1272). III. Henry'nin tahtta kalışı uzun sürmemiş ve onun yerine başa geçen Simon de Monfort III. Henry'yi hapsedip, 1265'te parlamentoya katılmak üzere her şehirden 2 temsilci ve her kontlukta 2 şövalye gönderilmesini istemiştir. Böylelikle parlamento varlıklı aristokratlar ve şövalyelerden oluşmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra parlamentonun önemli bir özelliği de birçok farklı çıkarın parlamentoda temsil edilmesi idi (Kama, 2016: 2). Üye sayısı arttırılmış Magnum Concilium'a, Model Parlâmento adı verilmiştir. Genişletilmiş mecliste 49 lord ünvanlı üye ve 292 temsilci yer almıştır. Parlamentonun ortaya çıkışıyla birlikte sayılabilecek en

önemli gelişme ise, kralın, yüksek dereceli kilise mensuplarının ve baronların izni olmadan feodal düzenin kabul ettiği; kralın kızını evlendirmesi, oğlunu şövalye yapması ve kral cizyesi gibi birkaç istisna dışında olağandışı yardımda bulunmamayı taahhüt etmesiydi (Göze, 1995: 420).

Parlamento 14. yüzyılda bugünkü halini almaya başlamıştır. Ruhban sınıfı kendilerine isabet eden vergiyi kilise bünyesinde kararlaştırıp, parlamento toplantılarına katılmamaya başlamışlardır. Bu durumla birlikte soylu kişiler kendileri gibi soylu olmayanlarla aynı bölümde oturmak istememişler ve ayrı bir salonda toplanmaya başlamışlardır. Bu durum parlamentoda, alt ve üst olmak üzere iki meclisli bir yapı ortaya çıkarmıştır (Gözler, 2009: 367-369). Bunlardan ilkinde Lordlar Kamarası; ikincisine ise, Avam Kamarası denilmektedir.

Lordlar Kamarası başlangıçta Avam Kamarası karşısında üstün bir konumdayken bu ayrıcalıklı konumunu zamanla kaybetmeye başlamıştır. Bu üstünlüğü vergileri kabul etme karşılığında kralın da bir takım isteklerini yerine getirmesini “petition (dilekçe)” sunarak gerçekleştirmiştir. Bu istek ve dilekler zamanla yasa tasarısı “bill” olarak ifade edilmiş (Gözler, 2009: 370; aktaran, Barut, 2012: 52) ve ortaya çıkacak yeni vergilerin onaylanması bu yasa tasarısının kral/kraliçe onayıyla mümkün kılınmıştır. Avam Kamarası mali konularda bu gelişmeler bağlamında Lordlar Kamarası’ndan üstün bir konuma gelmiştir.

Magna Carta Libertatum ile başladığı kabul edilen parlamenter sistem yönündeki mücadeleler, 1295 tarihli Model Parlâmentonun kuruluşuyla, devamında 1628 Haklar Dilekçesi, 1641 Büyük Uyarı, 1679 ve 1689 Haklar Bildirisi gibi belgelerle kralın yetkisi sınırlandırılıp (Barut, 2012: 53) gelişmeye başlayan parlamenter sistem günümüze kadar devam etmiştir.

1.3. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN DEMOKRATİK NİTELİĞİNİN GELİŞMESİ

İngiltere’de 14. yüzyıl itibariyle artık parlamenter bir sistem vardır. Ancak bu sistemin demokratik açıdan niteliği oldukça zayıftır. Bunun önemli sebeplerinden birisi parlâmentonun hitap ettiği seçmen tabanının ve temsil niteliğinin yetersiz olmasıdır. Ayrıca Avam Kamarası ile neredeyse eşit yetkilere sahip olan Lordlar Kamarası da

seçimle belirlenmiyordu. 19. yüzyılın sonlarına kadar yasama organı Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası'nın eşit yetkilere sahip olduğu bir parlamentodan oluşuyordu. Fakat bu eşitlik yapılmak istenilen reformlardan kaynaklanan anlaşmazlıklar sonucunda 20. yüzyılın başlarında Avam Kamarası'nın lehine bozulmuştur. 1911 ve 1949'da kabul edilen "Parliament Act" düzenlemeleri ile Lordlar Kamarası'nın yetkileri Avam Kamarası karşısında büyük oranda kısılmış ve Avam Kamarasının Lordlar Kamarası üzerindeki otoritesi artmıştır. Bu düzenlemelerle Lordlar Kamarası mali konularda getirilen tasarı ve önerilerde bir ay, diğer konularda da on iki ay bekletme yetkisine sahip olabilmıştır. Ancak bu bir geciktirme yetkisi olarak görülmelidir. Lordlar Kamarası yasaların çıkarılmasını engelleyememektedir. Ayrıca tasarı ya da önerilerin mali olup olmadığına da Avam Kamarası başkanı Speaker karar vermektedir. Böylelikle parlamenter sistemin demokratik niteliğinin gelişmesi, soy ve atama usulleriyle belirlenen Lordlar Kamarası'nın yetkilerinin azaltılması ve Avam Kamarası'nın temsil kabiliyetinin artırılması ile mümkün olabilmıştır (Barut, 2012: 56-57). Bu gelişmeler ışığında parlamenter sistem demokratik niteliğini tamamlamış ve böylelikle sistem halkla bütünleşmiştir. Görüldüğü üzere parlamenter sistem tarihsel bir hareketle ortaya çıkıp gelişmiştir.

1.3.1.İngiltere'de Yasama

İngiliz Meclisi uzun tarihiyle ilk meclislerden biri sayılmaktadır. Bu özelliğiyle birlikte, diğer meclislere örnek nitelikte bir meclis olmuştur. İlk ortaya çıkışı itibariyle kraliyet konseylerinden oluşan bu karar alma organı on beşinci yüzyıl orta sınıfına, on sekizinci yüzyıl aristokrat sınıfına, on dokuzuncu yüzyıl zengin sınıfına ve günümüzde kitle demokrasilerinin amacına uygun başarılı şekilde uyarlanmış, dünyanın önemli yasama kurumlarından. İngiliz parlamenter sisteminde, Yasama; Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'ndan oluşmaktadır (Eşki, 2009: 68). Şöyle ki, halk tarafından seçilen üyelerden oluşan Avam Kamarası, soy esasına göre atanan Lordlar Kamarası ile birlikte yasamayı oluşturmaktadır. Lordlar Kamarası'nın yasaların çıkmasını geciktirebilme yetkisi haricinde, yasama yetkisi tümüyle Avam Kamarası'nda bulunmaktadır. Bundan dolayı İngiliz Westminster sisteminde yasama erki, bir tek yasama meclisinde toplanmıştır (Lijphart, 2012: 16-18). Bu bağlamda İngiliz parlamenter sisteminde yasama

erki, bir tek yasama meclisinde toplanmıştır. Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası'nı detaylı bir şekilde incelemek gerekirse;

1.3.1.1. Avam Kamarası

Parlamentoda yasamayı elinde bulunduran organ Avam Kamarası'dır. Yasama dokunulmazlığı olan ve seçimle görev başına gelen 650 üyeden oluşur. Avam Kamarası üyeleri 5 yıllık süre için halk tarafından seçilir. Avam Kamarası üyesi olan parlamenterlerin yasama sorumsuzluğu vardır. Avam kamarasında tam anlamıyla düşünce ve ifade özgürlüğü hâkimdir (Eroğul, 2010: 28-29). İngiltere'de istifa mekanizması yoktur. İstifa etmek isteyen Milletvekili, örneğin; Eğitim veya Tarım Bakanlığı gibi bakanlıklardan birine giderek orada bir kamu görevi üstlenir dolayısıyla milletvekilliği kalkar.

İngiltere'de seçim kampanyaları 8 gün gibi çok kısa bir sürede tamamlanır. Adaylar seçim propagandasını radyo ve televizyondan yaptığı gibi İngiltere'ye özgü şekilde de yapmaktadır. Şöyle ki, köşe başlarında adayların seçmenlerle yaptığı sorulu-cevaplı konuşmalar, seçmenlerin evlerini dolaşp yapılan propagandalar sayılabilir. Seçim masrafları için ise İngiliz yasaları birtakım sınırlandırmalar getirmiştir; seçmenlere para dağıtmak, araç kiralayp seçmenleri sandık başına götürmek, paralı konuşmacılar tutmak gibi sınırlandırılmalar getirilmiştir. Kurulan yeni parlamento, seçimleri izleyen iki hafta içerisinde toplanır. Yapılan ilk toplantıda Avam Kamarası başkanı seçilir. Avam Kamarası başkanına spiker (speaker) denilir. Oturumların yürütülmesi konuşmacının yetkisindedir. Avam Kamarası toplantıların da üyelerin sordukları sorular cevaplandırılır sonra hükümet tarafından getirilen yasa önerileri görüşülür. Görüşülen yasa tasarıları komisyona gönderilir. İngiltere'de parlamenter sistemin bulunduğu diğer ülkelerden farklı olarak yasa tasarılarının görüşüldüğü 8 komisyon bulunmaktadır. Genellikle yasa tasarıları hiçbir değişikliğe uğramadan komisyondan geçerek genel kurula gelir. Genel kurulda yapılan üçüncü görüşmede kabul edilerek yasa tasarıları Lordlar Kamarası'na gönderilir (Gürbüz, 1987: 68-70). Lordlar Kamarası'nda kabul edilen tasarı krala/kraliçeye gönderilir ve kral/kraliçe tarafından onaylanarak yasa şeklini alır.

Avam Kamarasına baktığımızda günümüze ilişkin olarak zaman zaman kanun yaptığı görülmektedir. Yani çıkarılacak bir yasanın içeriğine tam olarak kabinede karar verilir. Hükümetler öncelikli olarak karar verilecek politikaları ele almakta ardından

görüşülecek tasarılar üzerinde Avam Kamarası'ndaki üyeler değişiklik yapmaksızın desteklerini vermektedirler (Loveland, 2012: 130-132). Avam Kamarası'nı açıkça ifade etmek gerekirse, yasamadan ziyade bir meşrulaştırma söz konusudur.

1.3.1.2. Lordlar Kamarası

Modern haline on beşinci yüzyılda ulaşan Lordlar Kamarası, köken itibariyle "Büyük Konsey"e kadar uzanabilir (Loveland, 2012: 156). Lordlar Kamarası yeryüzünde varlığını devam ettiren son aristokratik meclislerden biridir. Kamaranın üyeleri 6 ayrı gruptan oluşur. Bunlar; kral soyundan gelen prensler, soydan gelen lordlar, İskoçya temsilci lordları, İrlanda temsilci lordları, hukuk lordları ve İngiliz kilisesinin yüksek görevlileri(ruhani lordlar)'nden oluşur. Lordlar Kamarası'nın üyelerinin sayısının belirlenmemesi politik sebeplerden dolayı kamaraya sürekli yeni üyelerin yerleştirilmesine neden olmuştur. Kabineler, Lordlar Kamarası'nda yandaşlarını arttırmak için yeni lordluklar dağıtarak sayılarını daha da arttırmışlardır. Muhafazakâr yanlı olan Lordlar Kamarası'nda ağırlık oluşturmak isteyen İşçi Partisi üyelerine birçok lordluk dağıtmıştır. Özellikle, Avam Kamarası'nın sunduğu bir yasa tasarısına, Lordlar Kamarası'nın karşı çıkması halinde, 1909'da olduğu gibi hükümet görüş olarak kendi tarafından olan üyeleri Lordlar Kamarası'na doldurmuştur. Böylelikle Lordlar Kamarası'nın üye sayısı 800'ü aşmıştır (Gürbüz, 1987: 70-72). Lordlar Kamarası'nda oluşan bu duruma çözüm niteliğinde 1911'de çıkarılan Parlamento Yasasıyla (Parliament Act) Lordlar Kamarası'nın yasama yetkisine kısıtlama getirilmiştir. Avam Kamarası bu yasaya dayanarak Lordlar Kamarası'nın kararını reddedebilir. Bu değişikle beraber Lordlar Kamarası'nda çoğunluk sağlamak hiçbir önem arz etmemektedir.

Atama ve veraset yoluyla oluşan Lordlar Kamarası'nda 790 üye bulunmaktadır. Bunların 191'i kadın üyedir. Lordlar Kamarası'nın üyeleri seçilmiş üye olamadıkları için seçim bölgelerini temsil etme hakları yoktur. Başbakan'ın tavsiyesi üzerine, ömür boyu üyelikler Kral/Kraliçe tarafından verilen onay ile gerçekleştirilir. Lordlar Kamarası'nda eskiden günümüzde ise 2'si kadın olmak üzere 92 ömür boyu üyeliği bulunanlar vardır. Lordlar Kamarası'nda İngiliz Kilisesi'nden 26 temsilci bulunmaktadır. Ruhani Lordlar olarak bilinen bu üyelerin 2'si başpiskopos, 24'ü piskopostur (www.bbc.co.uk.).

Lordlar Kamarası'nın başkanı siyasi yönden tarafsızdır ve Avam Kamarası tarafından seçilir. Ancak Avam Kamarası ile Lordlar Kamarası'nın başkanı aynı statüde

değildir. Lordlar Kamarası, Avam Kamarası'na karışamaz ve üyeleri ülke gündemi adına yapılan tartışmalara çağrılmamaktadır.

1.3.1.3. Lordlar ve Avam Kamaralarını İlgilendiren Geleneksel Kurallar

Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası'nın işleyişiyle alakalı yıllardır süregelen geleneksel kurallar şunlardır (Ridges, 1929: 205):

1. Lordlar Kamarası'nda mali yasa tasarıları müzakere edilemez ve bu yasa tasarıları hakkında düzenleme yapılamamaktadır.
2. Avam Kamarası ile Lordlar kamarası arasında çıkabilecek anlaşmazlıkta, Avam Kamarası'nın istekleri kabul edilecek ve bilhassa bu istekler genel seçimler neticesi millî bir kararla desteklenmiş bulunuyorsa, Lordlar Kamarası'nın bu kararları kabul etmesi mecburdur.
3. Lordlar Kamarası'nın yargısal faaliyetine kamaranın yalnızca hukukçu üyeleri katılmaktadır.
4. Hem Avam hem de Lordlar Kamarası'nın faaliyetleri, politik partiler arasındaki anlaşma ile düzenlenir. Hükümet, çoğunluğun etkisiyle oluşacak her türlü meselede, muhalefetin de görüşünü duyurma imkânını vermekle sorumludur.

1.3.2. İngiltere'de Yürütme

İngiltere'de yürütme organı ikili yapıdan oluşmaktadır. “Taç”; kral veya kraliçeden oluşan taraf, diğer tarafta ise, “hükümet” yani başbakan ve kabine bulunur (İpek, 2017: 18).

1.3.2.1. Taç

Taç, genel olarak İngiliz yönetim anlayışında hükümetin yetkileri anlamına gelen ve her şeyi kapsayıcı bir kavram olarak algılanır. Taç ilk zamanlar kral manasına gelmekteydi aradan geçen yüzyıllar içerisinde parlamento, kabine ve devlet memurları gibi kraliçeye ya da krala yardımcı olabilecek herkesi kapsayacak biçimde anlam genişlemesine uğramıştır (Roskin, 2007: 37). Taç'a atfedilen yetkiler aslında semboliktir. Üç yetkisi bulunmaktadır. Bunlar; sorumluları uyarma, bilgilendirilme ve destek verme yetkisidir (Eroğul, 2001: 21).

1837’de tahtta çıkan Kraliçe Victoria’dan itibaren Taç’ın halk nezdindeki itibarı arttığından ülkede Taç’ın önemli bir etkisi vardır. Bu etkide, Cromwell’in Cumhuriyet dönemi (1645-1658) göz önünde tutulmamak şartıyla monarşi kurumunun devamlılığı ile kral ailesi ve çevresinin yaşamış olduğu sosyal değişimin (burjuva-aristokrasi kaynaşması) büyük rolü vardır (Çam, 2000: 29). Dolayısıyla İngilizler için kral hanedanı, sosyal saygınlığının büyük ölçüde artması nedeniyle de ülkesini temsil eden bir sembol ifadesi kazanmıştır.

Birleşik Krallık devlet kurumlarının en önemlisi Taç’tır. Ülkenin değişmez devlet başkanı da monarktır. Taç, yasamanın ayrılmaz parçası, yürütmenin başı, yargının başı, İngiliz silahlı kuvvetlerinin başkomutanı, İngiltere kilisesinin yüce yöneticisi ve yasama, yürütme, yargının başıdır.

1.3.2.1.1. Kraliyet

Kral varlığı ile ulusal birliğin sembolü, imparatorluğun bütünlüğünü temsil eden şahsiyet niteliğindedir. İngiltere’de Kral, Haklar Bildirgesi, 1701 tarihli İngiliz veraset kanunu gibi hukuki belgelerde oluşturulan kanun niteliğinde kurallara bağlı şekilde veraset yoluyla tahta geçmektedir. İngiltere tahtına kadınlar geçebilir ancak Katoliklere kapalıdır. Kralın siyasal görevi anayasal düzenin uyum içerisinde normal işleyişin kolaylaştırılmasına yöneliktir. Kralın politikası, iktidardaki hükümetin izlediği politika doğrultusundadır. Kralın, İngiliz kamu hukukunda yaptığı tüm işlerden sorumsuz tutulması kabul edilmiştir. Sorumluluk kabine ve özellikle başbakana aittir. Krala atfedilen bu kural sadece siyasi konularda değil tüm konular için geçerli olmuştur. Siyasi sorumluluğun devlet başkanına yüklenmesindeki amaç yürütmenin istikrarını sağlamaya yönelik düşünülmüştür. Hükümet ile meclis arasında çıkabilecek herhangi bir uyuşmazlıkta kral tarafsız kalmaktadır. Bu uygulamadaki amaç kralın siyasi rolü olarak değil de konumu gereği alınan kararları etkileyebileceğindendir. Kral, kabine üyelerine söyleyeceği herhangi bir sözden etkilenme durumuna karşın tarafsız bırakılmıştır. Kral, iç ve dış politikanın yürütülmesinden başbakan ve kabine üyeleri tarafından haberdar edilir. Kendi görüş ve düşüncelerini kabineye iletir. Aldığı kararlarla ülke politikasını etkileyebilmektedir (Göze, 1995: 461). Bu yüzden İngiltere’de Kral, kraliyet ailesini birleştiren en önemli güç unsuru ve bu gücün sürekliliğini sağlayan sembol kişilik olarak görülmektedir.

1.3.2.2. Hükümet

Hükümet kapsamında üç grup bakan vardır: Sayıları 20 civarında olan kabine bakanları bunların en önemlileridir. Kabinenin başkanı başbakandır. İçişleri, Dışişleri, Savunma, Hazine, Milli Eğitim, Lord Şansölye ve Amiralliğin Birinci Lordu en önemli bakanlıklar arasındadır. İkinci grup bakanlar her zaman kabinede yer almayan kendi bakanlıklarıyla ilgili sorunların görüşülmesi esnasında toplantıya katılırlar. Sadece bakanlığın yönetimiyle ilgili yetkileri sınırlanmıştır. Bu grup bakanların sayısı 20'yi aşmamaktadır. Üçüncü gruptaki bakanlar ise kabineye katılma hakları olmayan, sayıları 40-60 arasındadır (Çam, 1993: 46). Dolayısıyla bu hükümet ekibi piramidin tabanını oluşturan ilk iki gruptaki bakanlığa bağlı kıdemsiz bakanlardır.

1.3.2.2.1. Başbakan

İngiliz parlamenter hükümet sisteminde kral/kraliçe kabinenin başı olarak başbakanı seçerken, geleneklere göre hareket etmemektedir. Parlamento içerisinde en fazla çoğunluğa sahip parti liderini seçmek zorundadırlar. Bu durumun dışında hükümdarın başka bir siyasi gücü kullanma yetkisi bulunmamaktadır (Roskin, 2014: 38). Fakat siyasi konularda parlamenterler üzerinde kral/kraliçe, bilhassa uluslararası siyasette manevi yönleri bakımından etkili olabilmektedirler.

Öte yandan başbakanlık kurumu İngiliz parlamenter hükümet sisteminde geniş bir iktidar birikimine sahiptir. Bunun sebebi ise İngiliz siyasetinde yürütmenin hukuken yasamadan bağımsız olmasıdır. Fakat aynı zamanda başbakanlık kurumu fiilen hem yasama organının hem de yürütme organının etkili kurumu niteliğindedir. Kral/kraliçenin sembolik bir gücü bulunduğundan başbakan tüm yetkileri elinde bulundurarak güçlü bir konumda bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2014: 45). İngiliz yönetiminde başbakan çok geniş yetkilere sahip olsa da diktatörce bir yönetim sergileyememektedir. Bunun ilk koşulu olarak seçim süresinin 5 yıl olmasıdır. İkinci koşul olarak Avam Kamarası başbakanı güvensizlik oyuyla düşürebilir. Bu sebeple İngiliz parlamenter hükümet sistemi başbakanlık parlamentarizmini en iyi şekilde uygulamaktadır. Başbakan süresi gelmeden parlamentoyu feshetmesini ve yeni bir seçim yapılmasını kral/kraliçeden talep etme hakkına sahiptir (Sartori, 1997: 141-142). Bu bağlamda böyle bir hakkın başbakana tanınmış olması parlamenter hükümet sisteminin demokratik anlamda getirmiş olduğu bir ayrıcalık olarak düşünülebilir.

1.3.2.2.2. Kabine

Kabine devlet idaresinin merkezi hatta çekirdek kısmını oluşturan en önemli bölüm olarak tanımlanmaktadır. Kabine üyeleri parlamentonun iki kanadından da seçilebilmektedir. Özellikle siyasal açıdan önemli olan bakanların Avam Kamarası üyesi olmasına özen gösterilmektedir. Kabinenin işlevleri olarak hükümet politikalarının belirlenmesi, başbakanın görev alanında yardımcı olmak, hükümet politikalarını belirlemek, hükümet faaliyetlerinde eşgüdümü sağlamak, kamu hizmetlerinin ve kamu örgütlerinin alanını iyileştirmek, kamu yönetimiyle alakalı standartlar geliştirmek biçiminde sıralanabilir. Ayrıca kabine, Taç adına düzenleyici işlemler (örneğin kararname) yapma yetkisine sahiptir. Kabine komiteleri de, birçok kamu hizmetini yürütmekle sorumlu olan kabineye farklı uzmanlık bölümlerine dair istikamet belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Birden fazla bakanlığı ilgilendiren konular, kabine komiteleri aracılığıyla müzakere edilip karara bağlanmaktadır. Komite toplantılarıyla bakanlıklar arasındaki uzlaşmazlıkların çözülmesi ve kabine toplantılarının iş yükünün azaltılması amaçlanmaktadır. Ekonomik Kalkınma Komitesi, Ulusal Güvenlik Komitesi, İçişleri Komitesi, Kamu Hizmetleri ve Kamusal Harcamalar Komitesi, Yasama İşleri Komitesi bazı önemli kabine komiteleri arasındadır. Bu komiteler danışsal nitelikteki görevlerin yanında kabine tarafından devredilen yetkileri de yerine getirmektedirler. Ayrıca hükümetin çeşitli hizmet alanlarıyla ilgili önceliklerin belirlenmesine yönelik olarak başbakana destek olan, özellikle bakanlıklar arasında eşgüdüm sağlayan, kabineye ve kabine komitelerine destek hizmeti sunan bir Kabine Ofisi (Cabinet Office) bulunmaktadır (Karasu, 2009: 179-187). Kabine sisteminin başı olarak nitelendirilen Kabine Ofisi kamu örgütlenmesinin merkezi konumunda olup, yarım milyon kamu görevlisinden sorumludur. Kabine Ofisi'nin başında başbakan tarafından atanan ve bir bakana bağlı olan Kabine Sekreteri bulunmaktadır.

Kabine Ofisi hükümet çalışmalarıyla ilgili tutanaklar tutup, alınan kararların ilgili yerlere ulaşmasının ve uygulamaya konmasının takipçisi olmaktadır. Böylelikle alınan sonuçlardan hükümet haberdar edilmektedir.

1.3.3. İngiltere'de Yargı

İngiliz parlamenter hükümet sisteminde güçler ayrılığı ilkesinde yürütme ve yasama gibi yargı da ayrı bir organdır. Yakın döneme kadar yargısal anlamda en yüksek

mahkeme olarak Lordlar Kamarası'nda bulunan Hukuk Lordları kabul edilmekteydi. İngiliz yargı sisteminde en yüksek mahkeme olarak bir anayasa mahkemesi bulunmamaktadır. Fakat yapılan düzenlemelerle 2005 yılında oluşturulan bir kanun ile Birleşik Krallık Yüce Mahkemesi adında anayasa mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkeme üst temyiz mahkemesi görevi görecektir ayrıca yasama faaliyeti gerçekleştirilirken kanunların yasaya uygun olup olmadığının da denetlenmesi amaçlanmıştır (Kalaycıoğlu, 2014: 47). Bu durumla birlikte erkler arasındaki yasanın egemenliği ilkesi, yasaların üst yargı tarafından denetlenmeye başlamasıyla zayıflamıştır.

İngiltere'de, bir kuvvetler ayrılığı sistemi olarak, yargı her zaman büyük ölçüde bağımsız olmuştur. İngiltere'de yargı birliği sistemi vardır. Yani yargı örgütü, adli yargı, idari yargı gibi değişik kollara ayrılmamıştır. Mahkemeler değişik düzeyde örgütlenmiştir: Magistrates Courts, County Courts, The High Court of Justice, The Court of Appeal, The Crown Court, Supreme Court of United Kingdom gibi. Sistemin tepesinde 2009 yılına kadar Lordlar Kamarası (House of Lords)" bulunurdu. Ancak Lordlar Kamarası bu görevini özel olarak atanmış "Yargıç Lordlar (Law Lords)" tarafından yerine getirirdi. Bunların oluşturduğu kurula "Lordlar Kamarasının Temyiz Komitesi (The Appellate Committee of the House of Lords)" denirdi. Bu Komitenin başında "Lord Chancellor" bulunurdu. 2005 yılında kabul edilen Constitutional Reform Act ile "Lordlar Kamarası'nın Temyiz Komitesi (The Appellate Committee of the House of Lords)" lağvedilmiş, yerine "Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi (Supreme Court of United Kingdom)" kurulmuştur (Gözler, 2010: 602-603). 1 Ekim 2009 tarihiyle bu mahkeme göreve başlamıştır.

1.4. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ

İngiltere'de geleneklere bağlı olarak ortaya çıkan parlamenter sistem zamanla gelişip kurumlaşmıştır. Daha sonra birçok ülkede uygulanmaya başlayan parlamenter sistem, her ülkenin toplumsal koşullarına göre farklı uygulamalarla görülebilmektedir. Fakat bu farklılıklarla parlamenter sistemi karakterize eden, diğer hükümet sistemlerinden ayıran bir takım özellikler vardır. Bunlar, devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu, yürütmenin iki başlılığı, bakanlar kurulunun sorumluluğu, yürütmenin yasamayı fesih yetkisi.

1.4.1. Devlet Başkanının Siyasi Sorumsuzluğu

İngiliz parlamenter hükümet sisteminde devlet başkanının sorumsuz olduğu ilkesi kabul edilmiştir. “King do not wrong” yani kral kötü bir şey yapmaz kuralı geçerlidir. Bu kural anlam olarak kralın yalnız başına hareket edememesini ifade eder. Kralın yaptığı tüm işlerden başbakan ve kabine sorumludur. Kral başbakanı öldürürse hiç kimse sorumlu tutulamaz ancak kral bir bakanı öldürürse, bu durumda başbakan sorumludur (Göze, 1995: 461). Bu sorumsuzluk ilkesi sadece siyasal konular için değil diğer tüm konular için geçerlidir.

Parlamenter hükümet sisteminde devlet başkanı cumhurbaşkanı olduğu gibi monark da olabilir. Böylelikle parlamenter hükümet sistemi hem cumhuriyetle hem de monarşi yönetimiyle bağdaşabilmektedir. Parlamenter hükümet sisteminde devlet başkanına tanınan siyasi sorumsuzluk ilkesiyle ortaya çıkabilecek herhangi bir siyasi tartışmada, vereceği kararlarda devlet başkanının tarafsız kalması amaçlanmıştır. Dolayısıyla devlet başkanına özgürce hareket edebileceği, ayrıcalıklı bir ortam hazırlamaktan ziyade ona partiler üstü, tarafsız bir ortam sağlanmıştır. Parlamenter hükümet sistemi meclis ile devlet başkanı arasındaki ilişkileri değil, meclis ile hükümet arasındaki münasebetleri konu alan bir rejimdir (Kılınç, 2016: 454). Bu bağlamda devlet başkanı, hükümetle ile meclis arasında çıkabilecek çıkmazları hakem olarak objektif karar verecek ve onlara bir yön tayin edecektir.

1.4.2. Yürütmenin İki Başlılığı

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme erki çift başlıdır. Yetkiler bir kurul ile bir kişi arasında pay edilmiştir. Yürütme organının siyasi yönden sorumsuz tarafında devlet başkanı, diğer tarafında ise bakanlar kurulu bulunmaktadır. Bakanlar kurulu başbakan ve bakanların olduğu çoklu bir yapıdan yani kolektif şekilde oluşmuştur (Erdoğan, 1997: 115). Diğer tarafta devletin başında, cumhurbaşkanı ya da hükümdar diyebileceğimiz kişi bulunur.

Tarihsel süreç neticesinde ortaya çıkan parlamenter hükümet sisteminde yürütme erkini oluşturan iki kanadın hangisinin etkili hangisinin sembolik olduğu zamanla ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara bulunan çözümler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu sebeple, sistemin ortaya çıktığı ilk yer olan İngiltere’de devlet

başkanına tanınan yetkiler semboliktir ve bu diğer uygulanan ülkelerde de kabul görmüştür. Devlet başkanının sahip olduğu yetkilerin sembolik olması durumunda siyasi sorumluluk bakanlar kuruluna geçmekte ve parlamentoya karşı bakanlar kurulu sorumlu olmaktadır. Ayrıca, doğrudan doğruya devlet başkanını halk seçemediği halde kabine milletvekilleri arasından oluşturulmaktadır (Kılınç, 2016: 452). Dolayısıyla asıl yetkiyi kullanan, yasama erkine karşı bireysel ve kolektif anlamda sorumluluğu olan bakanlar kurulu olmuştur. Bu nedenle, halk tarafından seçilmeyen ve siyasi anlamda sorumsuz olan devlet başkanının yetkilerinin sembolik olması doğal bir sonuç olarak karşılanmaktadır.

1.4.3. Bakanlar Kurulunun Kolektif ve Bireysel Sorumluluğu

Kabinenin başkanlığını başbakanın yaptığı kolektif anlamda siyasi sorumluluğu olması, parlamenter hükümet sisteminin ayırt edici ve belirleyici bir özelliği olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda bakanların kolektif ve bireysel anlamda meclise karşı sorumluluğu söz konusudur. Kolektif sorumluluk genel siyasetin belirlenip yürütülmesinden doğan bir sonuç ve bu doğrultuda meclis güvensizlik oyuyla bakanlar kurulunun görevine son verebilmektedir. Bu güvensizlik oyu kararı aynı zamanda başbakan içinde verilebilir. Bu neticede başbakanın bakanlar kurulu içerisindeki görevinden dolayı yani kabinenin başı olmasının getirdiği sonuç hükümetin düşmesiyle bakanlar kurulu görevinden alınabilir. Bireysel sorumluluk ise bir bakanın, bakanlığının hizmetlerinden dolayı sorumlu tutularak görevine son verilmesi halinde ortaya çıkmaktadır (Asilbay, 2013: 256-257). Ancak kabineye başkanlık yapan ve kabineden sorumlu olan başbakan tarafından genel siyasete ilişkin olduğu tespit edilen bir konunun bakanlar kurulu toplantısında görüşülmesi durumunda kolektif sorumluluk oluşacak ve güvensizlik hali bakanlar kuruluna çevrilecektir.

1.4.4. Yürütmenin Yasamayı Feshetme Yetkisi

Belli bir dönem için seçilen meclisin süresi içerisinde seçimlerin yenilenme kararının alınması doğrultusunda varlığının sona erdirilmesi olayı yürütmenin yasamayı fesih yetkisi olarak adlandırılmaktadır. Fakat yasamanın kendi kararıyla sona ermesi ile yürütme kararıyla sona ermesi ve anayasada yer alan belirli koşulların oluşması dahilinde otomatik fesih ile birbirine karıştırılmamalıdır. Devlet başkanının alacağı fesih kararı, tek

tarafli bir irade beyanidir. Devlet başkanının iradesinde açıkladığı bu fesih kararının muhatabı ise parlamentodur. Muhatabın yani parlamentonun gönderilen fesih kararını kabul etmesine gerek yoktur. Devlet başkanı tarafından parlamentoya gönderilen bu fesih yetkisinin ulaşması halinde hukuki sonuçları ortaya çıkmaktadır. (Kılınç, 2016: 457). Yürütme tarafından yasamanın feshedilmesi durumunda ise, anayasada geçen süre neticesinde parlamento seçimleri yenilenir.

Parlamente hükümet sisteminde oluşacak herhangi bir tıkanıklık durumuna çare olarak anayasa tarafından genellikle hükümete tanınan fesih yetkisi devlet başkanına tanınmıştır. İngiltere’de kral/kraliçeye tanınan bu fesih hakkı Danimarka, İspanya, Belçika, Hollanda anayasalarında sadece krala tanınmıştır. Türkiye, Almanya, Avusturya, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İtalya, İzlanda, Portekiz ve Yunanistan anayasaları ise fesih yetkisini cumhurbaşkanına yani devlet başkanına vermiştir. Fakat parlamente hükümet sisteminde görünüş itibarıyla fesih yetkisi devlet başkanlarına verilmiş gözükse de asıl bu durumdan sorumlu olan yürütmenin sorumlu kanadı olan hükümet yani kabinedir. Sorumsuz kanadı oluşturan devlet başkanından başbakanın fesih isteminde bulunması reddedilemez ilkesi parlamente hükümet sisteminin bir kuralı olarak uygulanmaktadır (Gözler, 2001: 124). Bunun sebebi olarak devlet başkanının sorumsuzluğu ilkesi, devlet başkanının yetkisizliği sonucunu doğurmaktadır.

1.5. PARLAMENTE HÜKÜMET SİSTEMİNİN TÜRLERİ

Tarih boyunca parlamente sistem içinde bulunduğu toplumsal şartların etkisiyle çeşitli türler almıştır. Bunlar monist (tekçi), düalist (ikici), rasyonelleştirilmiş ve çoğunlukçu parlamentarizm olarak dörde ayrılabilir.

1.5.1. Monist Parlamentarizm

Monist yani tekçi parlamente hükümet sisteminde bakanlar kurulunun yalnızca parlamentoya karşı sorumlu olduğu sistem türü olarak tanımlanabilir. Ancak yürütme erki bu sistem türünde tekçi değil ikili yapıdadır. Yani devlet başkanı ve bakanlar kurulundan oluşur. Yürütme erkinin bir diğer kolu olan devlet başkanı yönetimde aktif rol almamaktadır. Sahip olduğu yetkiler genellikle sembolik nitelikte olup; karşı imzasıyla ve hükümetin isteği doğrultusunda bazı yetkilerini kullanabilir. Açıkça bu parlamente hükümet sistemi türünde yürütme erkinin gerçek başı bakanlar kurulu ve kabinenin

başkanı olarak başbakandır. Yürütme erkinde devlet başkanının gücü neredeyse yok denilebilir. Bir başka şekilde ifade edilirse, monist parlamenter hükümet sisteminde yürütmenin yapısında değil, yönetiminde teklik sağlanmıştır. Monist sistem 18. yüzyıldan itibaren İngiltere’de yerleşmiştir. Günümüzde neredeyse tüm parlamenter hükümet sistemleri monist niteliktedir. Demokrasinin bir gereği olarak bu halini almıştır. Çünkü devlet başkanı sorumsuz kanatta ve seçimle başa gelmediğinden dolayı devlet başkanının ülke yönetiminde yetkili olması demokrasi anlayışıyla bağdaşmamaktadır (Gözler, 2010: 604-605). Yürütme erkinin iki başlı olması, kabinenin kolektif sorumluluğunun bulunması, feshetme yetkisi, güvensizlik oyu gibi hukuki mekanizmalara dayanan monist sistem, farklı sebeplerle ülkeden ülkeye farklı şekillerde uygulanmaktadır.

1.5.2. Düalist Parlamentarizm

Düalist (ikici) parlamenter sistem ile kastedilen hükümet ile yürütmenin iki başı olan devlet başkanı arasında bir güç dengesinin oluşumuna işaret edilir. Diğer bir ifadeyle, devlet başkanının aktif politikaya katılması kastedilir. Bu katılmanın somut biçimleri, devlet başkanının herhangi bir koşula bağlı olmaksızın yasama organını feshedebilmesi ve kabineyi azledebilmesidir. Böyle bir sistem Fransa’da 1830-1848 yılları arasındaki Orleanist dönemi veya 1837 öncesi İngiltere hükümet sistemini ifade eder. Günümüz çağdaş Fransız hükümet sistemi ise artık parlamenter rejim değil “yarı-başkanlık sistemi” olarak ayrı bir kategori haline gelmiştir (Tunçkaşık, 2017: 8). Dolayısıyla düalist parlamenter hükümet sistemi günümüzde uygulanan bir hükümet sistemi olmaktan uzak olup ancak tarihsel bir tanımlama değeri bulunmaktadır.

1.5.3. Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm

Rasyonelleştirilmiş parlamentarizm kavramı ilk defa Boris Mirkine-Guetzevitch (1938) adlı Rus hukukçu tarafından kullanılmıştır. İngiliz siyasal hayatının gelişimi içerisinde deneysel olarak şekillenen parlamenter hükümet sistemi, insan aklının bir ürünü olmaktan ziyade tarihsel bir sürecin neticesinde ortaya çıkmıştır. Siyasi hayatın bütünüünün yazılı hukuk kurallarına bağlanmasını anlatan rasyonelleştirilmiş (aklileştirilmiş) parlamentarizm, hükümet krizlerini önlemek amacıyla hükümetin siyasi sorumluluğunu ayrıntılı bir şekilde düzenlemeyi, rejimin aklileştirilmesini ve bir anlamda siyasetin hukukileştirilmesini ifade etmektedir (Teziç, 1996: 418). Rasyonelleştirilmiş

parlamentarizm, parlamenter hükümet sisteminin özelliklerini koruyup, yasama organınca hükümet faaliyetlerinin denetlenmesini içeren aynı zamanda hükümet istikrarını destekleyen bir dizi anayasal yöntem ve usullerden oluşmaktadır (Tanchev, 1993: 33). Gereksiz bunalım ve tıkanmaları önleme amacını güden bazı kurum ve kuralların oluşturulup parlamenter sisteme işlerlik kazandırıldığı model, dünya anayasa hukuku literatüründe rasyonelleştirilmiş parlamentarizm olarak nitelendirilmektedir (Özbudun, 2011: 33). Diğer bir ifadeyle, hükümet istikrarının sağlanamaması sonucu oluşan krizlerin aşılmasına, güçlü bir parlamento çoğunluğu yakalayamayan hükümetlere istikrar kazandırmak amacıyla bir takım usul ve hukuki araçları barındıran parlamenter sistemlere, rasyonelleştirilmiş parlamentarizm denilmektedir (Gözler, 2007: 108-109).

1.5.4. Çoğunlukçu Parlamentarizm

Çoğunlukçu parlamentarizm, kabineye egemen olan parlamentarizm, Westminster tipi parlamentarizm gibi literatürde farklı şekillerde ifade edilen görüşe göre, bir çoğunluğun hükümet sistemidir. Modern parlamenter rejimlerde seçimlerin hedefi, klasik parlamenter sistemde olduğu gibi çoğunluğu sağlayarak kabineyi denetlemek değildir. Seçimler, parlamento çoğunluğunu sağlayacak hükümeti kurmak için yapılmaktadır. Hükümetin kurulmasında ve değiştirilmesinde çoğunluğun iradesi varsa parlamenter rejim de var demektir. Çoğunluğun yürütmeyi oluşturamadığı durumda parlamenter rejim de yoktur (Öztürk, 1999: 13). Çoğunlukçu parlamenter hükümet sisteminde yürütme, yasama alanında daha fazla rol alarak ve aktif bir yol izleyerek üstünlüğü ele almıştır (Fendoğlu, 2010: 14). Yasama-yürütme-yargının ayrılığı çoğunlukçu sisteme ters düşmekte; bu sistemin liberalliği yasama-yürütme ayrılığından ziyade iktidar-muhalefet ayrılığına dayanmaktadır. Muhalefetin iktidarı denetleme olanağının bulunması, gelecekte muhalefetin iktidar olabilme ihtimalinin olması gibi muhalefete tanınan serbestlikler çoğunlukçu rejimin liberal olmasının temellerini oluşturmuştur.

Çoğunlukçu parlamenter sistemlerde seçim yasaları küçük partileri yasamanın dışında tutmakta ve büyük partilere ise, tersine yarar sağlamaktadır. Bu tür sonuç elde etmenin en kolay yolu dar bölge seçim sistemidir. Seçimlerden sonra bu tür parlamenter sistemlerde çoğunlukla tek parti çoğunlukları istikrarlı ve disiplinli hükümetler oluşturabilmektedirler. Seçim öncesi koalisyonlar, seçimden sonra asgarî çoğunluklu

koalisyonlara dönüşebildiğinden çok dayanıklı ve etkili hükümetler olabilmektedirler (Powell, 1990: 302-303). Küçük partilerin dışlanması çok fazla dayanıklılığı olan istikrarlı ve asgarî çoğunluklu hükümetlerin oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL İSTİKRAR

2.1. SİYASAL İSTİKRAR

Siyasal istikrar, demokratik bir sistemde siyasal iktidarın, toplumdan aldığı yetkiyle, yaptığı yasal düzenlemelerle, halkın desteğini alarak ülke yönetimini istikrarlı bir biçimde yürütmesidir.

Siyasal istikrar 1960'lara kadar, siyasal sistemin sürekliliğini devam ettirme veya varlığını koruma çerçevesi içinde tanımlanıyordu. Örneğin Lipset, “demokratik veya totaliter hükümet yapısının belli bir zaman dilimi içerisindeki sürekliliğini siyasal istikrar, bu yapının dalgalanması durumlarını ise siyasal istikrarsızlık” (Sanders, 1981: 49) olarak tanımlamaktadır. Harry Eckstein ise siyasal istikrarı, mevcut siyasal otoritenin sürekliliğini devam ettirmesi ve siyasal hükümet sisteminin sıklıkla değişim geçirmemesi (Eckstein, 1992: 183) şeklinde tanımlamaktadır. Geleneksel siyaset bilimciler, istikrarsızlık kavramını tanımlarken, ‘sistemin sürekliliğinin kesintiye uğraması ve istikrarsızlık yaratan olayların (darbe, koalisyon hükümetleri, ekonomik kriz vs.) sıklık derecesini’ göz önünde bulundurmaktadırlar. Siyaset bilimi yazarları ise istikrarsızlığı, “ülkelerin istikrarlı veya istikrarsız olarak ikiye bölünmesini değil, herhangi bir ülkede herhangi bir zamanda, siyasal durumun daha çok veya daha az istikrarsızlık derecesini” (Sanders, 1981: 51) tanımlamaya çalışmışlardır.

Siyasal istikrar terimiyle anlatılan olgu toplumsal anlamda ekonomik, siyasal ve sosyal konularda iktidarın aldığı kararlar çerçevesinde toplumun beklentilerini karşılama konusundaki başarısının devam etme durumudur. Siyasal iktidarın bu devamlılığı sağlayabilmesinin elbette birçok etmene bağlılığı vardır. Yalnızca hükümete değil aynı zamanda siyasal sisteme, seçim sistemine, seçmenlerin sosyo-kültürel mali yapıları, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve iktisadi durum gibi bir dizi etmene bağlıdır. İstikrar kavramıyla kastedilen şey uzun süre boyunca düzenli ve kararlı bir şekilde aynı dizilim içerisinde kalabilme ve bu kararlılığı sürdürebilme anlamına gelmektedir. Siyasette kullanıldığı anlam itibarıyla de benzer şekilde ifade edilmektedir. Amaçlanan bir hedefe ulaşmadaki kararlılık doğrultusunda, bir düzen çerçevesinde sistemin sürekliliğini açıklamaktadır. Bu nedenle siyasette kullanılan istikrar terimiyle hem siyasal sisteme dair istikrarı, hem de siyasal sürece katılan aktörlerin yani seçmenlerin, siyasi partiler, seçmenler, baskı gruplarının eylem ve düşüncelerindeki kararlılık ve devamlılığı barındırmaktadır. Tüm bu sıralanan özellikler demokratik toplumlar için söz konusudur.

Toplumda tüm kararların siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik anlamda ayrıcalıklı bir sınıf ya da bir diktatör tarafından alınan yönetimlerde siyasal istikrar kavramından söz etmek mümkün değildir (Ertekin, 2006: 99). Dolayısıyla bu tür yönetim modellerinde toplumların kişisel tercihlerde bulunması, halkın doğrudan veya temsili bir şekilde yönetime katılması söz konusu olmamaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse demokrasi adına bu teokratik yönetim modellerinde halkın katılımına yönelik bir süreç izlenilmediği için herhangi bir istikrar kavramından da bahsetmek olanaksızdır.

Demokratik toplumlarda siyasal istikrar kavramı, anayasal düzenlemelerle veya parti sistemleriyle ilgili yapılan tartışmalarda temel bir tema olarak görülmektedir. Koalisyonlu kısa süreli hükümetlerde, devamlılığı sağlanamayan başarının sebebi olarak siyasal istikrar kavramı ele alınmaktadır (Powell, 1990: 13). Siyasal anlamda istikrarsızlığın tartışılması meselesinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. İlk olarak siyasal istikrar kavramıyla anlaşılan durumun ne olduğudur. Hükümetin süresi mi etkinliği mi, anayasadan kaynaklanan problemler mi, siyasal meşruiyet mi yoksa sivil düzen ile ilgili iç savaş, protestolar ya da şiddet olayları mıdır? Sıralanan bu olgular siyasal istikrarın sağlanamamasında gösterilen başlıca göstergelerdir (Tosun ve Tosun, 1999: 15). Bu kavramlar dışında siyasal istikrar ile ilgili konuşulması gereken bir diğer faktörde etkinlik meselesidir. Parlamenter hükümet sistemi istikrarlı hükümet oluşturuyorsa, aynı şekilde etkin hükümeti de sağlaması beklenilmektedir. Çünkü istikrar kavramı, etkinlikle birlikte işleyen parlamenter rejimin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Yavuz, 2000: 159). Yalnızca siyasal istikrar kavramı siyasal rejimler için demokratik bir zemin oluşturamamaktadır. Örneğin, otoriter yönetimler toplumları bastırmak adına şiddet kullanarak istikrar sağlıyor görüntüsü vermesine (Kılınç, 2013: 402) karşın, gerçek manada siyasi ve iktisadi gelişmenin sağlanabilmesi ve ülkenin iyi yönetildiğini gösteren etkinlik bakımından başarısız sayılmaktadır.

Demokrasinin olmazsa olmaz unsurları olarak kabul edilen bazı maddeleri vardır. Bunlar; seçimler, siyasi partiler, kuvvetler ayrılığı, şeffaflık, demokrasinin gereği olarak hukukun üstünlüğü şeklinde sıralanabilir. Siyasal karar alma aşamasında sıralanan bu unsurların yasal çerçevede birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunması demokrasi için bir gerekliliktir (Ertekin, 2006: 99-100). Bu yüzden siyasal karar alınırken siyasal istikrar kavramı da bu ilişkiler sarmalında düşünülmelidir. Her ne kadar yasal çerçeve ve hukukun üstünlüğü demokratik zorunluluk olarak gözükse de; uygulamada bu durum

değişmektedir. Karar alma sürecinde yer alan aktörler çeşitli çıkar güdülerıyla iktidarı etkileyip bireysel çıkar sağlamaktadır.

2.2. SİYASAL İSTİKRARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.2.1. Seçim Sistemleri

Siyasal istikrarın oluşmasında önemli payı bulunan unsurlardan birisi de seçim sistemleridir. Bir ülkede seçimler kanunlarla belirlenmiş usul ve esaslar çerçevesinde halkın kim tarafından temsil edilip yönetileceği hususunda başvuru bir yoldur. Yani milletin sahip olduğu temsil edilme hakkının seçimler vasıtasıyla belirlenmesi son derece önemlidir. Siyasal partiler ise, 19. yüzyılda demokrasi ve düşünce hayatında yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun yanı sıra sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkan işçi sınıfının yönetimde söz hakkı elde edebilmek için sendikal faaliyetlerde bulunması da etkili olmuştur. Herhangi bir görüşü savunan insanların bir araya gelip örgütlenmeleri ise, siyasal iktidarın nasıl paylaşılacağı ve egemenliğin kaynağının ne olduğu konusunda yapılan tartışmalar sayesinde gerçekleşmiştir (Dursun, 2002: 253). Bundan dolayı, demokratik özgür düşüncenin yaygınlaşması da siyasal partilerin ortaya çıkışıyla yakın ilişkilidir. Yaşanan bu gelişmeler siyasal iktidarı kutsallık kavramının dışına çıkararak, halkın yönetime katılımını arttırmıştır.

Seçim sistemi siyasal istikrar açısından, koalisyon hareketleri üzerinde yaptığı değişiklik ve farklı çıkar gruplarının istediği pazarlık gücü için önemlidir. Çoğunluk seçim sisteminde siyasi partiler ortanca seçmen diye tabir edilen seçmenin oyunu alabilmek ile kendi tabanını oluşturan seçmen tarafından beklenen bir politikayı dengede devam ettirme düşüncesindedirler. Dolayısıyla böyle bir anda ya koalisyona gidecek ya da merkez sağa kayacaktır. Bir diğer seçim sistemi olan Nispi temsil seçim sisteminde sağ ve sol cemahtan birden fazla parti olacağından, bu iki görüşte yer alan partiler ya kendi aralarında koalisyon kuracak ya da karşıt görüşünde olan partiyle koalisyon kuracaktır. Bu her iki olasılıkta da partilerin pazarlık gücü azalacaktır (Soscice ve Iversen, 2002: 21). Bu bağlamda seçim sistemlerinden kaynaklı olası bu durumlar siyasal istikrarı sekteye uğratabilir.

2.2.2.Hükümet Sistemleri

Devletin egemenlik yetkisini kullanan organlardan biri de hükümettir. Geniş anlamda hükümet, en başta yasama organı olmak üzere yargı ve yürütme organlarını ve bu organlara bağlı olarak devletin yetkisini kullanan bütün devlet organlarını ifade etmekte kullanılır (Demir, Karatepe, 1989: 84). Dar anlamda ise, hükümet denildiğinde, sadece yürütmeyi ve bu yürütmenin üst kuruluşu olan devlet başkanı gösterilmektedir.

Bir ülkedeki siyasi istikrar unsurlarından birisi ve belki de en önemlisi hükümet sistemleridir. Hükümet sistemleri devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını birbirinden bağımsız ve ayrılığını göz önüne alarak yapılan bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma göre yasama ile yürütme kuvvetlerinin tek yerde birleşmesi halinde güçler birliği olarak ifade edilen hükümet sisteminden söz edilir (Demir, 1998: 7). Yasama ile yürütme kuvvetleri bir kurulda ya da bir kişide toplanıyorsa bu monarşi adını alır. Yasama ile yürütme kuvvetleri halk tarafından seçilip bir meclisin kontrolünde toplandıysa bu da meclis hükümeti olarak ifade edilir.

Yasama ile yürütme organının ayrı olması ise kuvvetler ayrılığı olarak ifade edilmektedir. Yasama ile yürütme organı arasında kesin ve sert ayrılık olması başkanlık sistemi olarak gösterilirken, yasama ile yürütme organı arasında yumuşak ve ılımlı bir ayrılığın olması da parlamenter sistem olarak adlandırılmaktadır. Yargının bağımsız olması bu sistemlerin ortak yanını göstermektedir. Meclis hükümeti sistemi, İsviçre’de uygulanmakta, parlamenter sistem, İngiltere ve Türkiye gibi ülkelerde uygulanmakta, başkanlık sistemi ise Amerika ve Latin ülkelerinde uygulanan bir sistemdir (Ertekin, 2006: 121). Devletlerin bu şekilde organlara ayrılması fikrini ilk kez ortaya atan düşünür John Locke ’tur. Kuvvetler ayrılığını daha sonraları ise, Montesquieu şiddetli savunucusu olmuştur.

2.2.3. Koalisyon Hükümetleri

Hükümetin kuruluşunda kaç siyasi partinin yer aldığı konusu siyasal istikrarsızlık ya da siyasal istikrar için oldukça önemlidir. İktidarda tek bir siyasi partinin yer aldığı hükümetler daha istikrarlı bir tablo çizmektedir. Yani koalisyon hükümetlerinden daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Fakat koalisyon hükümetleri her zaman istikrarsızlıkla sonuçlanmayabilir. Koalisyon durumunda, siyasi partiler tam

anlamıyla olmasa da programlarını uygulama şansı bulmaktadırlar. Her siyasi parti hitap ettiği seçmenin isteklerini karşılayabildiği müddetçe oy alacaktır. Siyasi partilerin çıkar politikasına uygun olan bu davranış şekli oy kaybı veya ideolojilerden herhangi bir sapma söz konusu olmadığı sürece devam etmektedir (Ertekin, 2006: 124-125). Bu bağlamda, hükümet istikrarının sağlanabilmesi adına koalisyonda yer alan partilerin programlarının birbirine yakın olması oldukça önemlidir. Diğer türlü farklı ideoloji ve programlara sahip siyasi partilerin bir araya gelip koalisyon oluşturması zor görünmektedir.

Bir ülkede, siyasal istikrarın hakim olması parlamentoda çoğunluğun bir partinin elinde olması durumudur (Aleskerov vd., 1999: 168). Fakat siyasal istikrarı etkileyen faktörlere siyasal açıdan bakıldığında hükümet sistemi, siyasi parti sistemi ve seçim sistemleri etkili olurken, bu faktörlerin dışında ekonomik, kültürel, sosyal ve askeri etkenlerde bu süreçte etkili olmaktadır.

2.2.4. Askeri Darbeler

Askeri darbeler, bir ülkedeki silahlı kuvvetlerin güç kullanarak ülke yönetimi ele geçirmeleri olarak ifade edilmektedir. Askeri darbeyi yapanlar genel olarak ülkeyi yöneten hükümetlerin hem ekonomik hem de sosyal sorunları çözme konusunda yetersiz kaldıklarını sebep göstererek eylemlerini gerçekleştirmektedirler.

Askeri darbe ile ülke siyasal belirsizliğe, ekonomik belirsizliğe, ve kaos ortamına çekilir. Askeri darbeyi gerçekleştirenler özellikle başta radyo, tv olmak üzere birçok iletişim kanallarını işgal edip, devletin daireleri üzerinde otorite kurarak, elektrik santralleri gibi temel altyapı tesislerini ve kurumları kontrol altına alırlar. Bu darbelerle birlikte öncelikle tüm siyasal aktörlerin sorumluluk ve yetkileri askıya alınmakta ve yönetim ordunun kontrolüne geçmektedir. Vatandaşa rağmen yapılan bu askeri darbeler siyasi istikrarsızlık unsurlarının başında gelmektedir. Bu süre zarfında birçok anayasal ve demokratik hak ile özgürlükler bir süre askıya alınabilmektedir.

2.2.5. Terör

Küresel düzeydeki ilk terör tanımlaması 1937 Cenevre Sözleşmesinde bulunur. Sözleşme, terörü dehşet ortamı oluşturmayı amaçlayıp doğrudan bir devleti hedefi alarak halkın bütününe, grup ya da özel kişilere yönelik tasarlanmış veya hesaplanmış her türlü

cezai eylem olarak tanımlamıştır. Ancak bu sözleşme uygulamaya konamamıştır.

Terör, insanları yıldırma, sindirmek gibi yollarla onlara belli davranış ve düşünceyi benimsetmek için zor kullanma veya tehdit etme eylemi olarak tanımlanmaktadır. Terörizm ise, siyasal hedeflere erişmek için toplumun demokratik eylem ve ikna yolu ile barışçı eylemine karşı, devlet otoritesini ve hukukun üstünlüğü tanımayan, güçsüzlüklerini saklamak için demokratik otoriteleri kitlelerden kopararak vatandaşa karşı şiddet kullanmaya yönelmeyi hedefleyen kendi güç ve doktrinleriyle sağlayamadıkları vatandaş desteğini ve ayaklanmasını elde etmek için tarihsel görevlerinin olduğu inancını aşlamış çeşitli faktörlerden oluşan ve uluslararası destek gören örgütlerin, ağır silahlarla donatılmış olarak gelişmiş taktikler kullanıp insanları, kurumları, devletleri yıldırma çabasıdır (Ertekin, 2006: 127). İnsanları hor gören, ahlaki olarak hiçbir temeli olmayan, siyasi hedeflere erişmek için insan hayatını önemsemeyen, masum insanları hedefine koyan ve herhangi bir savaş kuralı tanımayan, geleneksel politik suçlardan da farklı, örgütlü, metodik, sistematik, kaçırma, tahrip, korkutma ve öldürme eylemleridir.

Dünya üzerinde birçok ülkede insanlık adına bir tehdit unsuru olan terör (PKK, IRA, IŞİD v.s.), siyasal istikrar olarak hükümetleri, devletleri tehdit eden bir duruma gelmiştir. Nitekim terörün oluşturduğu askeri ve sosyal maliyetlerle birlikte ciddi anlamda ekonomik maliyeti bulunmaktadır. Kamu harcamalarıyla bu maliyetlerin artmasıyla birlikte, bu harcamaların finansmanı için de yeni kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır.

2.3. PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİNDE SİYASAL İSTİKRAR

Parlâmenter hükümet sisteminin kaçınılmaz bir durumu olarak istikrarsızlığa sebep olacağı düşünülemez. Hükümet istikrarsızlığı öncelikle koalisyon hükümetlerine, koalisyon hükümetleri ise parti sistemine bağlıdır. Bu durumda parlâmenter hükümet sisteminin doğrudan istikrarsızlık oluşturacağı söylenemez. Fakat başkanlık sisteminde olduğu gibi yani hükümet istikrarını sağlayacak bir mekanizmada parlamenter hükümet sisteminde bulunmamaktadır. Şöyle ki, yürütme organının istikrarı başkanlık sisteminde kesin bir durumken, aynı şey parlamenter hükümet sistemi için söylenememektedir (Gözler, 2000: 25-47). O halde, kısa süreli koalisyon hükümetlerinin ve çok parti sisteminin yer aldığı parlamenter hükümet sisteminde hükümet istikrarsızlığı oldukça sık

bir şekilde görülmektedir.

Dünya üzerinde çok az örneği bulunsa da koalisyonlu parlamenter hükümet sisteminde siyasal istikrarın varlığı da mevcuttur. Almanya, Japonya bunlara örnek verilebilir, ancak bu durum uzun soluklu olarak kabul edilemez. Mecliste alınacak bir karar üzerinde uzlaşma pek kolay sağlanamamaktadır. Siyasal istikrarın kalıcı olduğu bir hükümet sistemi olarak parlamenter hükümet sistemi görülmemektedir.

2.4. TÜRKİYE'DE SİYASAL İSTİKRAR SORUNU

Türkiye içinde bulunduğumuz son döneme kadar uzun yıllar boyunca istikrarsız, çok parçalı ve kısa ömürlü hükümetler tarafından yönetilmiştir. Bunun sonucunda ise parlamenter hükümet sistemi ile istikrarlı ve etkin hükümetlerin yaratılamayacağı düşüncesi oluşum göstermeye başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda bu istikrarsızlık kendini parlamenter düzeyde zaten göstermiştir. 1960 yılından 1970'e kadar 9 hükümet kurulmuş, 1970-1980 yılları arasında 13 hükümet görev yapmıştır (Turhan, 1989: 59). Bu hükümetlerin çoğu azınlık ve koalisyon hükümetleridir. 1970'lerin sonuna gelindiğinde ise Türkiye'de ekonomik ve siyasi kriz baş göstermiş, geniş alanlara yayılan terör hareketlerine sahne olmuştur. Çeşitli nedenlerle kilitlenen parlamenter sisteme 1982 askeri darbesi ile son verilmiştir. Sıkıyönetimin getirmiş olduğu etkiyle belli bir süre güçlü hükümetler görülse de, 1990'lı yıllarla beraber yine aynı şekilde istikrarsız, kısa süreli koalisyon hükümetlerine sahne olunmuştur (Gözler, 2000: 35). Bu tarihten sonra kurulan hükümetler hep koalisyon hükümeti şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Türkiye'de mevcut ve Sartori'nin yapmış olduğu genel olarak birçok parlamenter sistemde görülmekle birlikte Türkiye açısından da değerlendirebileceğimiz başlıca Türk parlamenter sisteminin sorun içeren özellikleri şu şekilde ifade edebilir:

Koalisyon dönemlerinde hükümetler, parlamentoya hakim olamamakta, parlamentoya yön verememekte ve parlamentodan istedikleri yasaları çıkaramamaktadırlar. Yakın geçmişe kadar hükümeti tek bir partinin oluşturmaması, birden fazla partinin koalisyon kurarak hükümet oluşturmaları bu sorunun temelinde yatan sebeptir. Farklı ideolojilere sahip partiler ile oluşan koalisyon hükümetleri farklılıklar için ortak bir çözüm yolu bulamamakta ve dolayısıyla meclis geneline hakim olamamaktadırlar. Siyasi iktidar birleşmiş vaziyette değil, dağılmış bir durumda

bulunmaktadır. Gerçek iktidar sahibinin kim olduğu belli değildir. Koalisyon hükümetlerinin beraberinde getirdiği bir başka sorunda iktidarın dağınık bir biçimde vuku bulmasıdır. Farklı ideolojik kimliklere sahip partiler iktidar noktasında uzlaşamadıkları için iktidar olgusu uzun yıllar boyunca atomize olarak kalmıştır. Koalisyon durumlarında halk hesap soracağı bir muhatap karşısında bulamamaktadır. Hangi siyasi partinin hangi işle sorumlu olduğu karmaşıklığı ortaya çıkmakta. Hükümete yönelik bir eleştiri yöneltildiğinde yetkililer sorumluluğu bir diğerine atmaktadırlar. Çünkü bu yetkililerin hiçbirisi tek başına iktidar değillerdir. Ortaya çıkan problemin kaynağını teşhis etmek neredeyse imkânsızdır. Parti disiplini oldukça zayıftır. Bazı kritik oylamalarda parti liderleri kendi partisinden olan milletvekillerine söz geçirememektedir. Parlamento içinde istikrarsızlık olduğu kadar parlamentoyu oluşturan partilerin kendi özlüklerinde de bir takım istikrarsızlıklar mevcuttur. Bu soruna şu açıdan da bakabiliriz. Nasıl ki demokrasinin daha işler bir hale gelebilmesi parti içi demokrasi şartsa, siyasal istikrarın parlamento çerçevesinde sağlanabilmesi için de parti içinde istikrarın sağlanabilmesi gerekmektedir. Yoksa hükümetler hızlı ve etkili bir şekilde karar alamamaktadır. Bunun en büyük nedeni hükümetin bir koalisyon hükümeti şeklinde oluşmasıdır (Gözler, 2000: 30). Dolayısıyla yeterli çoğunluğa sahip olamayan partiler, meclis içerisinde yeterli kararı alamamakta ve diğer partileri, milletvekillerini ikna edemedikleri için kararların alınması zorlaşmakta, süreç ise oldukça uzamaktadır.

Koalisyon hükümetleri genellikle kısa ömürlüdür. Bu bağlamda yaygın bir hükümet istikrarsızlığı vardır. Çok sık bir şekilde hükümetler parlamento tarafından güvensizlik oyuyla düşürülmekte ya da kendileri istifa etmektedirler. Bunun temelinde yatan ana sebep hükümetlerin koalisyonlardan oluşmasıdır. Örneklendirmek gerekirse; Nisan 1999 yılına kadar hükümeti iki partili koalisyon hükümetleri oluştururken, Nisan 1999 seçimlerinden sonra koalisyon hükümeti ancak üç partinin bir araya gelebilmesi ile kurulabilmiştir.

Anlaşılabileceği üzere Türkiye’de bir istikrar sorunu mevcuttur. Bu istikrar sorununun nedeni birçok kimse tarafından siyasal sistem olarak görülmektedir. Bunun çözüm yolunda ise kuvvetlerin ayrılığını tam anlamıyla gerçekleştirecek ve aynı zamanda etkili yönetime olanak tanıyacak siyasi ve yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlayacak anayasal düzenlemeler gerekmektedir. Bu yazılanlar çerçevesinde Türkiye’de parlamenter hükümet sisteminin, etkisiz ve başarısız hükümetlere sebep olduğu

söylenbilir. Yani Türkiye’de bir siyasi istikrarsızlık varsa bunun nedenin parlamenter sistem olduğu doğrultusunda bir tablo söz konusudur. Tam bu noktada da başkanlık sistemi tartışmaları başlamaktadır (Duyar, 2011: 58). Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bilinçli veyahut bilinçsiz yönetim mekanizmasının nasıl işleyeceğine karar vermek durumunda ve tartışmanın özü yetki dağılımında kilitlenmektedir.

2.5.TÜRKİYE’DE SİYASAL İSTİKRARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye, siyasi istikrarsızlık dönemlerinin yoğun olduğu, iktidar muhalefet ilişkilerinin sorunlu olduğu, darbelerle dolu ve terör olaylarının yaşandığı bir siyasi hayatı içermektedir. Siyasal yaşamı, siyasi istikrarı oldukça önemli derecede etkileyen bu olayların siyasi istikrarsızlığa sebep olan ilişkisi iyi bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu olumsuz durumların sebeplerinin incelenmesi yerinde olacaktır.

Türkiye’deki siyasi istikrarı etkileyen önemli düzeyde ki sebepler şu şekilde sıralanabilir (Akıncı, 2015: 53-54):

a) Siyasete askeri darbe: 1960’lardan başlayarak Türkiye’de sıklıkla gerçekleşen askeri darbeler, demokrasinin kurum ve kuruluşlarda tam manasıyla işlemesine fırsat tanımamıştır.

b) Siyasal iktidar-muhalefet ilişkisi: Türkiye’de iktidar ile muhalefet arasında hemen hiçbir konuda uzlaşa sağlanamamaktadır. Muhalif olumsuz karşılanan bir kavram haline gelmiştir. İktidarın yaptığı hiçbir faaliyeti beğenmeyen ve eleştiren bir anlam yüklenmiştir. Siyasal iktidar ile muhalefet arasında böylesine zıt bir durum hakimken istikrarsız siyasi ortamın oluşması da beklenilmektedir. Dolayısıyla uzlaşa kültürü bulunmamaktadır.

c) Ekonomideki aksaklıklar: Siyasal iktidarın oluşturduğu ekonomi politikaları, sıklıkla yapılan seçimlerden dolayı tutarlı olmamıştır. İstikrarsız koalisyon hükümetlerinin de ekonomi politikalarında uzlaşa sağlayamamaları neticesinde kalkınmanın da beklenen seviyenin altında kalmasına neden olmuştur.

d) Terör örgütleri: Yaklaşık 40 yıldır terör faaliyetlerini sürdüren ayrılıkçı terör örgütü PKK’nın ve diğer (ASALA-DHKP-C gibi) terör örgütlerinin eylemleri, ülkenin siyasi istikrarına, demokrasisine kastedmiştir. Terör eylemlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı bölgelerde ekonomik kalkınma ve gelişme sağlanamamıştır. Özellikle köylerin

terör yüzünden terk edilmesi tarımsal üretimi de önemli derecede etkilemiştir. Bunun yanı sıra tarihi yerler açısından turizm potansiyeli de hayata geçirilememiştir.

e) Demokrasideki kurumsallaşma sorunu: Siyasal hayata belli zaman aralıklarıyla askeri/sivil bürokrasinin müdahalesiyle, Türkiye’de demokrasi kurumsallaşamamıştır.

Kalkınmanın ekonomik etkenlere bağıllığı kadar siyasal istikrar kavramıyla da ciddi bir bağıllığı bulunmaktadır. Bu durum dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Özellikle 1990’lı yıllar ile 2002 arasındaki dönem incelendiği zaman koalisyon hükümetleri zamanındaki istikrarsızlığın kalkınmaya ne denli zararının olduğu bilinmektedir. 3 Kasım 2002’de istikrarlı bir yönetimle iktidara gelen AK Parti dönemiyle istikrar ile kalkınma arasındaki başarılı örneği de açıkça görmekteyiz. 1990’lı yılların başlarından kurulmaya başlayan koalisyon hükümetlerinde hükümet istikrarı ve siyasal istikrar sağlanamamış ve 1994 ekonomik krizi ile cari açık yükselmiş bu da hükümete sirayet etmiştir. Dolayısıyla koalisyon sonucu kurulan I.DYP-SHP VE II. DYP-SHP hükümetlerinin kısa ömürlü, istikrarsız olması doğrudan ekonominin daralmasına tesir etmiştir. Ekonomik krizin önlenmesine fırsat kalmadan 28 Şubat 1997’de gerçekleşen post-modern darbeye karşılaşmıştır. Bu durum ekonominin düzelmesine, tahribatın önlenmesine müsaade tanımamıştır. Ardından kurulan yeni koalisyon hükümetleri de ekonomi adına çıkar bir yol bulamamışlardır. Çözülemeyen 1994 ekonomik krizinden yaklaşık 6 yıl sonra Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizi DSP-MHP-ANAP döneminde 2001 yılında gerçekleşmiştir (Akıncı, 2015: 54). 1991 yılından, 3 Kasım 2002 yılına kadar süren hükümet istikrarsızlığı ve siyasal istikrarsızlık ekonomik göstergelerde kötü bir performans ortaya koymuştur. Bu bağlamda enflasyon, bütçe açığı ve kişi başı milli gelir dikkate alınarak 2002 öncesi ile sonrası dönem karşılaştırıldığı zaman, ekonomik veriler ile siyasal istikrar arasında güçlü bir etkileşim olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.6. SİYASAL İSTİKRAR EKSENİNDE DEMOKRASİNİN SÜREKLİLİĞİ

Demokrasinin siyasal sisteme hakim olması sonucunda otoriter sistemlerinde demokratikleşme çabalarına girdiği gözlenmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin 1989 yılında dağılmasıyla birlikte, birçok ülkenin etkilendiği bir demokrasi dalgası oluşmuştur. Elbette uzun süredir demokrasiyle yönetilen ve demokrasiye yeni geçen ülkelerde

yaşanan siyasi krizler ve istikrarsızlıklar neticesinde demokrasinin sürdürülebilirliği de tartışma konusu olmuştur. Yapılan bu tartışmalar meydana gelecek krizlere daha dayanıklı, demokrasinin sürdürebilir olmasına en fazla katkı sağlayacak hükümet sisteminin hangisi olduğuna dair yapılmıştır. Ayrıca demokratik sistemler bazı ilkelerin gerçekleşmesini temin etmek zorundadır. Bu ilkeler; hesap verilebilirlik, şeffaflık, açıklık, eşitlik, özgürlük ve çoğulculuktur. (Hekimoğlu, 2010: 93-105). Sonuç olarak siyasal sistemde hangi yönetim sistemi benimseniyorsa, bu hükümet sisteminin demokrasinin sürekliliği adına belirtilen ilkeleri doğru bir şekilde kullanması oldukça önemlidir.

Hükümet sistemlerinde demokrasinin istikrarı demek çok fazla değişim, dönüşüm ve yenileşme geçirmeksizin; demokrasinin kalıcı, istikrarlı yaşama yeteneğini ve gücünü göstermesi anlamına gelmektedir. (Eckstein, 1967: 39-96). Dolayısıyla sistemin göstereceği başarı ve kalıcılık, sistemin istikrarını da doğrudan etkileyecektir. Demokrasinin hakim olduğu ülkelerde, koalisyon hükümetlerinin neden olduğu kısa süreli, istikrarsız hükümetler tartışmaları da beraberinde getirmiş ve demokrasinin sürekliliğine dair daha fazla inceleme ve araştırma yapılmasını da gerektirmiştir.

2.7. SİYASAL İSTİKRARIN EKONOMİ VE KALKINMAYA ETKİSİ

Ekonomik kalkınma, siyasal sistemler açısından düşünüldüğünde istikrarlı yönetimlerde daha çok olumlu bir tablo ortaya koyduğu görülmüştür. Bu anlamda, ekonomi ve kalkınmanın siyasal istikrar ile olan ilişkisi uzun dönemli hedefler bazında düşünülmelidir. Türkiye’de uzun yıllar boyunca uygulanan parlamenter hükümet sisteminde, koalisyon hükümetlerinin oldukça fazla olduğu görülmekte ve bu hükümetlerin ömrü kısa olduğundan dolayı, gerçekleştirmek istedikleri projeler de tamamlanamamaktaydı. İstikrarsız koalisyon hükümetlerinden dolayı kısa vadeli projeler dahi yarım kalmıştır. Dolayısıyla bu sistemdeki hükümetlerin, ekonomi ve kalkınmaya etkisi çok sınırlı kalmıştır. Özellikle koalisyon hükümetlerinde yer alan partilerin farklı ideolojilerden meydana gelmesi, yatırımların hangi bölgeye yapılması noktasında tartışma konusu olmuştur. İşte bu noktada, bu tür tartışmalara yer vermeyecek, ülkenin her tarafına yatırım yapabilecek, koalisyona yol açıp istikrarsız hükümete sebep olmayacak, herhangi bir görüş ayrılığının olmadığı bir hükümet sisteminin varlığı elzemdir.

Siyasette bölgesel dengelerin göz önüne alınması noktasında, yerel hizmetlerde kaynakların adil dağıtılması aşamasında yerel hizmetlerin çeşitliliği de etkilenmektedir. Özellikle yerel yönetimlerce ihtiyaçların karşılanmasında belediye başkanının muhalif partiden mi yoksa iktidar partisinden mi olduğu, kaynakların dağılımı açısından oldukça önem arz etmektedir. Yerel yönetimlere gönderilen kaynakların nüfusa göre gönderildiği her ne kadar bilinse de, merkezi yönetimin projeler için sağlayacağı destek iktidar veya muhalefet partisine göre değişmektedir (Oruçlu, 2008: 82-84). Son dönemde AK Parti'nin özellikle bölgeler arası gelişmişlik düzeyinin fazla açılmaması adına yaptığı çalışmalar (her ile havaalanı, üniversite vs.) olsa da, ülkenin batı bölgelerindeki gelişmişlik düzeyinin yakalanması oldukça zor görünmektedir. Çünkü iş bulma ve çalışma alanlarının fazla olmasından dolayı özellikle Marmara bölgesine yapılan göç engellenememektedir.

2.8. KUVVETLER AYRILIĞI VE SİYASAL İSTİKRAR İLİŞKİSİ

Özgürlüğe sağladığı katkı yanında kuvvetler ayrılığı ilkesi şüphesiz siyasal istikrarın sağlanmasına da hizmet etmektedir. Kuvvetler ayrılığı, ilkesi gereği devlet fonksiyonları arasında yapılan taksim, bu organlara verilen yetkilerin birbirlerine karşı devredilmemelerini de ifade eder. Her bir organ kendi icra ettiği görevini kendisine bırakılmış alanda kullanmalı ve diğer yetki organlarına müdahale etmemeli, kendisine verilmiş yetkileri bir başka organa bırakmamalıdır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirleri üzerinde bağlayıcı etkilerinin olmaması ve nihayetinde yargı erkinin diğer iki erki dengeleyici bir fonksiyonda olması istikrarın sağlanması noktasında önemli bir işleve sahiptir (Duyar, 2011: 34). Kuvvetler ayrılığı ve siyasal istikrar ilişkisi açıklanmaya çalışılırken, erkelerin siyasal istikrarın sağlanmasında ki rolleri ele alınıp, bölümler halinde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.8.1. Yasama Organı ve İstikrar

Parlamente hükümet sistemi, yasama ve yürütme erklerinin ayrılığına dayanmaktadır. Ancak yasama ve yürütme arasında işbirliğini gerektiren dengeli bir ayrılık bulunmaktadır. Örneğin başkanlık sistemindeki gibi bu erkler arasında sert bir ayrılık söz konusu değildir. Yasama ve yürütme arasındaki işbirliği de fonksiyonel ve organik bakımdan ortaya çıkmaktadır. Fonksiyonel işbirliğinden amaç, anayasal bir

zorunluluk hali olan yasaların oluşturulması gereğidir. Parlamenter hükümet sisteminin işleyişi içerisinde yasalar, yürütme erki tarafından hazırlanıp, yasama erki içerisinde görüşülüp kabul edilmektedir. Organik işbirliği ise, yürütme erkinin yasama içerisinden çıkmasıdır (Demir, 1998: 79). Yani, yürütme erkinin hem sorumlu hem de sorumsuz kanadını oluşturan başbakan (bakanlar kurulu) ve cumhurbaşkanı meclis çoğunluğundan çıkmaktadır.

Parlamenter hükümet sistemini temelde diğer sistemlerden ayıran iki önemli kıstas bulunmaktadır. Yürütmenin yasama içerisinden doğması ve ona karşı sorumlu olmasıdır. Aslında bu durum yürütme erkinin yasamanın baskısı altında kalmasına neden olmaktadır. Şöyle ki, parlamenter hükümet sistemlerinde başbakanın ve bakanlar kurulu üyelerinin parlamento içerisinden çıkması zorunlu bir durumdur. Aynı şekilde cumhurbaşkanı da parlamento tarafından seçilmektedir (Özbudun, 1993: 141). Bu iki durumdan anlaşıldığı gibi yürütme yasamaya bağımlı kalmakta ve bu yüzden de bu şekildeki siyasal sistemlerde siyasal istikrarın sağlanması noktasında yasama önemli bir rol üstlenmektedir. Yine de teorik olarak yürütmenin yasamadan bağımsız olduğu belirtilse de, gerçekte yürütmenin asıl kanadı oluşturan bakanlar kurulunun görevde kalması, ancak parlamentonun güvenine sahip olmasına bağlıdır. Parlamento çoğunluğu ile hükümet arasında siyasal bir benzeşme söz konusu olup, seçimler yoluyla çoğunluğu elinde bulunduran siyasal parti hükümeti kurmaktadır. Bu bağlamda parlamento çoğunluğunu oluşturan üyeler ile kabine birbirinden bağımsız bir durumda değildir. Bu anlamda seçimlerin amacı da hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu sağlamaktır (Erdoğan, 1997: 116). Dolayısıyla parlamentoda çoğunluk sağlanamadığı zamanlarda kabinenin de kurulamayacağı veya parlamentoda çoğunluğun değişmesi durumunda kabinenin de değişeceği gibi istikrarsız bir siyasal ortamın oluşacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.8.2. Yürütme Organı ve İstikrar

Siyasal kuramcılara göre demokratik başarımın önemli ölçüsü, yürütmenin istikrarlı ve etkin olması olarak görülmüştür. Çevresel faktörlerden çok anayasal faktörlerin yürütmenin istikrarı sağlamasında daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda, başkanlık sistemleri oldukça istikrarlı olduğu görülmektedir, fakat azınlık hükümeti çıkarmaları bakımından sorunlu tarafları da bulunmaktadır. Çoğunlukçu

parlamente anayasalarda ise, hem yürütmenin denetimini hem de dayanıklılığını ortaya çıkarma olasılıkları daha yüksektir (Powell, 1990: 183). Her iki açıdan bakıldığında temsili parlamente sistem istikrarsız olma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Parlamente sistemlerin en karakteristik özelliklerinin başında yürütme organının bölünmüş, yani iki başlı bir yapıda olması gelmektedir. Bu iki başlı yapıda bir tarafta pek fazla iktidarda bulunmayan sembolik bir devlet başkanı bulunurken, diğer tarafta da yürütme yetkilerinin büyük kısmını kullanan, kabinenin ve hükümetin başı olan başbakan bulunmaktadır (Lijphart, 1989: 47). Yasama tarafından devlet başkanının görevine, ister halk ister meclis tarafından seçilmiş olsa dahi son verilemez (Tezi, 1991: 339). Siyasal bakımdan devlet başkanının sorumsuzluğu anlamına gelen bu durum yürütme organının devamlılık ve istikrarını sağlama noktasında büyük önem taşımaktadır. Sorumsuz olan devlet başkanı, parlamente hükümet sisteminde uzlaştırıcı bir konumundadır (Güneş, 1956: 71). Yani siyasal tartışmaların üstünde kalarak, milletin birliğini ve devletin sürekliliğini temsil etme gibi sembolik fonksiyonlarının yanı sıra, sistemin genel dengesini koruma ve istikrarı sağlama gibi görüntüsü de vardır.

Parlamente hükümet sistemlerinde, yürütme organının yasama içerisinden çıktığı düşünülürse, siyasal istikrar bakımından yasama karşısında yürütme organının siyasal sorumluluğu da oldukça önemlidir. Yasamanın içinden doğan yürütme, yasama organına karşı bu güveni de taşımak durumundadır. Dolayısıyla siyasal istikrarsızlık halinde yasama vereceği güvensizlik oyu ile yürütmenin faaliyetlerine son verip hükümeti düşürebilmektedir (Tezi, 1991: 404).

Parlamentarizmin istikrarlı bir süreç izleyebilmesinin belli başlı koşulları mevcuttur. Öncelikle yürütme organı, yeni politikalar ortaya koyacak ve bu politikalara işlerlik kazandırmak için hukuki yetkilendirmenin ötesinde siyasal ortamın hazır olması gerekmektedir. Bu bağlamda, parlamente hükümet sisteminde yürütme; tutarlı, disiplinli bir çoğunluğu sağlarsa istikrarı da sağlayacaktır. Yani, parlamentoda çoğunluğu sağlayamamış hükümetlere geniş hukuki yetkiler verilse dahi bu hkmetten siyasal iradeyi göstermesi beklenemez (zbudun, 2009: 47). Bu anlamda hiçbir düzenleme parlamente hükümet sistemi içerisinde bir hükümete disiplinli ve sağlam çoğunluğun gücünü sağlayacak bir otoritenin yerini tutmayacaktır.

2.8.3. Yargı Organı ve İstikrar

Parlamente hükümet sisteminde yaşanan değişim, dönüşüm sonucunda yasama gücünü elinde bulunduran çoğunluğun iradesi, yürütmeye bulunanların iradesi ile bir araya gelince, anayasayı ihlal eden yasaların çıkartılmasına yönelik ortada engel kalmamıştır. Aynı siyasi partinin hem yasamaya hem de yürütmeye hakim olması yani parti liderinin idaresinde olması dolayısıyla devlet faaliyetlerine dair düzenlemeler yapılabilir. Böyle yasama ve yürütme organlarının iç içe olması durumunda yargı organına istikrarın sağlanması amacıyla daha fazla sorumluluk yüklenmiştir. Elbette yargının istikrarı noktasında en önemli kıstas ise yargının bağımsızlığıdır. Yargının bağımsız olması hür toplumların hukukun üstünlüğüne bağlı olmazsa olmazıdır. Bu bağımsızlığı sağlayan hakimlerin de, her türlü etkiden uzak kalarak görevlerini sürdürmeleri yargı bağımsızlığını göstermektedir (Tanör, Yüzbaşıoğlu, 2001: 93). Buna göre yargı mensupları görevlerini yaparken yasama ve yürütme organları herhangi bir müdahalede bulunamazlar.

Türk hukuk sisteminde yargının istikrardan yana olmasının bir diğer örneklerinden birisi de siyasi parti kapatma davalarıdır. Bu davalara Anayasa Mahkemesi bakmakta ve karar verirken 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun yanı sıra anayasal hükümlere başvurur. 1982 Anayasası'nın Geçici 15.maddesine göre 1980 ile 1983 arasında çıkarılan yasaların anayasaya aykırılığı iddia edilememektedir. Siyasi Partiler Kanunu'nda bu dönem içinde çıkarıldığından, Anayasa Mahkemesi baktığı siyasi parti kapatma davalarında yasa kurallarının hukuka aykırılığını denetleyememektedir. Kaldı ki, Anayasa' da siyasi parti kurma özgürlüğünün düzenlendiği maddeler bu özgürlüğü oldukça sınırlayan bir yapıda olduğundan Anayasa Mahkemesi özgürlükçü bir yorumu Anayasa'dan çıkaramamaktadır (Yaralı, 1999). Aynı sorun Anayasanın başlangıç kısmı ile bazı temel maddeleri açısından da söz konusudur. Anayasa Mahkemesi üyeleri Anayasa'yı hak ve özgürlüklerin düzenlendiği evrensel hukuk düzenlemelerine uygun olarak yorumlama yöntemini de benimsememekte, dar ve anayasanın lafzına sıkı sıkıya bağlı bir yorum anlayışından yana tutum takınmaktadırlar.

Hukukun istikrardan yana olması açısından bir başka önemli sorun, ortaya çıkmaktadır. Türk Ceza Kanunu' dan 141, 142 ve 163. Maddelerin kaldırılmış olması Türk Hukuku açısından büyük bir gelişme olmakla birlikte, düşünce suçunun Terörle

Mücadele Kanunu içinde yeniden düzenlenmesi ve Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinin yargı yerlerince somutlaştırılarak yorumlanmaması sonucu birçok kişi salt düşüncelerinden dolayı mahkûm olmuştur. Bu alanda yargının- istikrardan yana tavrının en çarpıcı örneği Recep Tayyip Erdoğan ve Hasan Celal Güzel'in durumudur. Recep Tayyip Erdoğan okuduğu bir şiirden, Hasan Celal Güzel ise yaptığı bir konuşmadan ötürü TCK 312. maddesiyle yargılanıp mahkûm edilmiş ve cezalarını çekmişlerdir. Daha sonra bu kişilerin fiillerini suç olmaktan çıkaran değişiklik yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, Güzel'e ilişkin verdiği kararla, Güzel'in eyleminin suç olmaktan çıktığını, bu nedenle bütün asli ve fer'i cezaların ortadan kalktığını ve ceza infaz edilmiş olsa dahi hiç suç işlememiş sayılacağını belirterek Güzel'e siyasetin yolunu açmıştır. Bu durumda Güzel ile aynı durumda olan Erdoğan'ın da bu değişiklikten yararlanması ve siyaset yaparken herhangi bir engelle karşılaşmaması gerekirdi. Ancak YSK, TBMM'nin yaptığı değişiklikleri, Anayasa Mahkemesi'nin kararını ve ceza hukukunun en temel ilkelerini göz ardı ederek Erdoğan'ın milletvekili olmak için yaptığı başvuruyu reddetti. YSK Başkanı, kararın gerekçesini basına açıklarken yargı istikrar ilişkisinin doruğuna ulaştığını göstermiş oldu (Yaralı, 1999). Ceza hukukunun evrensel ilkelerine uyularak verilmeyen kararlarda, yargı organının meşruiyeti kriziyle karşılaşmakta ve demokrasinin önemli şartları zedelenmektedir.

Özellikle 1960 sonrası dönemde Anayasa'nın yargının istikrarı yönünde tavır alması, demokratik anlamda hukuki yasal çerçevenin yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, daha önceki dönemlerde bu sorunların ortaya çıkması genellikle olağanüstü dönemlerde görülmekteydi. 1982 Anayasası'ndan sonra yapılan düzenlemeler ise yargının istikrarına katkı yaptığı söylenebilir (Aydın, 2006: 90). Ayrıca yasal yetersizliklerin eksikliğinin yanı sıra Anayasa Mahkemesi üyelerinin devleti koruma isteği ve yasama erkinin gerekli olan değişiklikleri yapmamasından dolayı yargının istikrarı noktasında sorun tam olarak çözülememiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1980-2002 DÖNEMİ PARLAMENTER HÜKÜMET SİSTEMİ UYGULAMALARI

3.1. 1980 DARBESİ VE 1982 ANAYASASI

12 Eylül 1980 yılında, silahlı kuvvetler gerçekleştirdiği askeri darbe ile Başbakan Süleyman Demirel'in azınlık hükümetini alaşağı edip, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni hükümsüz bırakmıştır. 12 Eylül askerî darbesinin amacı, Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nın açıkladığı bildiride yayınlanmıştır. Yapılan askeri darbeyle, ülkede birlik-beraberliği sağlamak, bütünlüğü korumak, devletin varlığını ve otoritesini yeniden tesis etmek, olası bir iç savaşı önlemek ve kardeş kavgasına son vermek, devletin demokratik düzenine mani olabilecek sebepleri ortadan kaldırmak üzere darbenin amacı açıklanmıştır (Çekiç, 2016: 455-456). Güvenlik Konseyi, TBMM'yi kapatmış, siyasi parti liderleri, milletvekilleri, sendikacılar, meslek örgütleri başkanlarını, silahlı mücadelenin içinde bulunsun bulunmasın gençlik örgütlerinin önde gelenlerini, üyelerini ve yakınlık duyanları cezaevlerine göndermiştir. Bu bağlamda, Milli Selamet Partisi (MSP) Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş Foça'da; Adalet Partisi (AP) Genel Başkanı Süleyman Demirel ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Gelibolu'da askeri tesislerde tutulmuşlardır. Birçok kişi hakkında dava açılmış, idam kararları verilmiş ve gerçekleştirilmiştir. 1964'ten 1971-1973 aralığı hariç, bekletilen idam cezalarının uygulanması ve 90 güne kadar uzatılan gözaltı süreleri neticesinde kişi güvenliği ortadan kalkmıştır (Çavdar, 2004: 265). Konsey Başkanı, Başbakan olarak Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'yu seçmiş, Turgut Özal'ı da ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı yapmıştır. 3 yıl devam eden bu dönem partileri geçersiz kılmış ve parti liderleri gözetim altında tutulduktan sonra yargılanmışlardır.

Askeri darbeyle birlikte 1961 Anayasası rafa kaldırılmış ve Türk siyasetinin yeniden şekillendiği bir askeri dönem başlamıştır. Darbe sonrası oluşturulmuş olan Kurucu Meclis tarafından hazırlanan anayasa, 1982 yılında yapılan halkoylamasıyla yürürlüğe girmiştir. 1980 askeri darbesinin itici gücü ile yapılan 1982 anayasası, otoritenin güçlendirilmesi olmuştur (Çekiç, 2016: 455-456). Demokrasinin korunması ve ilerletilmesi adına herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır.

3.1.1. Askeri Darbenin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri

Türk Siyasal Hayatın da, 12 Eylül askeri darbesi bir dönüm noktası olmuştur. Emir ve komuta zinciri çerçevesinde gerçekleştirilen darbe; demokratik sivil iktidarı ve

düzeni ortadan kaldırmış, meclisi feshetmiş, her türlü siyasi faaliyetleri yasaklamanın yanında 1961 anayasasını ve onun kurduğu siyasal sisteme de son vermiştir (Tan, 2008: 360). Böylece siyasal istikrarın temel göstergelerinden olan; sivil düzenin varlığı, kurumlarda yapısal değişimin yokluğu, hükümetlerin seçimle değişmesi, siyasal meşruiyet ve anayasal dayanıklılık gibi temel ilkeleri ortadan kaldırılıyordu.

12 Eylül darbesi, sivil düzeni ve anayasal dayanıklılığı kesintiye uğratmasıyla birlikte 1980'lerin başında Türk siyasal sisteminin ve demokrasisinin istikrarsızlığında yeni bir aşamaya gelindi. Başlıca amacı, "toplumu depolitize etmek ve radikalizmin normal siyasal yaşamı bozmasına mani olmak savıyla siyasal yaşamı gayri katılımcı emir ve buyruklar etrafında yeniden örgütlemektir" (Birttek ve Toprak, 1994: 5). 12 Eylül'ün, toplumun uzun dönemli çıkarlarının bekçiliğini üstlendiğini savunan 'devlet seçkinleri' ile seçmenlerinin dar kapsamlı ve kısa dönemli çıkarlarını savunan 'popülist siyasal seçkinler' arasındaki ayrılığın yumuşatılmasına katkıda bulunduğu ileri sürülse de (Köker, 1995: 82), bu süreçte bir siyasal meşruiyet sorununun ortaya çıktığı açıktı. Dolayısıyla bir askeri darbenin fiilen gerçekleşmesi ve yönetimi askerlerin doğrudan ve dolaylı ele almalarıyla beraber siyasal istikrarın diğer bir temel unsuru olan "iktidarın siyasal meşruiyeti" ilkesi de ortadan kalkmakta ve istikrarsızlığa bir adım daha atılmış olmaktadır.

12 Eylül'ün ekonomi politiği, doğrudan doğruya 1980 öncesinde siyasal iktidarların popülist politikaları nedeniyle kontrol edilemez noktaya gelen işgücü piyasasının sermaye birikim modelinin önünü tıkadığı düşüncesinden hareketle işgücünü otoriter düzenlemelerle disiplin altına alarak kontrol etme yönünde olmuştur. Bu yaklaşım aslında 24 Ocak kararlarının uygulanmasının önünü açmaya yönelik düşünülmüştür. Söz konusu kararlarla uygulamaya konulan programın özü, gizliden gizliye burjuvaziye etkinliğini teslim edip (Kahraman, 1995: 168) programı uluslararası bir konuma getirmeye çalışmakta ayrıca bir taraftan elinde bulunan ve kamunun denetiminden sermayeyi uzaklaştırmasına olanak tanımıştır.

10 Haziran 1983'de çıkarılan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ise, 1970'lerden itibaren hızlanan merkez sağ ve merkez soldaki bölünmelere, rejimin temel kuralları üzerinde dahi uzlaşmanın var olmamasına, merkezkaç güçlerin rejimi tehdit etmesine çare olarak düşünülmüştür (Tan, 2008: 362). Mecliste küçük partilerin temsil

edilmelerinin önüne geçerek, mümkün olduğunca büyük partilerin mecliste temsiline imkân vermeyi amaçlayan bu düzenlemeler olması gereken bir seçim sisteminin taşıdığı yönetimde istikrar ile temsilde adalet ilkelerinin bağdaştırma olgusunu önemsemeden, salt istikrarı temin etmeye yöneliktir.

3.2. 1982 ANAYASASI'NDA HÜKÜMET MODELİ TARTIŞMALARI

Türkiye’de benimsenen 1921, 1924, 1960 ve 1982 Anayasaları hükümet sistemlerinin sorunsuz bir şekilde işlenmesini sağlayamamış hatta zaman zaman tıkanıklıklara sebep olmuştur. Sorunların çözülememesi durumunda yapılan yeni anayasalar ve her bir anayasa ile ortaya çıkan çıkmazı çözebilmek adına çıkarılan yeni hükümler siyaseti içinden çıkılmaz bir duruma getirmiştir.

Darbe sonrası dönemde oluşturulan ve bir tepki anayasası olarak nitelendirilen 1982 Anayasası’nın hangi hükümet modelini taşıdığı konusunda görüş farklılıkları bulunmuştur. Bu alanla ilgilenen birçok yazar tarafından farklı modeller ortaya atılmıştır. Kimine göre rasyonelleştirilmiş başkanlı parlamenter sistem, bir diğere göre ise, zayıflatılmış parlamenter sistem olarak adlandırılmıştır (Asilbay, 2013: 259).

Hükümet sistemi 1982 Anayasası’nın ilk halinde esas olarak parlamenter hükümet sistemidir. Yürütmenin, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulundan oluşan iki başlı bir yapısı mevcuttur. Klasik parlamenter hükümet sisteminden aykırı olarak 1982 Anayasası’nda, yürütme, yürütmenin içerisinde de cumhurbaşkanının yetkileri oldukça arttırılmıştır. 1982 Anayasası’nda, yürütmenin yetki ve görev bakımından olan bölümü düzenlenerek, yasama yetkisinin bir türevi olmaktan çıkarmıştır. Parlamenter hükümet sisteminin ilkesi gereği, cumhurbaşkanı yürütmenin sorumsuz kanadıdır (Çekiç, 2016: 458-459). Bu durumda meclise karşı yürütme organının yapmış olduğu faaliyetlerde siyasal sorumluluk ise, bakanlar kuruluna aittir.

Türkiye’de, yapılan 2007 anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı’nın halkın oyuyla seçilmesine dair düzenleme yapılmıştır. 2014 yılından itibaren cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve cumhurbaşkanına tanınan yetkilere bakıldığında hükümet sistemi yarı başkanlık modeline benzemektedir. 16 Nisan 2017 yılında yapılan referandum ile de hükümet sistemi “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” diye değiştirilmiştir. 24 Haziran 2018’de

yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ile değiştirilen hükümet sistemi yürürlüğe girmiştir. Böylelikle bakanlar kurulu kaldırılarak cumhurbaşkanı artık yürütmenin başı ve partisinin de genel başkanı konumundadır. 1982 Anayasası'nın son halindeki hükümet sistemi modeli "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" dir.

3.3. 1983-1991 DÖNEMİNDE DEMORAKTİK PARLAMENTER SİSTEM

Türkiye’de 1970’li yıllarda yaşanan koalisyon hükümetleri ve beraberinde yaşanan ekonomik krizler, Demirel’in Şubat 1977’de : “ülke 70 cent’e muhtaç” açıklaması, sağ ve sol görüşteki kesimlerin çatışması durumun ne ölçüde vahim olduğunu gösterir nitelikteydi. Yaşanan bu olumsuz durumlar ülkeyi bir darboğazın içine sürüklemekteydi.

Ülkenin kaçınılmaz sonu olarak gözüken askeri darbe 12 Eylül 1980’de kendini gösterecekti. Kenan Evren’in komuta ettiği ordu 12 Eylül 1980’de Demirel Hükümeti’ni azletmiştir. Başbakanlığa Bülent Ulusu’yu getiren askeri yönetim, Başbakanlık yardımcılığına ise daha önce başbakanlık müsteşarlığı yapmış, 24 Ocak Kararları’nın alınmasında rolü olan Turgut Özal’ı getirmiştir. 2 Yıl boyunca ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı yapan Özal, 1982 yılında hükümetin izlediği para politikasında anlaşmazlığa düşmesi sonucu görevinden istifa etmiştir. Anavatan Partisi (ANAP)’ni 1983 senesinde kuran Turgut Özal, yine aynı sene yapılan milletvekili seçimlerinde koalisyona gerek kalkmaksızın tek başına iktidara gelmiştir. Ülkenin uzun süredir yaşadığı koalisyon dönemlerinden sonra hem 1983 hem de 1987 yılındaki seçimlerden galip ayrılıp siyasal istikrarı sağlayan Özal’ın, gerçekleştirdiği birçok icraatla ülkeyi içinde bulunduğu bunalımdan kurtarma yolunda önemli adımlar attığını söylemek mümkündür.

3.3.1. Özal Dönemi (1983-1991)

1980 askeri darbesinin sonucu olarak siyasi partilerin seçimlere katılması yasaklanmıştı. Yalnızca üç siyasi partinin 1983 seçimlerine katılmasına izin verilmiştir. Bu partiler, Turgut Özal’ın Genel Başkanı olduğu Anavatan Partisi, Necdet Calp’in Halkçı Parti’si ve 12 Eylül’ün izlerini taşıyan, Turgut Sunalp’ın başkanlığında Milliyetçi Demokrasi Partisi olmuştur. Siyaset sahnesine zor koşullar neticesinde giren Özal, kurduğu partiyle 1983 seçimlerinde başarı göstererek iktidar olmuştur. Daha öncesinde

bürokraside çeşitli görevler üstlenen Özal, Amerika’da bulunduğu süre zarfında Dünya Bankası’nda uzman olarak çalışmış ve Amerika’yı daha iyi bir şekilde tanıma fırsatı bulup liberal düşüncelerden de etkilenmiştir (Barlas 1994: 80). Bilhassa ekonomi alanında edindiği tecrübe ve birikimlerle beraber siyasal, sosyal bilgi düzeyini de artırma imkânı bulmuştur. Amerika’dan dönüşüyle bir müddet özel sektörde tecrübe edinen Özal, 1950’lerden itibaren birçok projede birlikte çalıştığı Adalet Partisi lideri Başbakan Süleyman Demirel’in müsteşarı olmuştur. Özal, 1979 yılında müsteşarlık görevini icra etmiş, 1980 yılında ekonomiye önlem niteliğinde açıklanan 24 Ocak kararlarında rol oynamış, kötü giden ekonomik gidişata son vermek adına generaller tarafından ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak atanmıştır. Özal, darbecilerle olan bu ilişkinin de etkisiyle kendisine 1983 genel seçimlerine girme izni verilmiş ve % 45,2 oranında oy alarak tek başına hükümet kurmasının önü açılmıştır (Bkz. Tablo 3.1). Bu bağlamda, uzun süredir azınlık hükümetleriyle ve koalisyonla devam eden ülke siyaseti, koalisyona gerek kalmaksızın Özal’lı ANAP’ın tek başına iktidarıyla sonuçlanmıştır.

Tablo 3.1: 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	7.833.148	%45,14	211
Halkçı Parti	5.285.804	%30,46	117
Milliyetçi Demokrasi Partisi	4.036.970	%23,27	71

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2018.

Geniş bir çerçevede ele aldığımızda 1980 ve 1990 yılları arasındaki dönemde özellikle ekonomide yapılan değişimler Özal dönemi diye adlandırılmaktadır. Özal’ın gerek 24 Ocak kararlarındaki rolü ardından 1983 genel seçimlerinde Başbakan olması, böyle bir değerlendirme ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar değerlendirildiğinde, devletin ekonomideki payının/rolünün azaltılması amaçlanmış ayrıca serbest piyasa ekonomisi hedeflenmiştir. 1980 öncesi Türkiye’inde daha çok yerli üretime yönelik çalışmalar yapılmış, ithal ikameci sanayi politikası uygulanmıştır. 1980 sonrası dönemde ise liberal politikalar uygulanmaya başlanmış, rekabete açık bir ekonomi politikası uygulanıp, kalkınmanın daha hızlı yapılmasına dair teşvikler yapılmıştır (uzmanpara.milliyet.com.tr, 2018). Özal, özellikle ihracatın teşvik edilmesi için çaba sarf etmiş ve bunu konuda başarılı da olmuştur. Ancak denetimin yetersiz olması bazen hayali ihracat gibi olumsuzlukların da yaşanmasına sebep olmuştur.

Turgut Özal Hükümeti'nin çalışmalarının neticesini aldığı bir alanda uluslararası doğrudan sermaye girişinin artmış olmasıdır. Dolayısıyla 5 yıl boyunca 1984-1989 yılları arasında liberalleşme politikası kapsamında ciddi reformlar yapılmıştır. Bu reformlara baktığımızda; yabancı sermaye girişi için yabancı bankaların Türkiye'de şube açmaları, sınır ülkeleriyle ticaret hacminin artırılması, ticaret yapılmayan komşu ülkeleriyle ticaret anlaşmaları yapılması gibi önemli adımlar atılmıştır. Yapılan bu tür reformların etkisi de ilk olarak 1984 yılında uluslararası doğrudan sermaye girişiyle görülmeye başlanmıştır. Yapılan önemli bir gelişmede 1986 yılında Başbakan Özal'ın çaldığı gong ile işlemlerine başlayan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'nin kurulmasıdır. İMKB'nin en önemli etkisi ise, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'nin hisselerinin İMKB borsasında satılabilmesi olmuştur. (Kazgan, 2009: 136). Yabancı yatırımcılar için bir engel teşkil eden sermaye hareketleri bilançosunun 1989'da serbestleştirilmesi ise piyasaya canlılık katmıştır.

Türkiye, Özal'ın liderliğinde 1980 sonrası dönemde ekonomi politikası olarak tercihini serbest piyasa ekonomisi ve liberalizm tarafında kullanmıştır. İktisat politikalarının uygulanmasında baş aktör olarak Özal bulunmuştur. Dünya ekonomik tablosunda 1980'li yıllarda iktisat politikalarında kendini gösteren Thatcherizm ve Reaganomics'ten sonra etkin ve etkili politikasıyla Türkiye'de Özalizm ya da Özal Liberalizmi doğmuştur (Aktan, 1988: 22-23). Başbakan Özal, gerçekleştirdiği reformların başarılı olmasında esasen siyasal istikrar kaynaklı olduğunun bilincindeydi. O yüzden istikrarın kalıcı olması yönünde hükümet sistemi değişikliğini çoğu zaman dile getirmektedir.

Özal, özellikle cumhurbaşkanlığı döneminde sistem değişikliğine yönelik görüşlerini sık sık ifade etmiştir. Cumhurbaşkanlığının ilk dönemlerinde başlayan anayasa tartışmalarının yanı sıra sistem tartışmaları da yerini almıştır. Özal, parlamenter hükümet sisteminde cumhurbaşkanının meclise karşı sorumsuz olması dolayısıyla geniş yetkilere sahip olması karşısında cumhurbaşkanının partilerin kendi aralarında belirlediği adayın halk tarafından seçilmesini savunmuştur (Milliyet, 20 Kasım 1990: 16). Sistem tartışmalarına dair konuşmalarda başkanlık sisteminin özellikle istikrar yönüne vurgu yapmıştır. Başkanlık sistemini örnek olarak Amerika'yı göstermesi yaşadığı süre zarfında edindiği izlenim ve bilgiler olmuştur. Özal'ın Amerika'daki sistemi uygulanabilir olarak savunduğu noktalar ise, dini-mezhep ayrılığının olmadığı, fırsat eşitliğinin olduğu,

bölgecilik/hemşehricilik anlayışının yerine hizmet esasının ön planda olduğu bir seçim yarışı olmuştur. Elbette Özal, Amerika'daki istemi aynı şekilde Türkiye'de uygulamayı düşünmemiştir. Özellikle federasyon konusuna karşı olduğunu çoğu zaman dile getirmiştir (Barlas 1994: 287). Özal, başkanlık sistemiyle ilgili her ne kadar federasyonun karşısında olduğunu ifade etmişse de bu konu hakkında tartışmalar Özal'ın ölümünden sonra da devam etmiş ve günümüze kadar sürmüştür.

3.3.1.1. Kenan Evren-Turgut Özal Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (1983-1989)

1980 darbesinden sonra gerçekleşen ilk seçimlerde Cumhurbaşkanı Kenan Evren, seçimlerde Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin iktidara gelmesi ve Halkçı Parti'nin de ana muhalefet partisi olması için epey çaba göstermişti. Turgut Özal'ın seçimi kazanması dengeleri altüst etmişti. Öyle ki; dönemin gazeteleri Evren'in hükümeti kurma görevini Özal'a verip-vermemekte epey tereddütler yaşadığını yazmıştı. Kenan Evren adeta bu haberleri doğrularcasına seçimden tam 32 gün sonra hükümeti kurma görevini Özal'a veriyor ve Özal'ın sunduğu kabine listesini kabul süresi seçimden sonraki 48. günü buluyordu. Başbakan Özal, 45 ve 46. T.C. Hükümetleri döneminde, Evren'in ısrarı ile bazı eski paşaları bile bakan yapmak durumunda kalıyordu. Hatta Kenan Evren'in seçimlerde iktidara gelmesi için büyük çaba gösterdiği MDP'nin Kurucu Üyesi ve darbe sonrası askerler tarafından kurulan hükümette Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapan Ali Bozer, Özal hükümetlerinde de yerini alıyordu (Evren kabineyi incelemeye aldı, Milliyet: 13 Aralık 1983). Başbakanlığının ilk yıllarında Cumhurbaşkanı Evren ile siyasi meselelerde daha ılımlı, yapmak istediği icraatlarda adeta Evren'in gözetimi altında hareket eden Özal, askeri darbenin özgürlükleri kısıtlamasına karşı çıkmıştır. Bu bağlamda, 1987 Referandumuna siyasi yönden yasaklı olan siyasetçilerin, siyasete tekrar dönmeleri noktasında destek vermiştir.

3.3.1.2. Turgut Özal-Yıldırım Akbulut Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (16 Kasım 1989-15 Haziran 1991)

Başbakan iken 1983-1989 yılları arasında Cumhurbaşkanı Evren'in müdahalelerine maruz kalan Özal, 1989'da Cumhurbaşkanı olmuş ve döneminde kendi partisinden iki kişi olmak üzere merkez sağdan üç ayrı başbakan ile çalışmıştı. Hepsisi ile ayrı ayrı uyuşmazlıklar yaşamıştı. İlk uyuşmazlık yaşadığı isim, Cumhurbaşkanlığına

geçince parti genel başkanlığını ve başbakanlığı bıraktığı Yıldırım Akbulut'tu. Yıldırım Akbulut, Turgut Özal vesilesiyle milletvekilliği, İçişleri Komisyonu Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı, TBMM Başkanlığı ve nihayet Başbakanlık yapmış birisiydi. Ancak bu kariyer süreci ve yol arkadaşlığı bile uyumu tam manasıyla mümkün kılmamıştı.

Özal'ın "Cumhurbaşkanını halk seçsin" ve başkanlık sistemi önerileri için Yıldırım Akbulut "Yetkileri değişmedikçe cumhurbaşkanını halk seçmiş neyi değiştirir... Başkanlık sistemine gelince başkanlık sistemi bünyemize uygun değil. Ben o kanaatheyim ki halkımıza sorsak tek adam yönetimi mi istersiniz yoksa parlamentosuyla hükümetiyle yargısıyla parlamenter sistemi mi, parlamenter sistem der." diyordu. 1990 yılındaki Körfez Savaşı esnasında daha aktif bir dış politika yanlısı olan Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut'un ihtiyatlı tavrı karşısında şu sözleri dile getiriyordu: "Bacakları titriyor." Başbakan Akbulut'un Turgut Özal ile fikir ayrılığına düştüğü diğer bir konu da, Zonguldak'ta ki kömür ocaklarında çalışan işçilere zam yapılmasını istemesidir. 1988 yılında Zonguldak'taki birkaç maden ocağının kapatılmasıyla başlayan süreç 1990 yılında toplu iş sözleşmelerinin kamu sektörüyle imzaya getirileceği sırada hükümet ile iş sendikaları arasında ücretler bazında anlaşmazlık çıkmıştır. Bu durum neticesinde Genel Maden-İş Sendikası Şemsi Denizler önderliğinde toplanıp ve grev kararı almışlardır. 4 Ocak 1991 tarihinde Zonguldak'tan ve çevre il/ilçelerden toplanan yaklaşık 100 bin maden işçisi Şemsi Denizler liderliğinde "Ölüm olsa sonumuz, Ankara'dır yolumuz!" ve yürüyüşün sembol sloganı denilebilecek, "Silkele Başkan, düşecekler!" (m.bianet.org, 2004) sloganıyla Ankara'ya doğru yürüyüşe çıkmışlardır.

Özal ve Akbulut arasındaki maden işçilerine zam konusunda çıkan anlaşmazlık ANAP Hükümeti'ne tesir edecekti. Yaşanan bu olaylar neticesinde ANAP Hükümetinin yapılacak seçimlerde iktidarı kaybedeceğinin sinyalleri verilmiştir. Özal'ın Genel Başkanlığında 1987 seçimlerinde aldığı 292 sandalyeyle mecliste iktidar olan ANAP, 6 Haziran 1991 yılında yapılan ANAP Kongresi'nde genel başkanlığa getirilen Mesut Yılmaz, aynı yıl yapılan seçimlerde 115 sandalye almış ve 8 yıllık siyasal istikrar dönemi sonrası DYP-SHP koalisyonu kurulmuştur (www.tuik.gov.tr, 2018). Dolayısıyla 8 yıllık ANAP iktidarındaki hükümet istikrarı Özal-Akbulut arasında yaşanan anlaşmazlık ve ANAP'ın genel başkanlığına Özal dışında geçen isimlerin başarısız olması neticesinde siyasal istikrarsızlık sonucunu doğurmuştur.

3.3.1.3. Turgut Özal-Mesut Yılmaz Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (15 Haziran-20 Ekim 1991)

Yıldırım Akbulut'tan sonra 15 Haziran 1991'de, Genel Başkanlığa ve Başbakanlığa gelen Mesut Yılmaz ise Özal'ın "En büyük pişmanlığım" diye nitelendirdiği isim olmuştur. Cumhurbaşkanlığı döneminde Özal, Mesut Yılmaz'ı ANAP'ın başına getirilebilecek reformcu biri olarak düşünmüştür ancak Yılmaz'ın bir parça fazla statükocu parti liderliğini tercih ettiğini ifade etmiştir.

Birçok konuda fikir ayrılıkları yaşayan Cumhurbaşkanı Özal-Başbakan Yılmaz'ın şu diyalogu her şeyi özetleyecek nitelikte olmuştur:

Mesut Yılmaz'ın erken seçime gitme fikrine yönelik, Cumhurbaşkanı Özal'dan bu konuya dair düşüncelerini sorması üzerine; Özal: "Sakın ha, böyle bir hata yapma, hem ANAP için hem de ülke için felaket olur. Kaldı ki kaybedersin. Süleyman Bey iktidarı alır." şeklinde beklemediği bir tepki alır. Bunun üzerine Mesut Yılmaz: "Seçimi kazanacağıma dair bazı planlar hazırladım. İlk planım da işçi ve memura zam verip seçime öyle gitmek olacak." şeklinde karşılık vermesi üzerine Özal'ın: "Beni şimdiye kadar hiç dinlemedin, hep hata yaptın. Sakın ola erken seçime gitme, hele hele işçi ve memura zam verip de hiç gitme. Şimdiye kadar zam verip de seçim kazanmış bir siyasi parti olmamıştır." söylemi karşın Mesut Yılmaz: "Ama çok sıkıştırıyorlar efendim." Özal, son olarak Mesut Yılmaz'a: "Seni son bir kez daha uyarıyorum. Anladığım kadarıyla iktidardan kaçmak istiyorsun. Demirel'e iktidarı peşinen teslim etmiş olacaksın ki bu ülke için felaket olur. Sakın Demirel'in dümen suyuna girme, zararlı çıkarsın." (www.yenisafak.com, 2017) ifadesiyle siyaset sahnesindeki tecrübesini konuşturur nitelikte bir açıklamada bulunmuştur.

Sonuç Özal'ın dediği gibi oluyor ve Başbakanlık Demirel'e geçmiştir. Yapılan seçimlerle iktidarı Yılmaz'dan alan Demirel, Cumhurbaşkanı Özal ile birçok konuda fikir ayrılığına düşerek yeni bir siyasal çıkmazın kapısını aralamıştır.

3.3.1.4. Turgut Özal-Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (20 Ekim 1991-17 Nisan 1993)

Özal ile Demirel arasında meydana gelen krizler, Özal Çankaya Köşkü'ne çıkar çıkmaz başlamış ve Demirel'in başbakanlığında zirveye ulaşmıştır. Demirel, Özal'ın

adını bile ağzına almıyor, ona “864 rakımlı tepenin sakini” (www.yenisafak.com, 2017) gibi bir ifade de bulunuyordu.

Demirel'i başbakanlığa taşıyacak seçimlere 10 gün kala aralarındaki polemik, gerilimin şiddetini özetliyordu:

Özal, Demirel'e yönelik yapılacak seçimleri olurda kazanırsa ve Çankaya'ya çıkmadığı takdirde Meclis'i feshedip yasal süre olan 45 gün içinde yeniden seçime gideceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Demirel, Çankaya'ya çıkmayacağını söyleyip, Özal'dan da görev almayacağını söylemiştir. Yapılan seçimlerde DYP'nin 1. Parti olmasıyla gerginlik azalmadığı gibi boyut değiştirmiştir. Özal, Demirel hükümetinin birçok kararnamesini ya bekletiyor ya da geri çeviriyordu. Demirel, bu uyuşmazlıklara “Ben Çankaya'nın memuru değilim ve olmam” diyerek tavır alıyordu. Bürokrat atamalarına ilişkin kararname krizlerinden birinde Demirel, bir mektupla Özal'a kararnameyi neden imzalamadığını sormuştu. Çankaya, cevabı mektubu geri göndererek vermiştir. Demirel'in bu tutum karşısında “İadeli taahhütlü geri gider.” söylemiyle karşılaşmıştır. Cumhurbaşkanı Özal ile Demirel Hükümeti arasındaki kriz kendini dış politikada da göstermiştir. Türkiye'nin Nahcivan'a müdahalede bulunması gerektiğini savunan Cumhurbaşkanı Özal'a, Başbakan Demirel “İstiyorlarsa gidip savaşınlar, mani olan yok.” diyerek rest çekmiştir. Bunun neticesinde Azerbaycan'a yardım gidememiş ve Ermeniler katliam yapmıştır. Özal'ı bir diğer konuşmasında “Gaflet, delalet içinde bulunmakla” itham eden Demirel, Özal tarafından 13 milyon lira manevi tazminata mahkûm ettirilmiştir (www.yenisafak.com, 2017). Bu olayla aynı zamanda devletin en tepesindeki iki isim ilk defa mahkemelik olmuştur.

Demirel, Özal'ın cumhurbaşkanlığını çeşitli polemikler vesilesiyle de sık sık tartışmaya açmıştır. Özal'ın hükümeti kastederek, “Bu gidişle çökerler” sözlerine Demirel, “Sorumluluğum gereği ağzımı açmıyorum. Kaldı ki Çankaya hala tartışmalıdır. Yüzde 21 oyla gelinmiştir o makama” şeklinde yanıt vermiştir. Özal-Demirel inatlaşmaları Özal'ın Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık etmesine kadar varmıştır. O dönemki uyumsuzluk ve koşullar göz önüne alındığında bu bir kriz meselesiydi. Özal'ın bakanları köşke davet etmesine ise Demirel'in karşılığı gecikmemiştir: “Köşke çıkacak olan bakan olursa görevden alırım” (www.yenisafak.com, 2017) şeklinde sert bir ifade de bulunmuştur.

Öte yandan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) kurulması fikri, ilk kez Cumhurbaşkanı Özal tarafından ortaya atılmıştır. KEİB 11 bölge ülkesinin 1992 yılında İstanbul’da toplandığı çok büyük bir organizasyondur. Üye devletler bu organizasyona en üst düzeyde yöneticilerle katılmışlardı. Rusya’yı Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Gürcistan’ı Edvart Şewardnadze, Ukrayna’yı Devlet Başkanı Kravçuk, Azerbaycan’ı Devlet Başkanı Elçibey v.b. temsil ediyorlardı. Öyle ki Azerbaycan’la savaş halinde olan Ermenistan bile masaya Devlet Başkanı düzeyinde katılmıştı (Toker, 1993: 249). Savaş halindeki ülkelerin bile katılması KEİB’in önemini ortaya koymaktaydı.

Dünya Siyasetindeki önemli kişilerin katıldığı bu toplantıya katılmayan tek isim ise, KEİB’in fikir babası Cumhurbaşkanı Turgut Özal’dı. Özal, toplantı yapıldığı sırada Marmaris’in Okluk Koyunda yüzerken fotoğrafları yayınlanmış ve basın bu durumu “Özal ayıp etti...”, “Türkiye küçük düşürüldü.” Şeklindeki başlıklarla veriyordu. Özal’ın gücenerek toplantıyı ve İstanbul’u terketmesinin sebebi, KEİB anlaşma metnine kendisinin imza koyup koymayacağı meselesine Demirel Hükümeti tarafından bir açıklık getirilmemiş olmasıydı (Toker, 1993: 250). Bu belirsizlik toplantının yapıldığı güne kadar sürmüştür.

Görülüyor ki cumhurbaşkanı-başbakan arasında yaşanan bu sorun ülke ekonomisi, ülke siyaseti açısından son derece önemli olan bu toplantıyı ne kadar etkilemiştir. Ortaya çıkan bu siyasi çıkmaz Türkiye’nin kayıp yılları olarak tarihte yerini almıştır.

3.4. 1991-1995 DEMİREL İKTİDARI

ANAP’ın 1991 genel seçimlerinde iktidarı kaybetmesi ve DYP Genel Başkanı Demirel’in sandıktan % 27 oyla birinci parti çıkmasıyla hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Özal’dan almıştır. Tek başına hükümeti kurmak için yeterli sayıya ulaşamayan Demirel, seçimlerden ikinci parti olarak çıkmış SHP ile koalisyon konusunda anlaşarak Kasım 1991’de DYP-SHP Hükümeti kurulmuştur.

Cumhurbaşkanı Özal’ın 17 Nisan 1993 yılında beklenmedik vefatı üzerine Cumhurbaşkanlığı makamı için Demirel adaylığını ilan etmiştir. 8 Mayıs 1993 yılında TBMM’de yapılan seçimin ilk turunda Demirel yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır.

Yapılan ikinci turda da yeterli çoğunluğu alamayan Demirel, üçüncü turda MHP'den ve koalisyon ortağı olan SHP'den destek alarak, 16 Mayıs 1993 yılında 244 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Süleyman Demirel, Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Tansu Çiller'e hükümeti kurma görevini vermiştir. İkinci DYP-SHP koalisyonu yapılan görüşmeler neticesinde anlaşmaya varılıp, hükümet Cumhurbaşkanı Demirel'in onayına sunulup kabul edilmiştir.

3.4.1. Koalisyon Müzakereleri

20 Ekim 1991 milletvekili genel seçimlerinde % 83'lük katılım olmuş ve Sosyalist Parti (SP) dışında 5 parti seçim barajını aşarak meclise girmeyi başarmıştır. DSP'nin bölge barajına takılmasından dolayı 40'ın üzerinde milletvekili DYP'ye kaymıştır. DYP % 27'lik bir oy almasına rağmen parlamentoda % 39,5 gibi yüksek oranla temsil edilirken, DSP'nin % 10,7'le meclisteki temsil oranı % 1,6'da kalmıştır (Öztekin, 2003: 194). Partiler seçim siteminin getirdiği % 20 ve % 25'lik il seçim barajı uygulamasından dolayı yaklaşık 10 milyon oy milletvekili belirlemede işe yaramamıştır (Bkz. Tablo 3.2).

Tablo 3.2: 20 Ekim 1991 Genel Seçimlerine Dair Veriler

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Doğru Yol Partisi	6.600.726	%27,03	178
Anavatan Partisi	5.862.623	%24,01	115
Sosyaldemokrat Halkçı Parti	5.066.571	%20,75	88
Refah Partisi	4.121.355	%16,87	62
Demokratik Sol Parti	2.624.301	%10,74	7
Sosyalist Parti	108.369	% 0.44	0
Bağımsızlar	32.721	% 0.13	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2018.

Genel seçim sonuçları hiçbir partinin iktidar olamayacağını göstermiştir. Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Mesut Yılmaz'ın istifa talebini kabul etmeyerek yeni hükümet kuruluncaya kadar görevde kalmasını istemiştir. Anayasanın 109. Maddesi gereğince Süleyman Demirel, hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Özal'dan almıştır. Demirel, koalisyon görüşmelerine başlamadan bir açıklama yapan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, DYP ile koalisyona olumlu bakmadığını söyleyerek "Millet bize

ana muhalefet görevi verdi. Ana muhalefet olarak sorumluluğumuzu yerine getireceğiz” cümlelerini ifade ederek koalisyon ortağı olmayacağını ilk işaretlerini vermiştir (Yılmaz: Koalisyona İstekli Değilim, Milliyet, 22 Ekim 1991). Böyle olunca DYP lideri Demirel koalisyon ortaklığı için ilk görüşmeyi SHP lideri Erdal İnönü ile yapmıştır. Demirel, kendisine sorulan neden ilk görüşme ANAP’la değil de SHP ile ilgili sorusunu şöyle yanıtlamıştır: “Onlar diyor ki biz yokuz koalisyonda. Biz de onlara, bunu şakadan söylediniz diyemeyiz ya. Bu siyasi mücadele...”. diyerek durumu açıklamıştır. Öte yandan her iki partinin sözcüleri olan Hüsamettin Cindoruk ve Hikmet Çetin tarafından alt yapısı hazırlanan DYP ve SHP Genel Başkanları ile kurmayları arasında koalisyon görüşmeleri başlatılmıştır (DYP-SHP Koalisyonu Tamam, Milliyet, 12 Kasım 1991). SHP içerisindeki Deniz Baykal yanlıları her ne kadar koalisyona karşı çıksa da İnönü’nün hükümet kurma konusundaki kararlılığı karşısında duramamışlardır.

DYP-SHP koalisyonu için kurmaylar bakanlıkların paylaşımı konusunda pürüzler yaşamış olsa da altı gün üst üste yapılan görüşmeler sonunda Demirel SHP’ye 11 bakanlık yerine 12 bakanlık verince sorun ortadan kalkmıştır (DYP-SHP Koalisyonu Tamam, 12 Kasım 1991). Demirel Bakanlar Kurulu listesini hazırladıktan sonra Çankaya’ya çıkıp sunmuştur. Başbakan Demirel’in, “Çankaya’ya çıkmam” sözleri de hava da kalmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti’nin 49. Hükümeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından onaylanmıştır.

3.4.2. I. DYP-SHP Koalisyonu

1983 yılından 1991 yılına kadar süren ANAP döneminden sonra “Koalisyonlar Dönemi” başlamıştır. 1970’li yıllarda da koalisyon hükümetleri kurulmuş, bunlar kendi aralarında bakanlık paylaşımı dışında önemli bir programa sahip olmayan iktidar niteliği taşıırken, ekonomik ve siyasal programlar anlamında ciddi bir başarı yakalayamamışlardır. Ancak DYP-SHP koalisyonu ile kapsamlı bir hükümet protokolünün imzalandığını söylemek mümkün görünmektedir (Saybaşı, 1995: 41). Türkiye’de demokrasi eksikleri dikkate alındığında DYP-SHP koalisyon hükümetinin demokratikleşme programı büyük önem taşımaktadır. Hükümetin gerçekleştirmek istediği demokratikleşme programı için ilk hedefi, kişi hak ve özgürlüklerini sınırlayan engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur.

49. Hükümetin imzaladığı protokolde özgürlükçü, katılımcı ve demokratik rejim, hiçbir şekilde ödün verilemez yaşam tarzı olarak benimsenmiştir. Yargı kararı olmadan kapatılan siyasi partilerin uğradıkları zararların giderilmesi, yasakların kaldırılması ve haklarının iadesi gibi konular temel ilkeler olarak koalisyon protokolüne konmuştur. İç güvenlikle ilgili olarak terörün mutlaka önleneceği, demokratik rejim içerisinde kalarak olağanüstü hal ve bölge valiliği ile koruculuk sistemi gözden geçirilerek, siyasi cinayetlerin önleneceği savunulmuştur. Özellikle demokratikleşme konusundaki vaatler hukuk sisteminin ve anayasanın baştan sona yenileneceği, hatta yeni anayasada 12 Eylül’ün tüm izlerinin silineceği belirtilmiştir. Şiddet ve terör olaylarının öncelikle çözüm bekleyen sorun olduğu, bu sorunun demokratik hukuk devleti içinde çözüm bulacağı ifade edilmiştir. Süleyman Demirel, yüzde 48 oy oranıyla geniş tabanlı bir hükümetin kurulduğunu ancak iktidar ortaklarını ciddi sorunların beklediğini açıklamıştır. Demirel, bunlar arasında Türkiye’de anarşinin, terörün ve faili meçhullerin çoğaldığını ve bu meselenin acil çözüm beklediğini söylemiştir. Ekonomideki temel yaklaşımı ise vergi reformu ile birlikte çok etkin vergi denetim mekanizmasının kurulması, vergi toplamada ki sıkıntıların ortadan kalkması ve kazanca göre vergi tahsilatı hedeflenmiştir (www.tbmm.gov.tr, 2019). Tarım da ise verimliliğin artırılması için çiftçi ve köylünün hem mali hem de teknolojik olarak destekleneceği belirtilmiştir.

Hükümet “KİT reformu” adı altında özelleştirmeleri gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Özelleştirmenin bir amaç olmayacağı bir araç olacağı, özelleştirmenin bütçeye gelir sağlamak için değil verimliliği ve rekabeti artırmak için uygulanacağı bilgisi verilmiştir. Türkiye’nin en önemli projelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) etkin ve verimli biçimde ekonomiye kazandırılması hedefler arasında yer almıştır. Ekonomide ilk sırayı enflasyonun düşürülmesi almış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması ve şeffaflığın sağlanması amaçlanmıştır. KİT’lerin yeniden yapılandırılacağı özerkleştirme yanında özelleştirme de yapılacağı, tarımda üretimin ve verimliliğin artırılması için gerekli tedbirlerin alınacağı anlatılmıştır. Bunların yanında sağlık sigortasının yaygınlaştırılacağı, ödeme durumu olmayanların devlet tarafından destekleneceği, maddi durumu olmayan vatandaşlar için yeşil kart uygulamasının müjdesi verilmiştir. Sendikal hakların ILO standartlarına uygun gerçekleşeceği, yaş haddine bakılmaksızın erkeklerde 25 hizmet yılı, kadınlarda ise, 20 hizmet yılını tamamlamaları durumunda emeklilik hakkına sahip olacakları söylenmiştir (TBMM Tutanak Dergisi,

1991: 112-136). Ayrıca bölgelerarası kalkınmışlık farkının ortadan kaldırılması gibi birçok çalışma hükümet programında yer almıştır.

Hükümet ortağı her iki parti de muhalefetteyken “demokratikleşme ve sivilleşme” konusunda sürekli söylemlerde bulunmuşlardır. ANAP hükümetine muhalefet etmiş, DYP ve SHP 12 Eylül’ün izlerini sileceklerini ve Kürt sorununu çözeceklerini söylemiştir. Aslında koalisyon ortaklarının ve yöneticilerinin birbirine taban tabana zıt iki partinin uzlaşması, hükümeti kurması, bazı hissî meseleleri unutarak ülke sorunlarına yönelmesi oldukça önemlidir. Ancak ileriki süreçte SHP’nin kendi kimliğini koruyamadığı DYP’nin yanında kaybolduğu, verdiği sözleri unuttuğu eleştirileri yapılmıştır. Bir diğer konu ise genel seçimlerden önce Başbakan Süleyman Demirel yönetime gelecek olan iktidarın en önemli sorununun enflasyon olduğunu söylemiş ve iktidara geldikleri takdirde enflasyonu 500 günde düşüreceklerini ifade etmiştir (Kara, 2007: 208). Mart 1993 başlarında yapılan açıklamalarda enflasyon’ un sınırlı bir düşme gösterdiği basında yer almıştır. Türkiye’de enflasyon bütçe açıklarından, bütçe açıkları ise vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığından kaynaklanmaktadır (Saybaşı, 1995: 57). DYP-SHP hükümeti bütçe açıklarını özelleştirme yoluyla çözmek istemiştir. Ancak köklü çözümler üretilemediğinden bu sorun çözüme kavuşturulamamıştır.

DYP-SHP hükümetinde uyum sorunları yaşanmış olmasına rağmen, siyasal açıdan başarılar da olmuştur. Bu başarılar üç başlık altında değerlendirilebilir. Birincisi sağ ve sol düşüncenin temsilcilerinin demokratik bir iktidar bağlamında bir araya gelme cesareti, İkincisi koalisyon ortakları tarafından demokratikleşmenin başlıca amaç olarak benimsenmesi ve üçüncü olarak demokratikleşme konusunda anayasa değişikliği gerektiren veya gerektirmeyen adımların atılmasıdır (Saybaşı, 1995: 60).

25 Haziran 1993 itibariyle hükümetin 19 aylık ömrü dikkate alındığında Cumhurbaşkanı ve hükümetin aynı parti saflarından gelmiyor olmaları ve 1982 Anayasasının yetki uyuşmazlığı oluşturmaya elverişli olması, atamalar, ekonomik ve sosyal alanı düzenleyen kararnameler gibi birçok konuda sürtüşme yaşanmıştır (Çavdar, 2004: 319-320). Bu durum siyasal istikrarın olmayışında oluşabilecek durumları açıkça gözler önüne sürmektedir.

3.4.3. II. DYP-SHP Koalisyonu

Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Süleyman Demirel, hükümeti kurma işini Tansu Çiller'e vermiştir. Çiller, ilk olarak 16 Haziran 1993'de SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Çiller koalisyon için SHP ile ilk görüşmesini yapmasının sebebini I. DYP-SHP koalisyonunda 18 ay boyunca uyumlu bir şekilde çalışmasına bağlamıştır. Hükümetin uyumu ve başarılı olmasının yanında halkın desteğinin de olduğunu, kurulacak yeni hükümetin, Türkiye'nin değişim isteğine ve ihtiyaçlarına hitap edebileceğini söyleyerek II. DYP-SHP koalisyonun devamının olacağı yönünde ipuçları vermiştir (Yeni Koalisyon Pazarlığı, Milliyet, 17 Haziran 1993). SHP ile yapılan koalisyon görüşmelerinde Çiller, en çok özelleştirmeler konusunda zorluk çekmiştir. Çiller tarafından özelleştirmeler konusunda ilk adım Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketinin ve Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü'nün özelleştirilmesi olmuştur. Çiller, SHP'nin kurultay kararında Posta, Telgraf ve Telefon Müdürlüğü'nün (PTT) özelleştirilmemesi konusunu bildiği için PTT'nin özelleştirilmesi meselesinin çözümü ve SHP'yi rahatlatmak adına telekomünikasyonu PTT'den ayırmayı ve hisselerini dünya para piyasalarına çıkarmayı düşündüklerini anlatmıştır (Yalçın Doğan, Özelleştirmeye SHP Damgası: Sosyal Plan, Milliyet, 19 Haziran 1993).

Yapılan görüşmelerden sonra anlaşmaya varan DYP Genel Başkanı Tansu Çiller ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü yeni koalisyon protokolünü imzalamıştır. SHP lideri İnönü protokolün bu kadar kısa sürede tamamlanmasını demokratik sistemin iyi işlediğine bağlamıştır. Tansu Çiller ise protokolü üç ana prensip çerçevesinde değerlendirmiştir. Bunlardan birincisinin, önceki koalisyon protokolünün başarılı uygulamalarının tescili olduğu, ikincisinin tamamlanamayan uygulamaların devamı olduğu, üçüncüsünün ise yenilik kavramı olduğunu belirtmiştir (Reformist Kabine Kurduk, Milliyet, 26 Haziran 1993). Bu bağlamda, İnönü ile yeni protokol konusunda anlaşan Çiller, bakanlar kurulu listesini 25 Haziran 1993'te Cumhurbaşkanı Demirel'e sunmuş ve aynı gün onaylanmıştır.

Hükümetin güvenoyu almasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın Başbakanı olarak Tansu Çiller tarihe adını yazdırmıştır. DYP-SHP hükümetini zor günlerin beklediği aşikârdır. Özellikle ANAP hükümetinden miras kalan kamu açıklarının, dış borçların ve enflasyonun ekonomide baskı oluşturacağı, bunun yanında

terör ve faili meçhullerin ciddi sorun oluşturabileceği gibi sorunlar kendini göstermiştir. Nitekim Tansu Çiller hükümeti arifesinde terör odaklı unsurlar harekete geçmiş ve 2 Temmuz 1993'te Sivas olayları patlak vermiştir. Olaylar sonunda 37 vatandaş hayatını kaybetmiştir. Ardından 5 Temmuz 1993'te Başbağlar olayları patlak vermiş ve 32 vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bu olaylara özellikle Sivas Olaylarına SHP ve DYP farklı yaklaşırken, koalisyon ortağı SHP'ye oy veren Alevi vatandaşlar SHP'ye ve Erdal İnönü'ye tepki göstermişlerdir. SHP'nin Eylül kurultayında genel başkanlığa aday olmayan Erdal İnönü'nün yerine, Haziran 1993'te seçimleri kazanan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın seçilmiştir. Erdal İnönü'nün genel başkanlığa veda etmesinin sebepleri arasında; ekonomideki gidişat, o dönemde oldukça popüler hale gelen İSKİ skandalının etkili olduğu kanaati uyanmıştır.

Öte yandan, Körfez krizi ile seçim ekonomisinin etkilerinin yanında, kamu açıklarının hızla artması kronik enflasyonun düşürülmemesi ekonomiyi sorunlar yumağına çevirmiştir. Ekonomideki istikrar tedbirleri olarak bilinen 5 Nisan kararlarının geç açıklanması hiçbir sorunu çözmemiştir. Aksine ekonomi derin bir yara almıştır. Hükümetin iktisat politikası bütün yükü çalışanlara ve sanayicilere yıkmıştır. Çalışanları yoksullaştıran, gelir dağılımını eşitsizleştiren 5 Nisan kararlarının altında SHP'nin de imzasının olması partide ve seçimde koalisyonun sorgulanmasına neden olmuştur. Koalisyon, ekonomiyi erittiği gibi SHP'yi de eritmiştir. SHP 1989 seçimlerinde yüzde 28,7 ile yerel yönetimleri ele geçirmişken, 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde yüzde 13,4 oy oranı ile İstanbul, İzmir ve Ankara gibi ana kentleri kaybetmiştir (Balkan, 2016: 145-147). Ekonomik kararların alınma sürecinde Çiller faktörü ön planda olurken SHP'nin yeri eleştirisi konusu olmuştur.

Bununla birlikte, köklü bir siyasi geçmişi, tecrübesi ve deneyimi olmayan Çiller'in, 2 yıl 4 aylık iktidarında, SHP 4 genel başkan değiştirmiştir. Bu Tansu Çiller'in 4 genel başkan ve 4 başbakan yardımcısıyla çalışması demektir. Bu ortaklıkta değişiklik bununla kalmamış; özü aynı ama ismi farklı parti ile çalışırken, hükümette tam 13 defa kabine değişikliğine gidilmiştir. Bu kadar değişiklik siyasal istikrar açısından olumsuz bir tablo oluşturmaktadır. 50. Hükümette SHP Genel Başkanlığı ve Başbakan Yardımcılığı Erdal İnönü ile başlamış, Murat Karayalçın'la devam etmiştir. SHP ile CHP'nin CHP çatısı altında 18 Şubat 1995'te birleşmesiyle Genel Başkanlık ve Başbakan Yardımcılığı koltuğu Hikmet Çetin'e geçmiştir. CHP'nin 10 Eylül 1995 kurultayında Genel

Başkanlığa Deniz Baykal'ın seçilmesiyle Başbakan Yardımcısı bu kez Deniz Baykal olmuştur (Balkan, 2016: 148). Tansu Çiller ile Deniz Baykal'ın 20 Eylül 1995'te yaptıkları görüşmeden anlaşma çıkmayınca Tansu Çiller Cumhurbaşkanına istifasını sunarken 5 Ekim 1995'te DYP-SHP hükümeti son bulmuştur.

3.4.3.1. 1994 Ekonomik Krizi

1994 krizine doğru koalisyon hükümetleri icraatlarını gerçekleştirmek için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan borçlanmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu dönemde TCMB rezervlerinde ciddi bir azalma olmuştur. Siyasi iktidarın politikası olarak nitelendirilebilecek yüksek ücret uygulaması sonucu iç talep ve ithalat artmıştır. İhracatta daralma yaşanırken, ithalatı artış gözlemlenen bu dönemde aradaki farkta giderek açılmıştır. Yerli paranın değerlenmesinin çıktılarında biri de maliyet enflasyonu olmuştur. Koalisyon hükümetleri zamanı siyasi istikrarsızlıklar sonucu ortaya çıkan kamu açıklarının, iç ve dış borçlar ile kapatılmaya çalışılması alışılmış bir durum haline gelmiş ve borçların yeni borçlar ile kapatılmaya çalışıldığı bir dönem yaşanmıştır.

Türkiye 90'lı yılları koalisyon hükümetleri ile geçirmiş ve beraberinde ekonomik istikrarsızlık ile karşı karşıya kalmıştır. Bu siyasi zeminin hazırladığı bir ekonomik kriz olan 1994 Ekonomik Krizi, Türkiye'nin yaşadığı en ağır krizlerden biri olmuştur. Krizin etkilerini düşürmek adına literatüre "5 Nisan Kararları" olarak geçen bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur.

5 Nisan Kararları'nın amacı; enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirası'na istikrar sağlamak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürülebilir bir temele oturtmaktır. 5 Nisan Kararları'nın önemli bazı maddeleri şunlardır (Apak ve Aytaç, 2009: 112);

1) Kurgusal (spekülatif) hareketlere izin verilmemesi adına, enflasyon oranı ile döviz kurunun uyumlu bir şekilde ilerleme sağlaması yönünde bir politika izlenilecek.

2) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan kamu kuruluşları ve hazinenin kredi alımlarına sınırlama getirilip, TCMB'nin özerk konuma getirilmesi amaçlanacak.

3) Çay ve şekere yılsonuna (1994) kadar zam yapılmayacak, parasal büyüklüklerin kontrol altına alındığı ve denetimin özellikle kamu açıklarına yönelik arttırılacağı, özel kesiminde fiyat politikasını bu çerçevede belirlemesi amaçlanmıştır.

4) Bütçedeki açıkların kapatılmasına yönelik akaryakıttan alınan vergi % 20 oranında arttırılmıştır. Ayrıca kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT), borçlarını yakın zamanda hazineye ödemeleri konusunda birtakım düzenlemeler yapılmıştır.

5) Kamuya alınacak personel alımı durdurulup, ihtiyaç halinde kurumlar arası geçiş yapılacaktır.

6) Türk Eximbank sigorta ve kredi yatırımları ihracat için olmazsa olmaz görülmekte ve bu amaçla, yatırımların kapsamı daha da genişletilecektir. Gerekli olan kaynak transferi de Eximbank'a aktarılıp, 1 milyar dolar Eximbank'a tahsis edilecektir.

7) Tarıma dair yapılan düzenleme ise, çiftçiye kredi kolaylığı yanında aynı zamanda ödeme kolaylığı da tanınacaktır.

8) Özel emeklilik ve özel sağlık sigortaları halka teşvik edilecektir.

9) Sosyal Sigortalar Kurumu (SGK)'ndan sigortalı olanlar için, prim gün sayısı kadınlarda 7200, erkekler içinse 9000'e çıkarılmıştır. Başka bir düzenleme ise emekli aylığı alanların ödemeleri için yaş sınırı getirilmesi olmuştur.

Alınan 5 Nisan kararları devlete ve vatandaşa bir müddet sonra büyük yükümlülükler getirmiştir. Kararların birçoğu yerine getirilememiştir. Yıllar içerisinde kararların hedefine bile yaklaşmadığı görülmüştür.

İlk altı aylık dönemde bütçe açıklarını azaltma çabaları neticesinde politikalar uygulanmış ve altı aylık dönemden sonra istenilen düzeye gelinmiş ve mali disiplin sağlanmıştır. Fakat fiyatlama konusunda özel sektör için herhangi bir kontrol içeren bir karar uygulamaya konulamamıştır. Siyasi irade, özel sektörden beklediği özveriyi de bulamamıştır. İlk altı aylık dönemden sonra toplumun büyük kesiminde fiyat ve ücret artışı konusunda baskılar artmış, programa destek azalmış ve programın sürdürülebilirliği tehlikeye girmiştir.

Uluslararası Para Fonu (IMF), krize önlem olarak alınan 5 Nisan Kararları'nın uygulamasını yeterli düzeyde bulmamıştır. % 4 olarak beklenen büyüme hedefi % 3 olarak gerçekleşmiştir. Programın uygulamaya konulduğu tarihten itibaren bir yıllık süre zarfında enflasyonun % 40'lara düşürülmesi amaçlanmış ancak enflasyon aksi yönde tırmanarak % 89 gibi bir yükseliş seyretmiştir (www.tuik.gov.tr, 2018). Kısa sürede ortaya çıkan bu olumsuz tablo neticesinde 17 Aralık 1995 yılında erken seçim kararı

alınmıştır. Programın başarı sağladığı tek alan olan bütçeyi ise alınan erken seçim kararı bozmuştur.

Uygulamaya konulan 5 Nisan Kararları'nın başarı sağlayamamasındaki en büyük faktör kaygan siyasi zemin ve doğrultuda halkın siyasi iradeye olan güvensizliği olmuştur. 1994 istikrar programı başarı getirmemiştir. Ayrıca başarısızlığın bir diğer sembolü olarak söylenilebilecek IMF ile girişilen yeni stand-by anlaşması olmuştur. 1994 Krizi'ne çare olarak düşünülen program hükümetteki istikrar problemiyle aksi bir yol çizerek durumun daha vahim sonuçlara doğru ilerlemesine sebep vermiştir. Daha sonra kurulacak hükümetlerde koalisyon hükümeti niteliğinde olup, siyasal istikrar sağlayamadığından, ekonomideki belirsizlik, negatif durum yeni krizlere yol açmıştır.

3.4.4. Süleyman Demirel-Tansu Çiller Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri

Cumhurbaşkanı Demirel ile Başbakan Çiller'in yıldızları bir gün olsun barışmamıştır. Demirel, “İktidar kavgası ne baba tanır ne oğul!” cümlesiyle bunu açıkça ifade etmiştir. Aralarında yaşanan gerginliği Başbakan Çiller'i Köşk'ten kovmaya kadar vardırmıştır. Hürriyet Gazetesi'nin 2001 tarihli Hülya Güzel-Ateş Yalazan'ın “İlk Çankaya Hükümet Krizi Başbakanı Yedi” adlı yazısında Demirel-Çiller arasında yaşanan krizler şu şekilde sıralanmaktadır:

Özal'ın ölümünün ardından, başbakanlığı bırakıp cumhurbaşkanı sıfatıyla Çankaya'ya çıkan Demirel hükümeti karşısına almıştır.

Aynı parti tabanından gelen hatta Demirel'in halefi sayılabilecek Tansu Çiller ile yaşadığı tartışmalar çok sonraları ortaya çıkmıştır. 12 Ocak 1995 yılında kötü giden ekonomik tabloyu gündeme getirerek, % 89 gibi yüksek bir oranda ortaya çıkan enflasyonun savaş ortamında bile bu kadar olmayacağını ifade ederek hükümeti eleştirmeye başlamıştır. Yaşanan ekonomik krizden, ülkenin kötü gidişatından dolayı Cumhurbaşkanı'nın olası seçimleri yenileme kararı sonrası yeni hükümet kurulması için tekrar Çiller'i görevlendirip görevlendirmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Çiller'in danışmanlarından birinin darbe döneminde Kenan Evren bile böyle bir şey yapmadığını, Demirel'in de yapmayacağını söylemesi üzerine Demirel de iktidar kavgasının aynı parti mensubu olsa dahi ne baba ne oğul tanıyacağını ifade etmiştir. Demirel-Çiller arasında başlayan atışma sona ermeyip aksine daha da alevlenmiştir. Demirel, Çiller Hükümeti

aleyhine görevini yerine getiremeyip hükümetin altında kaldığını belirtmesi üzerine, Çiller de, çıkar amaçlı kişilerden muhaliflere kadar herkesin hükümetini hedef alarak çamur atma yarışına girdiğini, özellikle Cindoruk ve Demirel'i kastederek Allah'tan başka kimseye bir diyet borcunun olmadığını, eski kapıların ise kapandığını söylemiştir. Demirel ile Çiller arasındaki atışmalar bazen mizahi bir yön almıştır. Demirel Uzakdoğu ülkelerini ziyareti sonrası havaalanında kendisini karşılayan Çiller'e yanmışsın şeklinde bir ifade de bulunmuştur. Çiller seçim çalışmalarından dolayı dolaştığını söylemesi üzerine Demirel, sesinin oraya kadar geldiğini mizahi bir tavırla söylemiştir (İlk Çankaya Hükümet Krizi Başbakanı Yedi, Hürriyet: 2001) yanıtını vermiştir.

Demirel-Çiller arasında geçen atışmalar bazen öyle bir boyut kazanmıştır ki Demirel, Çiller'i Köşk'ten kovmaya kadar getirmiştir. Seçim kanununu Cumhurbaşkanı'nın veto edeceği söylentileri Çiller'i rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Çiller, yanına Devlet Bakanı Münif İslamoğlu'nu da alarak Cumhurbaşkanı'nın bu kanunu veto etmemesini görüşmek üzere 24 Kasım 1995 yılında Köşk'e çıkmıştır. Çiller, ilk olarak seçimi kaybetme adına aleyhinde çalışmalar yapıldığını söyleyip ardından Cumhurbaşkanı Demirel'e, seçim kanununu veto etmesi halinde Cumhurbaşkanlığı görev süresinin kısılması doğrultusunda bir çalışma yapacağını belirtmiştir. Bu tavır karşısında çok sinirlenen Demirel, kanun çerçevesinde hareket ettiğini söyleyip ardından Çiller'i dışarı çıkmasını sert bir şekilde söylemiştir. Böyle bir tepkiyi beklemeyen Çiller, Münif İslamoğlu ile birlikte Başbakanlık Konutu'na geçmiştir. Burada hıçkırıklara boğulan Çiller kendisini sakinleştirmeye çalışan İslamoğlu'na, Demirel'in seçim kanunu veto edip Anayasa Mahkemesi'ne gönderip iptal edeceğini, ardından "gericilerin" geleceğini, ordunun ise bu duruma müsaade etmeyeceğini söylemiştir. Devlet Bakanı İslamoğlu ise, bir gün sonra Cumhurbaşkanı Demirel'i arayarak Köşk'ten veda etmeden ayrıldıkları için özür dilemesi üzerine Demirel, Çiller'in kendisini tehdit edercesine konuştuğunu eğer bir bayan olmasaydı daha da ileriye giderek kendisini pencereden atacağı şeklinde bir tepki göstermiştir (Bildirici, 1998: 168). Anlaşılacağı üzere siyasi sahnede yaşanan bu talihsiz tartışmalar kişisel bir problem olarak görülebilir ancak ülke ekonomisini, siyasal istikrarı nasıl olumsuz yönde etkilediğini ve bunun faturasının millete ödendiği açıkça görülmektedir.

3.5. 1995-2002 DÖNEMİ

Cumhuriyet tarihinin en kısa koalisyon hükümetinin olduğu, 28 Şubat post-modern darbenin yaşandığı, birçok koalisyon hükümetin kurulduğu, ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönem olarak adlandırılabilir. Koalisyon hükümetlerinden, 28 Şubat Darbesi'ne, yaşanan siyasi ve ekonomik krizlere değinilecektir.

3.5.1. DYP-CHP Koalisyonu

50. Hükümet sonrasında oluşan siyasal tıkanıklık, Tansu Çiller ve Deniz Baykal'ın anlaşamaması, Tansu Çiller'in kurduğu DYP azınlık hükümeti yapılan oylamada 191 kabul, 230 ret oyu ile güvenoyu alamamıştır. On günlük ömrü ile 5 Ekim 1995'te kurulan II. Çiller Hükümeti, cumhuriyet tarihinin en kısa hükümetidir. Yaşanan siyasal belirsizlikte hemen hemen her partinin ülkeyi seçime götürme konusunda hemfikir olduğu sırada Çiller, yüzünü CHP'ye dönmüştür. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'da, önlem niteliğinde alınan kararlardan bir sonuç alınmadığını ve yeni bir iktidar ihtiyacının doğduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin koşullarını kabul eden Çiller, Cumhurbaşkanı Demirel'den 52. Hükümeti kurmak için görev almıştır. Bu duruma çok bozulan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, cumhuriyet tarihinin 11. Koalisyonunu, "Çankaya Destekli Bizans Hükümeti" olarak değerlendirmiştir (Kara, 2004: 268). Bunun sebebi olarak teamüllerin çiğnenerek görevin yanlış kişiye verildiğini düşünüyor olmasıdır. Buna yanıt olarak Cumhurbaşkanı Demirel'de yaptığı yazılı açıklama ile hükümet kurma görevi kurallar gereği TBMM'de güvenoyu alabilecek, yeterli çoğunluğu sağlayabilecek ve bu konuda güvence verebilecek partiye verildiğini söylemiştir. ANAP Genel Başkanı Yılmaz'ın mecliste yeterli çoğunluğu sayısal açıdan nasıl sağlayabileceğini açıklayabilmiş olsaydı bu görevi kendisine vereceğini ifade etmiştir. Amacının vakit kaybını önlemek olduğunu ve ayrıca hükümetin kurulabilmesi için daha Meclis'in önüne güvenoyu için geleceğini, Mesut Yılmaz için kaybedilen bir zaman olmadığını belirtmiştir. Zaten yapılanlarda herhangi bir yanlışlık olduğu düşünülüyorsa da hükümet güvenoyu alamayıp sonucun meclisten döneceğini (Kara, 1997: 25) söylemiştir. Aslında Cumhurbaşkanı Demirel bu söyledikleriyle görevi doğru kişiye verdiğini söylediklerinin oyalama dışında bir şey olmadığını, DYP-CHP Koalisyon Hükümetinin varolan siyasal belirsizliği de ortadan kaldıracağını düşünmektedir.

Öte yandan, bir “Seçim Hükümeti” niteliği taşıyan DYP-CHP Koalisyon Hükümeti 31 Ekim 1995 tarihinde Çiller’in okuduğu 52. Hükümet Programıyla gerekçelendirilmiştir. Türkiye’de parlamenter demokrasiyi sağlayacak olan DYP-CHP Koalisyonu için, farklı siyasi kimlik ve gelenekten gelen bu iki siyasi partinin, demokratik bir yönetim anlayışıyla ülkenin içinde bulunduğu kriz ortamından refah koşullara çıkarma bilinciyle hareket edileceği açıklanmıştır. Ülke çıkarlarının ön planda tutulduğu, parti çıkarlarının düşünülmediği bir politika izlenileceği, demokratik bilinçle adım atılacağı belirtilmiştir (52. Hükümet Programı, 1995). Demokratik çabalar ve uzlaş çerçevesinde Türkiye’nin 11. Koalisyon Hükümeti, 1 Kasım 1995’te TBMM’den güvenoyu almıştır.

Demokratik söylemler içerisinde kurulan DYP-CHP Koalisyonu siyasal istikrar bağlamında başarılı olamamıştır. Gerek uygulanan politikalar gerek siyasetçiler arasındaki anlaşmazlık hükümetin 54 günlük görev süresi neticesinde 24 Aralık 1995 tarihinde Türkiye genel seçimlere gitmiştir.

3.5.2. ANAP-DYP Koalisyonu

24 Aralık 1995 seçimlerine damgasını vuran olay, 27 Mart 1994 yılındaki belediye seçimlerinde Refah Partisi’nin % 19 oy alarak Ankara, İstanbul gibi kentleri adeta yaşanılabilir hale getirmesiydi. Refah Partisi’nin “hizmet siyasetiyle” tanışan Türkiye, 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde, belediyecilikteki başarısının etkisini görecekti. Öyle ki % 21,3 oy alarak sandıktan birinci parti olarak çıkmıştır (Bkz. Tablo 3.3). Bu bağlamda, koalisyon çalışmaları başlamış ve ilk görevi alan Necmettin Erbakan ANAP ile koalisyon çalışmaları için görüşmelere başlamıştır. Ancak ilk planda Erbakan’ın çabaları boşa çıkmış ve koalisyon çalışmalarından bir sonuç alınamamıştır. Bununla birlikte ANAP içerisindeki diğer bir grup ise RP ile koalisyon çalışmalarından memnun kalmayıp, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda istifa sinyalleri vermişlerdir (Donat, 1999: 18). Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini RP Genel Başkanı Erbakan’a vermiş fakat RP’nin TBMM’de yeterli sayıda güvenoyu alabilecek çoğunluğa sahip milletvekili sayısı bulunmamaktadır. Ayrıca Erbakan diğer partilerden de beklediği desteği alamayınca, Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller’e vermiştir.

Tablo 3.3: 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine Dair İstatistiki Veriler

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Refah Partisi	6.12.450	% 21,38	158
Anavatan Partisi	5.527.288	% 19,65	132
Doğru Yol Partisi	5.396.009	% 19,18	135
Demokratik Sol Parti	4.118.025	% 14,64	76
Cumhuriyet Halk Partisi	3.011.076	% 10,71	49
Milliyetçi Hareket Partisi	2.301.343	% 8,18	0
Halkın Demokrasi Partisi	1.171.623	% 4,17	0
Bağımsızlar	133.895	% 0,48	0
Yeni Demokrasi Hareketi	133.889	% 0,48	0
Millet Partisi	127.630	% 0,45	0
Yeniden Doğuş Partisi	95.484	% 0,34	0
İşçi Partisi	61.428	% 0,22	0
Yeni Parti	36.853	% 0,13	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2018.

Nihayetinde kamuoyunun da baskısı sonucu 6 Mart 1996'da ANAP-DYP (ANAYOL) koalisyonu kurulmuştur. Ancak ANAYOL hükümetinin işlerliğini sürdürmesinin zor olduğu daha kuruluşunda genel başkanlarının beyanatlarından belli oluyordu: Yılmaz, “Bu parlamentodan çıkabilecek en gerçekçi model” derken, Çiller ise “harcanmaması gereken bir ümittten” bahsediyordu (Güleçyüz, 2000: 9). Anlaşmaya göre, önce 10 ay Yılmaz ardından da Çiller başbakan olacaktı. Ancak Çiller’in yukarıdaki ifadelerinden hareketle durumdan pek de hoşnut olmadığı ifade edilebilir. Yine de Mart ayının başında ANAYOL hükümeti göreve başlamıştır.

TBMM’de yapılan güven oylamasında (12 Mart 1996) 207 ret, 80 çekimser, 257 kabul oyu kullanılmış ve hükümet kurulmuştur. Bu güven oylamasında Refah partisine göre çekimser oylarında ret oyuna dâhil edilmesi gerekiyordu. Ve bu sebepten ötürü anayasa mahkemesine gidildi. Bunun dışında muhalefette olan Refah Partisi Çiller ile ilgili yolsuzluk dosyalarını sürekli gündemde tutuyor ve mecliste önerge üzerine önerge veriyordu (Donat, 1999: 18-19).

Anayasa Mahkemesi 14 Mayıs 1996 tarihinde Refah Partisinin başvurusunu haklı bularak 12 Mart 1996 günü yapılan güven oylamasının iptaline karar vermiştir. Çiller, Başbakan Yılmaz’ın yardımcılığını yaptığı zamanlarda ortaya çıkan yolsuzluk haberlerinin duyulması ve RP’nin bu olayların üstüne gitmesiyle 6 Haziran 1996’da ANAYOL Koalisyon Hükümeti sona ermiştir (Akpınar, 2001: 65).

Bunun sonucunda, seçimlerden ilk sırada çıkmış olan Refah Partisi dolayısıyla lideri Necmettin Erbakan yeniden hükümet kurma görevini almıştır (Donat, 1999: 19). Erbakan, hükümeti kurma konusunda ilk olarak Çiller ile yapılan görüşmeler sonunda bazı şartlar neticesinde anlaşma sağlamıştır.

3.5.3. RP-DYP Koalisyonu

Türk Siyasal hayatında, Refah Partisi'nin katıldığı 24 Aralık 1995 seçimleri, bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Dinin ve siyasetin kamusal alanlarda yeniden şekillenmesiyle sonuçlanan seçimlerde, ortaya çıkan tablo İslami eğilimli bir siyasi partinin geniş halk kitlesine ulaştığı anlamına gelmektedir (Küçükcan, 2003: 494). Sandıktan birinci parti olarak çıkan Refah Partisi'nin almış olduğu % 21,38'lik oy iktidar olmasına yetmemiştir. RP'nin almış olduğu bu yüksek oy diğer partilerin beklemediği bir sonuç olmuştur. Siyasi gelenek ve demokrasinin gereği olarak Cumhurbaşkanı'nın hükümeti kurma görevini sandıktan birinci çıkan partiye vermesi bile tartışılır hale gelmiştir (Akel, 1999: 41). Hatta seçimden RP'den düşük oy alan diğer partiler RP'siz hükümet kurma çabalarına girişmişlerdir (Kocabaş, 1997: 47). Yapılan tartışmalara rağmen, hükümet kurma görevini engellemeye rağmen Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini 10 Ocak 1996 tarihinde RP lideri Necmettin Erbakan'a vermiştir. Fakat Erbakan, tek başına hükümet kurmak için yeterli sayıda milletvekiline sahip olamadığından diğer partilerle destek görüşmeleri yapmıştır. Hükümet kurmak için beklediği desteği alamayan Erbakan, görevini Cumhurbaşkanı Demirel'e iade etmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerden ikinci parti olarak çıkan DYP hükümet kurma görevini almıştır. DYP Genel Başkanı Tansu Çiller görevi aldığında yaptığı ilk açıklamada RP ile herhangi bir koalisyon görüşmesi yapmayacağını ifade etmiştir. Çiller, kendisinin başbakanlığında sandıktan üçüncü parti olarak çıkan ANAP ile koalisyon kurmak istediğini söylemiş ancak ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın, Çillerin başbakanlığında oluşacak koalisyonu kabul etmemesi üzerine koalisyon hükümeti kurulamamış ve Çiller görevi iade etmiştir. Demirel bu sefer hükümet kurma görevini ANAP'a vermiştir. ANAP lideri Yılmaz, DYP ile bir koalisyon pazarlığının oldukça zor olacağının bilincinde olduğundan RP Genel Başkanı Erbakan ile koalisyon görüşmelerine başlamıştır. Yılmaz, Erbakan'a kendi başbakanlığında bir hükümet önerisi sunmuştur (Tutar, 2007: 336-339). Refah Partisi tarafından ANAP'ın teklifi olumlu karşılanmıştır.

Bir taraftan ANAP-RP ortaklığı haberleri DYP ve ordu kesiminde endişeyle karşılanmıştır.

Ordu, Refah Partisi'nin olduğu koalisyon hükümetinin kurulmaması adına Meclis Başkanı Mustafa Kalemli üzerinden RP ile koalisyon kurmayı düşünen diğer parti liderlerine uyarı göndermiştir. Nitekim demokrasi adına son derece yanlış olan bu uyarı koalisyon oluşturulmasına mani olmuştur. Ayrıca Mesut Yılmaz'ın ordunun istediği ANAP-DYP Koalisyonuydu sözleri bu savı doğrular nitelikte olmuştur (Bayramoğlu, 2007: 54). Ordunun yön verdiği siyaset siyasal istikrar düşüncesinin arka plana atıldığı bir durum ortaya çıkarmıştır. Ordunun ANAP-DYP Koalisyon Hükümeti'ni kurmak için görevlendirdiği iki isim, Mustafa Taşar ve Yalım Erez olmuştur. Erez ve Taşar'ın hazırladığı formülde Çiller'in kurulacak hükümette yer almadığı, Yılmaz'ın Başbakanlığında, ANAP'a 15, DYP'ye de 17 bakanlık verilmesi öngörülmüştür (Tutar, 2007: 339). ANAP-DYP (ANAYOL) Hükümeti, yapılan güven oylamasında, Meclis'te oylamaya katılan milletvekillerinin salt çoğunluğuyla 12 Mart 1996'da güvenoyu almıştır.

Ordunun hamlesiyle Refah Partisi'ni siyaset sahnesinin dışına atma çabaları sonuç vermiş ve ANAYOL Azınlık Hükümeti kurulmuştur. Baskı usulüyle kurulan bu hükümette işler istenildiği gibi gitmemeye başlamıştır. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen RP, koalisyonda bulunan partilerin geçmiş yıllarda ortaya atılan yolsuzluk iddialarını gündeme taşımıştır. Bu iddialardan biri TEDAŞ ihalesinde yönlendirme yapıp, kamuyu zarara uğrattığı iddia edilen Çiller'in eşi Özer Çiller hakkındaydı. Çiller hakkında atılan bir diğer iddia ise, örtülü ödenekten malvarlığına 500 milyar çektiği idi. Ayrıca iktidar ortağı Yılmaz'ın elinde Çiller'e karşı koz olarak kullanacağı belgelerin olduğu iddiasıydı. İktidar ortakları arasındaki bu çelişki bu koalisyonunda sonunu getirecekti. Bu iddialar üzerine Demokratik Sol Parti (DSP), Çiller hakkında Meclis'e soruşturma önergesi vermiştir (Tutar, 2007: 341-344). Yaşanan bu olaylar neticesinde hükümetin sonunu getirecek kriz başlamıştır.

ANAYOL Hükümeti'nin güven oylamasında, 550 milletvekilinin salt çoğunluğu olan 276 oyu alması gerekirken, DSP'nin çekimser oy kullanarak destek verdiği oylamada 276'nın altında bir sayıyla güvenoyu almasının Anayasa'ya aykırılığı nedeniyle Anayasa Mahkemesi'ne RP'nin yaptığı başvuru, 14 Mayıs 1996'da karara

bağlanarak RP'nin lehine sonuçlanmıştır. ANAYOL Hükümeti için yeni bir güven oylaması zorunluluğu doğmuştur (Kocabaş, 1997: 54). Böylelikle ANAYOL Hükümeti, oylamanın iptaliyle düşmüştür.

ANAYOL Hükümeti'nin düşmesiyle hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanı Demirel'den alan Erbakan, Çiller ile koalisyon ortaklığı görüşmelerine başlamış ve kısa bir süre sonra anlaşma sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 52. Hükümeti olan RP-DYP (REFAHYOL) ortaklığı, Türk siyasal hayatında Refah Partisi lideri Erbakan'ın Başbakanlığından kurulmuştur (Akel, 1999: 51). DYP Genel Başkanı Çiller, 24 Aralık 1995 seçimleri yapılmadan önce Refah Partisi ile yapılacak bir ortaklığın “vatana ihanet” olacağını nitelendirmiştir. Fakat ANAYOL Hükümeti düşünce Çiller, Erbakan ile hükümet kurma mecburiyetinde kalmıştır. Türk Siyasal sisteminde ilk kez görülen bu anlaşmaya göre ilk 2 yılda Başbakan Erbakan olacak, Dışişleri Bakanlığını ve Başbakan yardımcılığını ise Çiller yürütecekti. Kalan diğer iki yıllık sürede ise Çiller Başbakanlığı devralacaktı. Bakanlıkların paylaşımı konusunda da anlaşma sağlanınca 22 Haziran 1996'da RP-DYP Koalisyon Hükümeti anlaşması yapılmıştır. Ayrıca anlaşmaya göre Çiller ve Erbakan hakkında meclise gelen tüm önergeler reddedilecekti (Akpınar, 2001: 55-56). Bir diğer anlaşma maddesi ise, iktidarın yürümediği bir yıl içerisinde anlaşılırsa, başbakanlığı Çiller alacak ve seçim hükümeti kurulacaktı.

TBMM'de 8 Temmuz 1996 tarihinde REFAHYOL Hükümeti'nin kurulmasına dair yapılan güven oylaması 278 kabul, 265 ret oyuyla sonuçlanmıştır. REFAHYOL aldığı güvenoyuyla görevine başlamıştır. Koalisyonlardan bir türlü kurtulamayan siyaset sahnesi kurulan bu hükümetle uzun süredir sağlanamayan siyasal istikrar gayesine yönelik olmuştur. Ancak REFAHYOL Koalisyon Hükümeti'nin de ömrü kısa sürmüştür. Diğer koalisyon hükümetlerinden farklı olarak yani ekonomik gidişatın kötü olmasından veya yolsuzluklardan dolayı değil de bu sefer askeri yönetimin gerçekleştirdiği darbe ile Başbakan Erbakan istifa etmiş ve REFAHYOL Koalisyon Hükümeti'nin görevine son verilmiştir.

3.5.4. 28 Şubat “Post-modern” Darbesi

1995 seçimlerinde Refah Partisi'nin % 21,5 oyla seçimlerden birinci parti olarak iktidara gelmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Demirel dâhil askeri ve sivil bürokrasi; Refah Partisi'nin içinde olmadığı bir hükümeti iktidara getirmeye çalışmıştır. Bu

bağlamda, ANAP ile DYP arasında kurulmaya çalışılan koalisyon hükümeti, güvenoyu oylaması Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilince oldukça kısa sürede başarısız olmuştur (Ünsaldı, 2008: 112). Bunun üzerine bürokrasinin, egemen medyanın ve burjuvazinin tüm isteksizliğine rağmen RP-DYP koalisyon hükümeti kurulur ve 8 Temmuz 1996'da TBMM'den güvenoyu alarak, göreve başlamıştır.

Hükümetin kurulmasının ardından 28 Şubat'a kadar geçen yaklaşık altı aylık sürede yaşanan bir takım gelişmeler sonucunda, askeri güvenlik bürokrasisi MGK kanalıyla hükümeti istifa etmeye zorlamıştır. Bunda da RP'nin laik rejimi sorgulamaya, İslami cemiyet/tarikatların etkinliğini arttırmaya başlaması etkili olmuştur. İlk olarak Başbakan Erbakan'ın İran, Endonezya, Malezya ve Libya ziyaretiyle başlatılan süreç, Susurluk kazası, Ocak 1997'de Erbakan'ın Başbakanlık Konutu'nda tarikat liderleri ve şeyhlere iftar yemeği vermesi ile iyice gerilmiştir (Karamollaoğlu, 2011: 147). Türban sorunu-İmam Hatip Liseleri-Kur'an kursları konularında resmi ideolojiye tamamen zıt olduğu düşünülen uygulamalar nedeniyle süreç tamamen hükümet aleyhine işlemeye başlamıştır.

Giderek tırmandırılan gerilim, en son Ocak 1997'de Ankara Sincan Belediyesi tarafından sergilenen "Cihad" oyuna tepkilerle zirveye ulaşır. 31 Ocak 1997 Sincan'da Refah Partisi Belediye Başkanı tarafından düzenlenen "Kudüs Günü'ne İran Büyükelçisi" çağırılır; buluşmada İslami Cihad ve Hamas liderlerinin posterleri asılır. Ardından Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in emriyle 5 Şubat'ta 20 tank ve 15 zırhlı araç kentin içinden geçirilerek darbe tehdidi somut bir şekilde gösterilir. Gösteri çadırı devrilir. Ardından da 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında askeri güvenlik bürokrasisi en büyük tehdit olarak "irtica"yı gördüğünü ifade ederek; hükümete "irtica"yı önlemek adına bir takım kararlar yüklemiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir (Ünsaldı, 2008: 112):

- Tarikatların yasaklanmasına dair anayasa maddelerinin uygulamaya konulması,
- İlköğretimin 8 yıla çıkarılması,
- Özel Kur'an kurslarının MEB tarafından denetlenmesi,
- İslami sermayenin ekonomik kaynaklarının denetlenmesi,
- Devlet örgütünün çarklarına ve orduya dini öğelerin girmesinin engellenmesi,
- İran ve Libya gibi bazı ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti'nin laik karakterini hedef

alan bozguncu girişimlerinin engellenmesi

Daha önce yaşanan tecrübelerden de anlaşılacağı gibi, silahlı kuvvetlerin rejime yönelik yaptığı darbe sonucu getirilen düzenlemeler; Türkiye siyasetinin önemli kırılma noktalarını oluşturmaktadır. Adeta bir araç gibi kullanılan askeri darbeler, 1960’larda ithal ikameci sanayiye geçişi sağlamak; 12 Eylül’de neo-liberalizme geçişi sağlamak gibi altyapı ve elbette karşılıklı ilişki içinde olduğu üst yapılarda radikal dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. 28 Şubat “post-modern” darbesi sonucu Erbakan’ın istifasının ardından, ANASOL-D azınlık hükümeti kurulmuştur. Ancak bu kısa süreli hükümet doğrudan MGK’nın kendisine çizdiği siyasal programı yani “irtica”yla mücadeleyi temel hedef olarak belirlemiştir. Süreci Refah Partisi’nin Anayasa Mahkemesi tarafından “laiklik karşıtı faaliyet” gerekçesiyle 16 Ocak 1998’de kapatılması izlemektedir. Ardından parti mensuplarına siyasal yasaklar getirilmiştir. Bu andan itibaren ordunun yarı aktif ve sürekli bir müdahale tarzı benimsediği gözlenmektedir. Toplum kutuplaştırılarak siyasallaşan İslami kesimlerin laik bürokrasi tarafından iç düşman ilan edildiği, asker yönetiminin iktidar ilişkilerini doğrudan etkilediği yeni bir döneme girilmiştir. 28 Şubat’ın ardından MGK sadece siyasete yön vermez; bizzat siyaset üretmeye başlamıştır (Karamollaoğlu, 2011: 152). AB’ye üyelik, Kürtçe eğitim, özelleştirme gibi ordu ile alakası çok kolay bir şekilde kurulamayacak konular 28 Şubat sonrası MGK kararlarından bir kaçına örnek olarak gösterilebilir.

3.5.4.1. 28 Şubat “Post-modern Darbe” nin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri

28 Şubat 1997 “post-modern” darbesinin üslup ve biçim açısından diğer darbelerden farklılığı olsa da siyasal istikrar ya da istikrarsızlık üzerindeki etkileri bakımından çok bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Bu anlamda 28 Şubat “post-modern” darbesi siyasal istikrarın unsurları açısından değerlendirilirse; öncelikle her ne kadar Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Kararları olarak kayıtlara geçse de bu kararların Kurulun asker üyelerince daha önceden hazırlandığı ve Kurulda hükümet üyelerine bir anlamda imzalamaları için baskı oluşturulduğu kamuoyuna ve medyaya yansıyan bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu baskılar neticesinde hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Hükümetin istifasının ardından yerine kurulan veya kurdurulan yeni hükümet ise MGK Kararlarının uygulanması iradesine uygun olarak görülüyordu. Dolayısıyla bir askeri darbe olması, siyasal istikrarsızlığın en temel göstergesi olarak hayat bulmaktadır.

28 Şubat “post-modern” darbesinin siyasal istikrarı bozucu etkenlerine bakıldığında; mevcut hükümetin istifa ettirilmek zorunda bırakılması, siyasal meşruiyetin tartışılır hale gelmesi, hükümetin görev süresinin kısaltılması, kurumlarda bazı yapısal değişikliklere gidilmesi ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi nedenler sayılmaktadır (Tan, 2008: 416). Siyasal istikrarın temel göstergelerinden biri olan “siyasal iktidarın meşruiyeti” ilkesi de ciddi manada tartışılır hale gelmiştir. Çünkü demokratik siyasal meşruiyeti olan bir iktidarın en temel koşulu seçimle iş başına gelmeleridir. Dolayısıyla 28 Şubat “post modern” darbesi sonrası kurulan hükümet hep siyasal meşruiyet tartışmalarının gölgesinde kalmıştır. Yine MGK Kararları nedeniyle sivil hükümetin istifa ettirilmek zorunda bırakılmasıyla, siyasal istikrarın diğer göstergelerinden olan “siyasal hükümetlerin ömrü” ve “sivil yönetsel etkinlik” unsurlarını da olumsuz etkileyerek siyasal istikrarsızlığa zemin hazırlamıştır.

Öte yandan, Türkiye’de her askeri darbeden sonra yapılan genel seçimlerde seçim sistemlerinde bir değişikliğe gidildiği görülmektedir (1961; Barajlı d’ Hondt, 1965; Milli Bakiye, 1969; Barajsız d’ Hondt; 1973; Barajsız d’ Hondt; 1977; Barajsız d’ Hondt; 1983; Çifte Barajlı d’Hondt; 1987; Çifte Barajlı d’Hondt +Kontenjan; 1991; Çifte Barajlı d’Hondt +Kontenjan; 1995; Ülke Barajlı d’Hondt; 1999; Ülke Barajlı d’Hondt; 2002; Ülke Barajlı d’Hondt; 2007; Ülke Barajlı d’Hondt). Seçim sistemlerinde yapılan bu değişiklik, biraz da darbe öncesi sosyo-ekonomik ve politik ortama bir önlem olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bir-iki seçim hariç genelde ülkede istikrarsızlık hüküm sürdüğü için önlem seçim sistemi olarak genelde temsilde adaleti gözetmeden yönetimde istikrarı önceleyen seçim sistemlerinin uygulandığı görülmektedir. Defalarca yapılan bu seçimlerle Türkiye’de siyasal istikrarın sağlanamadığı görülmüştür (Tan, 2008: 417-418). Dolayısıyla seçim sistemleriyle oynayarak siyasal istikrarın orta ve uzun vadede herhangi bir yarar sağlayamayacağı anlaşılmıştır.

3.5.5. ANAP-DSP-DTP Koalisyonu

Refah Partisi lideri Erbakan’ın, 18 Haziran 1997’de istifa sebebi olarak hükümet ortağı DYP Genel başkanı Çiller’e başbakanlığı devretmek olduğunu belirtmesinin ardından, 28 Şubat Kararlarını parti programına uyduracak bir hükümet arayışı gündeme gelmiştir. Tansiyonu düşürecek, siyasiler ile silahlı kuvvetler arasındaki gerilime son verecek, temel eğitimde zorunlu 8 yıllık kanunu çıkararak uygulamaya koyacak; 3 Kasım

1996'da Susurluk'ta yaşanan kaza neticesinde devlet-polis-mafya üçgeninde ortaya çıkan çeteye son verecek bir iktidar arayışı içerisinde siyasiler arası görüşmeler yapılmaktadır. Yapılan yoğun görüşmeler sonunda ANAP-DSP-DTP arasında anlaşma sağlanmış ancak parlamentoda hükümet kuracak yeterli sayıda milletvekilleri bulunmamaktadır. Oylama için destek aradıkları, kendilerine yakın hissettikleri kilit parti ise Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Kurulacak hükümete CHP katılmasa bile dışarıdan destek vereceğini açıklamıştır. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, 10 Temmuz 1997'de; "Güvenoyunu bu hükümette yer alanlara değil, demokratik rejim için vereceğiz" (Kara, 2004: 333-334) sözleriyle siyasal istikrar vurgusuna değinerek çizgisini ortaya koymuştur.

Parlamentoda 55. Hükümetin (ANAP-DSP-DTP ortaklığının) kurulması adına yapılan güven oylamasında, 281 kabul, 256 ret ve 2 çekimser oy ile 12 Temmuz 1997'de 14. Koalisyon Hükümeti TBMM'den güvenoyu almıştır. ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, hükümetin güvenoyu almasından sonra, Türkiye'nin kuruluşunda Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği yolu izleyeceklerini, milletin verdiği güvenoyuyla tercihin kendi ellerinde olduğunu ve milletin mukadderatına sahip çıktığını ifade etmiştir. Yılmaz'ın liderliğindeki koalisyon hükümetinin protokolü, temel olarak, devleti bunalımdan kurtarıp toplumdaki gerginliği azaltmayı öngörmüştür. Protokol, hükümetin önüne laikliğin korunmasını da öncelikli görev olarak koymuştur. Protokolün girişinde ise, bir önceki hükümet tarafından ülkenin içine düşürüldüğü bunalımdan kurtarmak gayesiyle ANAP-DSP-DTP Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin gerçekleştirmek istediği hedefler ise; devletin saygınlığını sağlamak adına ülke ekonomisini düzeltmek, toplumda var olan gerginliği sonlandırmak, kamu yönetiminde oluşan yıpranmayı önlemek, demokratik laik cumhuriyeti daha da güçlendirmek, topluma uzlaşî kültürünü aşılama ve toplumdaki ahlaki yozlaşmaya karşı önlemler almak (Kara, 2004: 338-339) gibi hedefler sıralanmıştır.

ANASOL-D hükümeti, bir seneyi aşkın bir süre yönetimde kalarak ANAP, DSP ve DTP iktidarında devleti 11 Ocak 1999 tarihine kadar yönetmiştir. Hükümet, 4 Ağustos 1998'de gerçekleştirilen Türkbank ihalesinde yapıldığı iddia edilen yolsuzluk haberleri ile sarsılmışken, CHP de bu hükümete karşı olan tutumunu değiştirip hükümete verdiği desteği çekip, hükümet hakkında Meclis'e gensoru önergesi vermiştir. İhalede yapıldığı iddia edilen yolsuzlukların yer aldığı kaset, büyük bir skandal olarak ortaya çıkacaktı. Bu kaset hükümetin devrilmesine yetmiştir. Verilen önerge de kabul edilince güvenoyu

alamayan hükümet 11 Ocak 1999'da düşmüştür. 30 Haziran 1997'de göreve gelip 11 Ocak 1999'a kadar en uzun süre görev yapan azınlık hükümeti olan ANASOL-D Hükümeti, ANAP ve CHP'nin koalisyon öncesi görüşmelerde kabul ettiği ön şart olan genel seçimlerin 11 Nisan 1999'a alınmasının ardından düşmüştür. Demokratik Sol Parti Genel Başkanı Ecevit, düşen ANASOL-D Hükümeti'nin yerine 11 Ocak 1999 tarihinden sonra hükümet kurma görevini üstlenmiş ve azınlık hükümetini kurmuştur. Bu azınlık hükümetinin görev yaptığı süre zarfında başarısı olarak kabul edilebilecek olay ise, terör örgütü PKK'nın başı terörist Öcalan'ın 15 Şubat 1999'da yurtdışında yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi olmuştur.

3.5.6. DSP-MHP-ANAP Koalisyonu

Çete-mafya-siyaset üçgeninin gündeme geldiği bir zamanda ANAP-DSP-DTP azınlık hükümeti, 11 Ocak 1999'da CHP'nin verdiği gensoru ile düşürülmüş ve ardından girişilen hükümet kurma çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Seçime gitmek üzere yoğun çabalar neticesinde Ecevit'in azınlık hükümetinin kurulmasına dair destek sağlanmış ve 18 Nisan 1999'da yerel ve genel seçimlerinin aynı gün yapılmasına karar verilmiştir (Bkz. Tablo 3.4).

Tablo 3.4: 18 Nisan 1999 Yılında yapılan Genel Seçim Sonuçları

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
Demokratik Sol Parti	6.919.670	% 22,19	136
Milliyetçi Hareket Partisi	5.606.583	% 17,98	129
Fazilet Partisi	4.805.381	% 15,41	111
Anavatan Partisi	4.122.929	% 13,22	86
Doğru Yol Partisi	3.745.417	% 12,01	85
Cumhuriyet Halk Partisi	2.716.094	% 8,71	0
Bağımsızlar		% 0,87	3
Diğer Partiler		% 9,61	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2019.

DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti, 18 Nisan 1999 yılında yapılan seçimlerden sonra DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Başbakanlığında, yaklaşık bir buçuk aylık bir süreden sonra 28 Mayıs 1999'da kurulmuştur. Koalisyon hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra meydana gelen 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nin getirdiği külfet, daha yeni kurulan hükümeti yıpratan önemli bir etken olmuştur. Kamuoyunun hükümete olan desteği ilk olarak Kasım 2000'de ardından Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizi olarak sayılabilecek Şubat 2001 Ekonomik Kriziyle

birlikte ortadan kalkmıştır. Ülke ekonomik kriz ile birlikte siyasal bir çıkmazın içine sürüklenmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer'in yapılan MGK toplantısında yolsuzlukların üzerine yeterince gidilmediğine dair sitemi üzerine Cumhurbaşkanı-Başbakan arasında geçen anayasa fırlatma olayı neticesinde ekonomik kriz boyut değiştirerek bir rejim krizine dönüşmüştür. Hükümet, büyük çaplı ekonomik krize çare olarak siyaset dışı bir ismi krize son vermek adına göreve getirmiştir. Ekonomiden sorumlu devlet başkanlığına Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı yapan Kemal Derviş getirilmiştir. Derviş'in ekonomiyi düzelttiğine dair oluşan kanaat Başbakan Ecevit'in sağlık problemlerinin sık sık nüksetmesi sonucu ülkenin başbakansız kaldığı algısı oluşmuştur (Önder, 2007: 74). Yeni oluşum olarak nitelendirilecek olan Derviş-Cem-Özkan önderliğindeki girişimi MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin, bu oluşumu MHP'yi hükümet dışı bırakmak maksadıyla bir araya getirildiği düşüncesiyle 3 Kasım 2002'de genel seçime gidilmiştir.

3.5.6.1. A. Necdet Sezer- Bülent Ecevit Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri

Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit arasında yaşanan kriz millete faturası en ağır Köşk-Hükümet krizi olarak tarihe geçmiştir.

Çankaya Köşkü'nde, 19 Şubat 2001'de toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Cumhurbaşkanı Sezer'in sert konuşmasıyla başlamıştır. Yapılan bu sert konuşmanın sebebi ise, Cumhurbaşkanı'nın yaşanan yolsuzlukların araştırılmasına dair Devlet Denetleme Kurulu'nun harekete geçmesine karşın, Başbakan Ecevit'in buna karşı tutumu olmuştur. Bu olaya sitem eden Ecevit'in davranışlarına aldırış etmeyen Cumhurbaşkanı, MGK toplantısında söz isteyip duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Kamuoyu nezdinde kendisini küçük düşürmeye yönelik çalışmaların yapıldığını söyleyen Sezer'e, Ecevit'in bitti mi şeklindeki karşı tavrıyla konuşma daha da alevlenmiştir. Bunun üzerine söz alan Sezer, Ecevit'e yönelik, çamurun üzerine oturduğunu, yolsuzlukların örtüyor görüntüsü verdiğini, DDK'nın göreve gelmesinden dolayı neden rahatsız olduğunu ve bu şekilde devlet yönetiminin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Sezer'in, Ecevit'e Anayasa'ya aykırı kararnameler çıkardığını söylemesi üzerine araya giren Hüsamettin Özkan o anayasayı bir de biz görelim demesinden sonra Sezer Anayasa kitapçığını Ecevit ve Özkan tarafına fırlatmıştır. Büyük çaplı ekonomik krizin başlayacağı zamanlar bu yaşanan tatsız olay neticesinde başlamıştır (www.140journos.com, 2019). Başbakan Ecevit bu olay sonrası hükümet ortağı Mesut Yılmaz ile salonu terk etmiştir.

Cumhurbaşkanı Sezer'in sert çıkışı üzerine toplantıyı terk eden Bülent Ecevit ise, yaptığı ilk açıklamasında yaşanan olayların son derece üzücü olduğunu belirtip, Cumhurbaşkanı Sezer'in yaptıklarının devlet geleneklerinde yeri olmayan bir durum olduğunu ifade etmiştir. İşte bu yaşanan şiddetli atışmalar sonrasında yapılan her açıklama, piyasaların yaprak gibi dalgalanmasına neden olmuştur. Zaten zayıf ve savunmasız bir durumda olan Türkiye ekonomisi, yaşanan siyasi gerginliğe hemen cevap vermiştir. Çok kısa bir süre sonra Merkez Bankası'ndan 7,5 milyar dolar çekilmiş ve kriz tüm şiddetiyle gelmiştir.

Cumhurbaşkanı Sezer, Ecevit'in başbakan olduğu dönemde 9 yasa değişikliğini de veto etmiştir. Türkiye'de 2001 yılında çift meşruluktan kaynaklanan siyasal kriz önü engellenemeyen büyük bir ekonomik krize sebep olmuştur.

3.5.6.2. 2001 Ekonomik Krizi

Türkiye'de Cumhuriyet tarihinin en büyük çapta ortaya çıkan ve her kesimi derinden etkileyen 2001 ekonomik krizi, orta vadede yapılacak büyük değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ülkenin ekonomi tarihine kara bir leke ve büyük bir felaket olarak yerini almıştır. Oluşma nedenleri Körfez Savaşı, 94 krizinden arta kalanlar, 1998 Rusya krizi, Marmara depremi ve krizin doruk noktası ise cumhurbaşkanı ve başbakan arasında yaşanan siyasi kriz olarak sayılabilir.

Şubat 2001'de gerçekleşen kriz, birçok olaydan beslenmiştir. Bu olayların etkisinde kıvranan Türkiye ekonomisi, 19 Şubat 2001 tarihli MGK toplantısında yaşanan siyasi krizle paramparça olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki tartışma, bir gecede ülke ekonomisini çökertmeye yetmiştir. Krizin patlak vermesi, sadece bu gerginlik yüzünden olmamıştır. Türkiye en önemli ihracat ortağını Rusya'yı, 1998 yılında gerçekleşen Rusya kriziyle kaybetmiş ve cari gelirlerde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Ardından 1999 yılında Marmara'da iki büyük deprem yaşanmıştır. Bu depremler binlerce can kaybına neden olmuştur. Ayrıca Marmara gibi Türkiye'nin en önemli sanayi bölgesi bu depremlerle kullanılamaz hale getirmiştir. Türkiye ekonomisini derinden etkileyen felaketler, 13 milyar dolarlık kayba neden olmuştur. 2000 yılında ise önce enflasyonu düşürme programı ile canlanma, sonrasında da likidite krizi ile çöküş yaşanmıştır (Kazgan, 2005: 120-130). İşte tüm bu nedenlerle 2001 krizi olgunlaşmış ve nihayetinde patlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük ekonomik krizi olarak kayıtlara geçen felaket, hızla etkisini göstermiştir. Toplantıda yaşanan gerginlik, krizin pimini çekmiştir. 21 Şubat tarihinde bankalar arası piyasada gecelik faiz % 6200'e çıkarken, ortalama % 4018,6 olmuştur. Merkez Bankası'nın döviz rezervi 16 Şubat tarihinde 27,94 milyar dolarken, 23 Şubat tarihinde 22,58 milyar dolara inmiştir. Rezerv kaybı ise 5,36 milyar dolar olarak kaydedilmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>, 2018). Türk lirasına karşı saldırılar oluşmuş; ama hükümetin bunu kontrol edecek gücü kalmamıştır. Döviz rezervleri hızlı bir şekilde erirken, hükümet 21 Şubat tarihinde kuru dalgalanmaya bırakmıştır. Bu şekilde Kasım 2000'de getirilen Enflasyonu Düşürme Programı'nın sonu gelmiştir.

Dolar kuru bir gecede % 40 artmış ve 680 bin liradan 960 bin liraya yükselmiştir. Resmi devalüasyon yeterli olmamış, 22 Şubat'ı takip eden iki hafta içerisinde 1 milyon 200 bin liraya kadar yükselmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>, 2018). Bu aşamada gelen dalgalı kur sistemi, döviz piyasalarını iyice karıştırmıştır. Karmaşa içerisinde dalgalı kura geçişin yapılmasıyla doların gerçek değerinin ne olacağı bilinmemiş ve alım-satım arasındaki fark artışı geçmiştir. En kötüsü de hükümetin bir kriz planına sahip olmadığının anlaşılmasıdır. Dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte dolar borcu olan esnaf ve halk için zorlu bir süreç başlamıştır. Ahmet Çakmak isimli esnaf, Başbakan Ecevit'e "Sayın Başbakanım al, ben bir esnafım" diye bağırarak yazar kasa fırlatmıştır (www.yenisafak.com.tr, 2017). Yaşanan bu olay olumsuz süreçler halkasının son zincirini oluşturmuştur. 2001 krizinin ekonomiye yönelik en ağır sonuçlarından birisi de faizlerin daha da yükselmesi olmuştur. Krize çare olarak geçilen dalgalı kurla birlikte piyasalardaki belirsizlik de artmıştır. Bir taraftan Reel sektöre açılan kredilerde kısıtlamaya gidilmiş ve yeni kredi imkânları ortadan kaldırılmıştır. Bu sebeple hem reel hem de finansal sektör, krizi en şiddetli yaşayan taraf olmuştur.

3.6. 3 KASIM 2002

Türk siyasi hayatında 1990'lı yıllarda kurulan koalisyonlu kısa süreli istikrarsız hükümetlerden ve ekonomik krizlerden sonra 3 Kasım 2002'de yapılan seçimle koalisyonsuz iktidar hasreti sona ermiştir. Kurulduğu günden itibaren kısa süre içerisinde seçim çalışmalarına başlayan AK Parti % 34'lük oy oranıyla tek başına iktidar olma yolunda başarı göstermiştir.

3 Kasım 2002 tarihinde sonuçlanan seçimlerle birlikte Türk siyasetinde deprem yaşandığını söylenebilir. Bir önceki koalisyon hükümetlerini oluşturan DSP-MHP-ANAP dışında daha önce parlamentoda temsilcileri bulunan partiler % 10'luk seçim barajını aşamayıp, parlamento dışında kalmışlardır. İktidara tek başına geçen AK Parti ve ikinci parti olan CHP parlamento giren partiler olmuştur. Çok kısa bir sürede kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasetçilerinin özellikle partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın geçmiş siyasi tecrübeleriyle 3 Kasım 2002 seçimlerine hazırlanmış ve % 34'lük oy oranıyla iktidar partisi olarak seçimlerden galip ayrılmışlardır. 1999 yılında yapılan seçimlerde baraja takılan CHP ise, % 19'lük oy oranı ile muhalefet partisi olarak ikinci parti olmuştur. Bunun dışında 9 bağımsız aday Türkiye'nin farklı illerinden parlamento girmişlerdir (Bkz. Tablo 3.5). Parlamento girememiş olsa dahi 2002 seçimlerinden yaklaşık bir kaç ay önce kurulan ve Cem Uzan'ın liderliğini üstlendiği, ilginç medya ve kampanya taktikleriyle dikkati çeken Genç Parti (GP) olmuştur (Gökçe vd., 2002). Öte yandan daha çok belli bir bölgeden oy alan DEHAP, diğer partilerle yaptığı ittifaklar ile oyunu arttırmış olsa bile, Türkiye partisi olma iddiaları da son bulmuştur.

Tablo 3.5: 3 Kasım 2002 Genel Seçim Sonuçları

Parti Adı	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	10 808 229	34,3	363
Cumhuriyet Halk Partisi	6 113 352	19,4	178
Doğru Yol Partisi	3 008 942	9,5	
Milliyetçi Hareket Partisi	2 635 787	8,4	
Genç Parti	2 285 598	7,2	
Demokratik Halk Partisi	1 960 660	6,2	
Anavatan Partisi	1 618 465	5,1	
Saadet Partisi	785 489	2,5	
Demokratik Sol Parti	384 009	1,2	
Yeni Türkiye Partisi	363 869	1,2	
Büyük Birlik Partisi	322 093	1,0	
Bağımsızlar	314 251	1,0	9
Diğer Partiler	928 039	2,9	

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2018.

3.6.1. AK Parti Dönemi

Kuruluşunun hemen ardından 22 Ağustos'ta Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu Anayasa Mahkemesine başvurarak TCK'nın 312'nci maddesinden hüküm giyen R.T. Erdoğan'ın AK Parti'nin kurucu üyesi olamayacağını savunmuştur.

Erdoğan'ın genel başkanlık görev ve yetkilerini kullanmasının tedbiren önlenmesini ve Erdoğan ile birlikte altı kurucunun kurucu üyeliklerinden çıkarılmaları için partiye ihtar verilmesini istemiştir (Sabah, 2001). Bunun üzerine Anayasa Mahkemesi 9 Ocak 2002'de Erdoğan'ın genel başkanlıktaki görev ile yetkilerini kullanmasının tedbiren önlenmesini ve bunun yanı sıra altı kurucunun üyelikten çıkarılmalarını oy birliği ile reddederken, Erdoğan'ın kurucu üyeliğinden çıkarılması için AK Partiye ihtar vermiştir (Hürriyet, 2002). Başsavcı Kanadoğlu, 22.10.2002'de, Anayasa Mahkemesinin 9 Ocak 2002 tarihli ihtar kararının yasaya uygun ve ihtarda belirtildiği biçimde yerine getirilmediği gerekçesiyle, AK Parti'nin kapatılması ve genel başkanlık görev ve yetkilerinin Erdoğan tarafından kullanılmasının tedbiren önlenmesi talebi ile Anayasa Mahkemesi'ne dava açmıştır (Hürriyet, 2002). Anayasa Mahkemesi 01.11.2002'de açılan davayı görüşerek AK Parti'ye savunma hazırlaması için 15 gün süre vermiştir (Milliyet, 2002). Ak Parti 3 Kasım seçimlerine böyle bir süreçte girmiştir.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde AK Parti sandıklardan birinci parti çıkarak tek başına iktidar olarak büyük yankı uyandırmıştır. Siyasetçilerin çıkar hesaplarından kurtulamamaları nedeniyle gerçekleştirilemeyen reformu Türk toplumu sükûnetle başarmıştır. Seçim sonuçlar ile ilgili genel okuma, 28 Şubat 1997 süreci ile beraber siyasetin içine girdiği yönetim ve temsil krizini, toplumun açık bir müdahaleyle çözdüğü yönündeydi. Hükümeti oluşturan partilerin tamamının ciddi anlamda oy kaybı yaşaması ve Meclis dışında kalması, AK Parti'nin kuruluşunun üzerinden daha bir yıl bile geçmeden tek başına iktidarının başına geçmesi, yalnızca belli siyasal aktörlerin tasfiye olmasının ötesinde, yerleşik olan siyasal pozisyonların alt-üst edildiği ve bu anlamda siyasal yelpazenin yeniden şekilleneceğinin de göstergesi olmuştur (Önder, 2007: 75). Seçim sonrası tabloyla ilgili bir başka analiz de, Türkiye'nin bundan sonraki sürecinde artık "iki partili" bir siyasal yapıyla yoluna devam edecek olmasının gözükmektedir.

AK Partinin iktidara gelmesiyle birlikte ülkede yaşanan güvensizlik, artık zamanla yerini güven duygusuna bırakmış ve birçok önemli gelişme kendini göstermiştir. Uzun yıllar uygulanan kısır, tek yönlü ve çözümden çok gerginlik yaratma üzerine kurulu dış politikada meydana gelen gelişmeler, Kıbrıs sorunu ile ilgili atılan adımlar, Avrupa Birliği'ne girme amacıyla ortaya konan performans sonucu Türkiye'nin aday ülke statüsünü elde etmesi gibi durumlar önemli gelişmeler olarak gösterilebilir (Ağdağ, 2010: 99). AK Parti, iktidarın başına geçtiğinde 2001 krizinden geriye kalan ağır bir tablo ile

karşılaşmış, fakat uygulanan ekonomik politikalar ile ülke ekonomisi istikrar ve gelişme anlamında önemli bir noktaya taşınmıştır.

3.6.2. A. Necdet Sezer-R. Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (2002-2007)

Bakanlardan büyükelçilere, MGK'dan farklı bürokratik makamlara kadar birçok noktada atama krizleri Cumhurbaşkanı Sezer ve Başbakan Erdoğan döneminde de kendini göstermiştir. Bürokrasi adeta vekâletle yürütülür vaziyetinde düşünülmüştür. Eşleri başörtülü olduğu gerekçesiyle ataması yapılamayan kadrolar yüzünden ülke bir yönetme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Cumhurbaşkanı Sezer, AK Parti Hükümeti döneminde yapılan yasa değişikliklerinden 64'ünü veto etmiş ve her vetoda kendisine ayrılan yasal süreyi sonuna kadar kullanarak ülkenin ilerleyişinde adeta kasis rolü oynamıştır. 10. Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer, 5 yıldan uzun bir süre birlikte çalıştığı Başbakan Erdoğan ile bir akşam yemeği bile yememiştir. Paris'te dünya liderlerinin yemek masasına Emine Erdoğan ile oturan ve kimsenin bunu yadırgamadığını söyleyen Başbakan Erdoğan, daha önce hiç Cumhurbaşkanı'nın misafiri olmadığını ve Cumhurbaşkanı ile karşılıklı, ailecek yemek yemeyi istediğini ifade etmiştir (www.yenisafak.com.tr, 2017). Başbakan Erdoğan'ın bu sözleri çift meşruluk sorununun özellikle farklı görüşlere mensup cumhurbaşkanı-başbakan arasındaki ilişkinin nasıl bir boyut aldığının göstergesi olmuştur.

Sezer sonrası dönem ise, istisna bir dönem olarak tarihte yerini alacaktır. Mevcut sistemde kendini sürekli tekrar eden sorunların, bu zaman zarfında minimize olması, çift başlılık meselesinde de kendisini göstermiştir. Bunda Erdoğan'ın parti ve hükümetteki hâkim lider konumu ve göreve gelen kişilerin sorumluluk bilinci şüphesiz ciddi rol oynamıştır.

Sonuç olarak aynı ideolojiden, aynı siyasi gelenekten, aynı partiden hatta aynı partinin aynı fraksiyonundan gelen cumhurbaşkanları ve başbakanlar bile gerek dış politikada gerek ekonomide gerekse bürokratik atamalarda krizler yaşamışlardır. Hatta cumhurbaşkanları ve başbakanlar arasında parti meseleleri bile kriz vesilesi olmuştur.

3.6.3. A. Gül-R. Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı-Başbakan İlişkileri (2007-2014)

Siyasi tarihimizde aynı gelenekten gelen, aynı siyasi görüşe mensup olan Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan zaman zaman parlamenter hükümet sisteminde yaşanan çıkmazlarla karşı karşıya gelmişlerdir. İki lider özellikle sorunun çift başlılıktan kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir.

29 Ekim 2012’de yapılan Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında, bazı CHP’li Milletvekillerinin de aralarında bulunduğu bir grup, “Seferberlik Yürüyüşü” adıyla nitelendirdikleri yürüyüşlerini I.Meclis’ten Anıtkabir’e doğru sürdürmek istemişlerdir. Ancak polis barikatlarına takılan göstericiler, barikatları aşmak isteyince arbede yaşanmış ve artan gerilim üzerine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’de, Başbakan Erdoğan’ın herhangi bir haberi ve onayı olmadan Ankara Valisi Alaaddin Yüksel’e barikatların kaldırılmasına dair talimat (www.wordpress.com, 2018) vermiştir.

30 Ekim 2012 tarihli basın açıklamasında, muhabirin köşkteki barikatların kaldırılması noktasında Başbakan Erdoğan’a yönelttiği soru üzerine, kendisinin haberi olmadığını doğrulamış ve barikatların kaldırılması olayında Sayın Cumhurbaşkanı’nın böyle bir talimat verdiğine inanmadığını söylemiştir. Eğer böyle bir talimat Sayın Cumhurbaşkanı tarafından verilmişse de bunun çift başlılığı ortaya çıkaracağını söylemiştir. Hükümet sistemini tartışmaya açan bu mesele hakkında Başbakan Erdoğan, eğer başkanlık sistemi isteniyorsa kendisinin de bundan yana olduğunu ifade etmiştir. Sistem değişikliği hakkında gerekli adımları atma konusunda oldukça rahat olduklarını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan arasında yaşanan bir diğer mesele ise, 2013 yılının mayıs ayında başlayan Taksim Gezi Parkı olayları hakkında olmuştur. Başbakan Erdoğan yapılanları, seçimle deviremedikleri hükümeti, antidemokratik yöntemlerle hareket edenlerin demokrasiye karşı yapmış olduğu bir darbe olarak nitelendirmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Gül demokrasinin sadece seçimlerden ibaret olmadığını ve yapılan gösterileri barışçıl gösteri olarak ifade etmiştir (www.wordpress.com, 2018). Yaşanan bu çift meşruluk açıklaması sistem hakkındaki tartışmaları da beraberinde getirmiş ve bu siyasal sistemde karşılaşılan durum parlamenter hükümet sisteminin bir çıkmazı olarak nitelendirilmiştir.

Siyasi sahnede yaşanan bu krizler buz dağının sadece görünen kısmını oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu tablo perde arkasındaki bunalımların sahneye taşan

yansımaları olarak nitelendirilebilir. Her farklı ideolojik zihniyete mensup yöneticilerin bazen farklı bazen de aynı şekilde yaşadıkları sorunlar yığını, Türk siyasi tarihinde önemli krizlere sebep olmuştur. Bu da Türkiye'nin çift başlılık sorununun kişiden ziyade sistemden kaynaklandığını bize fazlasıyla göstermektedir. Zira devletin zirvesindeki iki makamın biraz olsun bile çatışması çarpan etkisiyle yüksek krizlere yol açmakta ve kaybeden yine millet olmaktadır.

SONUÇ

Parlamenteer hükümet sistemi, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaktadır. İngiltere’de geleneklere bağılı olarak ortaya çıkan sistem zamanla bazı süreçlerden geçerek gelişmiştir. Parlamenteer hükümet sistemi birçok ülkede uygulanmasına karşın istikrar odaklı pozitif sonuçlar doğurmamaktadır. Bu duruma siyasal istikrar açısından bakıldığında, sistem koalisyon durumlarında istikrarsız bir tablo çizmektedir. Bu bağlamda koalisyon dönemlerinde, hükümet istikrarsızlığının yanında, ekonomi, sağıık, eğitim, savunma gibi birçok etmen de bu durumdan etkilenmektedir. Ayrıca yapısal anlamda bakıldığında yürütmedeki çift başlılık sorunu da önemli bir kriz sebebidir. Farklı siyasal görüşe mensup cumhurbaşkanı-başbakan arasında yaşanan siyasal krizin yanı sıra aynı siyasal görüşü benimseyen cumhurbaşkanı-başbakan arasında da siyasal çıkmazlar yaşanmaktadır.

Bu çalışmayla parlamenteer sistemle alakalı varılan sonuçlara bakıldığında; parlamenteer hükümet sistemi kendi içerisinde belli başlı sorunlar taşımaktadır. İstikrarsız koalisyon dönemlerinde hükümetler bürokrasi karşısında güçsüz kalmakta ve yapısal anlamda dönüşüm yapamamaktadır. Bunun en önemli sebebi, kurulan hükümetlerin kısa süreli olması sonucu etkisiz bir yönetim sergilemeleri olmuştur.

Türkiye’de yüz yılı aşkın bir süredir parlamento geleneğı olmakla beraber demokratik anlamda parlamenteer rejime 1950 yılı itibariyle geçilmiştir. Bu geçişten itibaren günümüze kadar askeri darbelerle kesilmiş bir parlamenteer hükümet sistemi ile karşılaşmaktadır. Cumhurbaşkanlığı için Turgut Özal’ın, Anavatan Partisi Genel Başkanlığı’ndan istifa ettiğı 31 Ekim 1989 tarihinden; AK Parti’nin iktidar olduğı 2 Kasım 2002 seçimlerine kadar Türkiye’de geçen 13 yıllık sürede tam 13 hükümet kurulmuştur. Türkiye’yi, biri geçici, 2 tek başına, 2 azınlık ve 7 de koalisyon olmak üzere 13 hükümet yönetmeye çalışmıştır.

Dünyanın birçok ülkesinde uygulanan parlamenteer sistem, uygulandığı her ülkede etkin ve istikrarlı bir yönetim anlayışı ortaya koyamamıştır. Parlamenteer sistemin koalisyona dolayısıyla kısa süreli hükümetlere sebep olmasını nitekim istikrar temelli düşünecek olursak siyasal istikrar ile hükümet istikrarı kavramlarını da birbirinden ayrı değerlendirmek gerekir. Bir ülkede hükümet istikrarının olması siyasal istikrar anlamına gelmeyebilir ya da hükümet istikrarsızlığı siyasal istikrarsızlık anlamına gelmeyebilir.

Dünya üzerinde koalisyon dönemlerinde siyasal istikrarın hâkim olduğu ülkeler de mevcuttur.

Belirli bir ülke düzeyinde parlâmenter hükümet sisteminin güçlü veya zayıf yönlerinden hangisinin baskın çıktığı her ne kadar gözlemlenebilirse de, bu durum tüm ülkeler için söylenemez. Sistemin zayıf yönünün parlâmenter hükümet sisteminin mutlak nitelikte kendisinden kaynaklandığını söylemek doğru olmaz. Çünkü sistemin uygulandığı ülkenin siyasal koşulları, sosyo-ekonomik, kültürel yapısı, siyasal kültürü de önemlidir. Parlâmenter hükümet sisteminde kısa süreli, istikrarsız hükümetlerin görülmesinin sebebi olarak koalisyon hükümetleri gösterilmektedir. Koalisyon hükümetlerine yol açan temel etkenin de çok parti sistemi olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla çok parti sistemi de nispi temsil seçim sistemiyle bağdaştırılmıştır. İngiltere gibi çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı ülkelerde istikrarlı ve güçlü hükümetler ortaya çıkabilmektedir. Yani sistemin performansı ülkeden ülkeye değişebilmekte şöyle ki, bir ülkede çok iyi işleyen parlâmenter hükümet sistemi bir diğer ülkede aynı performansı göstermeyebilir. Bu durum zamanın siyasal ve sosyal koşullarına da bağlıdır. Bu sonuç Türkiye örneğinde de görülmektedir. 1991-2002 yılları arasında süren koalisyonlu dönem 2002 de yapılan seçimle koalisyonlu, zayıf hükümetler dönemi son bulmuş meclise 2 partinin girdiği, güçlü tek parti iktidarının olduğu bir döneme girilmiştir. Parlâmenter hükümet sistemi Türkiye’de genellikle istikrarsız, koalisyonlu dönemler yaşatırken, uzun soluklu devam eden bir sistem olmamıştır.

Türkiye’de koalisyon hükümetleri döneminde ekonomik başarısızlığı hiçbir taraf (parti) üstlenmek istememiştir. Ortaya çıkan başarısızlığı partiler birbirinin üzerine atmış ya da iyi bir icraat yapılmışsa koalisyondaki her parti ben yaptım anlayışıyla hareket etmiştir. Halkın iktidara yönelteceği sorularda çoğu zaman yanıtsız kalmıştır. Dolayısıyla istikrarsız koalisyon hükümetleri Türkiye için iyi bir sonuç doğurmamıştır. Hükümet istikrarının hakim olduğu bir yönetim modeli, istikrarsız hükümetler ortaya çıkaran parlâmenter hükümet sistemine göre çözüm olarak görülmektedir.

İstikrarsız koalisyon hükümetlerinin Türkiye’ye kaybettirdikleri kadar önemli bir diğer sorun ise yönetimde çift başlılık olmuştur. Parlâmenter hükümet sisteminde yürütme erkinin çift başlı olmasından dolayı ülke yönetimi cumhurbaşkanı-başbakan (bakanlar kurulu) arasında idare edilmiştir. Bu durum çoğu zaman siyasi krizlere yol

açmıştır. Devletin zirvesinde yaşanan siyasi krizler doğrudan ülke ekonomisi etkilemektedir. Buna en iyi örnek ise Türkiye’de yaşanan 2001 ekonomik krizidir. Cumhuriyet tarihinin en şiddetli ekonomik krizi olarak gerçekleşmiştir. Yine bir başka örnek Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Başbakan Yıldırım Akbulut arasında geçen siyasi anlaşmazlık neticesinde ANAP’ın 8 yıllık hükümet istikrarı son bulmuştur. Farklı görüşe sahip cumhurbaşkanı-başbakan arasında yaşanan veto krizlerinin yanı sıra aynı partiden, aynı siyasi görüşten gelen cumhurbaşkanı-başbakan arasındaki siyasi kriz göstermiştir ki, çift meşruluk sorunu siyasal istikrar önündeki en büyük engellerden biri olmuştur.

Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkesinde uygulanan parlamenter hükümet sisteminin yer yer başarısız olması, bu sistemi uygulayan ülkeleri de, siyasal istikrar temelli yeni bir arayışa itmiştir. Gerek Türkiye’de gerekse dünyanın birçok ülkesinde yürütmenin güçlendirilmesi zorunluluğunun da etkisiyle, parlamenter hükümet sisteminden, yarı başkanlık veya başkanlık sistemine doğru bir geçişin arzulanmasına neden olmuştur. Örneğin, Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan parlamenter hükümet sistemine yönelik eleştiriler günümüze dek sürmüştür. 1970-1980 ve 1991-2002 yılları arasındaki hükümet istikrarsızlıkları siyasal istikrarsızlığı tetiklemiştir. Dolayısıyla bu durum Türkiye’de siyasal sistemin tartışılmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda özellikle Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen hükümet sistemi değişikliği, özellikle Başkanlık Sistemi’nin Türk siyasal kültürü için uygun bir model olup olmadığı yönünde tartışmalar yapılmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye’de artan siyasi gerilimler, askeri darbeler sonucu oluşan bürokratik vesayete son vermek, demokratik bir siyaset anlayışı hakim kılmak, demokrasinin gereği olarak millet iradesini yönetime yansıtmak, ekonomik ve siyasal anlamda istikrar oluşturmak, yürütmeye çift meşruluğa son vermek adına etkin ve hızlı karar alan bir yönetimi hayata geçirmek adına yeni bir hükümet sistemine gereksinim duyulmuştur.

KAYNAKÇA

- AGDAG, Bilal, (2010), “28 Şubat Askeri Müdahalesi Ve Türk Siyasetine Etkileri: Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkisinin Tarihsel Serüveni Bağlamında Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, **Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi**, Niğde.
- AKEL, Ali, (1999), **Erbakan ve Generaller**, Şura Yayınları, İstanbul.
- AKGÜN, Mert Hüseyin, “Başkanlıktan Cumhurbaşkanlığı Sistemine: 2012 ve 2016 Ak Parti Anayasa Önerileri”, <https://setav.org/assets/uploads/2017/01/Perspektif163.pdf>, Erişim tarihi: 27.09.2018.
- AKINCI, Abdulvahap, (2015), “Demokrasi İle Siyasal İstikrar ve Kalkınma Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/10, Ankara.
- AKPINAR, Hakan, (2001), **28 Şubat Post modern Darbesinin Öyküsü**, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can, (1988), “Reaganomics, Thatcherism ve Özal Ekonomisi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**.
- ASİLBAY İ. Halil, (2013), “Parlamente Sistem ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **TBB Dergisi**, s. 256-257.
- ALESKEROV, Fuad, Hasan, ERSEL ve Yavuz, SABUNCU, (1999), **Seçimden Koalisyon: Siyasal Karar Alma**, YKY Yayınları, İstanbul, s.168.
- APAK S. ve Aytac A. (2009). Küresel Krizler. Avcıol Basım Yayın: 1 Basım, s. 112.
- ARKLAN, Ümit ve Hasan, RENÇBER, (2018), “16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu Öncesi Sürecin Türk Yazılı Basınındaki Yansıması: Hürriyet, Sabah Ve Sözcü Gazeteleri Örneği”, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1, s. 229-230.
- AYDIN, Suavi, (2006), **Amacımız Devletin Bekası**, TESEV Yayınları, İstanbul.
- BARLAS, Mehmet, (1994), **Turgut Özal’ın Anıları**, Sabah Kitapları, İstanbul.

- BALKAN, Ali Murat, (2016), İkinci DYP-SHP Koalisyon Hükümeti (25.06.1993-05.10.1995), Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- BARUT, Ilgın, (2012), “Parlamente Sistemde Dönüşüm, Başbakanlık Hükümeti ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Muğla.
- BİRTEK, Faruk ve Bülent, TOPRAK, (1994), "Türkiye'de Siyasal İslam'ın Yükselişi ile Neo-Liberal Yeniden İnsanın Oluşturduğu Çatışmalı Gündemler", **Mürekkep**, Sayı 1, s.5.
- BİLDİRİCİ, Faruk. (1998). **Maskeli Leydi**. Ümit yayıncılık. Ankara.
- ÇAKIR, Ezgi, (2017), “16 Nisan Referandum Sürecinde Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Türk Basınına Yansımaları”, **İnsan&İnsan**, Sayı:14, 273-300.
- ÇAM, Esat, (2000), “**Çağdaş Devlet Sistemleri**”, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik, (2004), **Türkiye'nin Siyasi Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- ÇEKİÇ, Mahmut, (2016), “1982 Anayasası'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi”, **Dergi Park**, s. 455-459.
- ÇEKİN, Suat, (2004), **Türkiye’de Yeni Sağ: Anavatan Partisi**, Dönem Projesi, Ankara:
- ÇETİN, Halis, (2003), “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti- Meşruiyet İktidarı”, **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt:58, S.3, Ankara.
- DEMİR, Fevzi ve Şükrü, KARATEPE, (1989), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, s.84.
- Demirel'den Liderler Turu. Milliyet. 5 Kasım 1991.
- DOĞAN, Yalçın, “Özelleştirmeye SHP Damgası: Sosyal Plan” **Milliyet**, 19 Haziran 1993.
- DOĞRU, Derya, (2011), Hükümet Sistemleri Açısından 2007 Anayasa Değişikliği Ve Bu Değişikliğin Türk Parlamente Sistemine Olası Etkileri, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- DONAT, Yavuz, (1999), **Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- DURSUN, Davut, (2002), **Siyaset Bilimi**, Beta Matbaası, İstanbul.
- DUYAR, Mehmet, (2011), “Kuvvetler Ayrılığı–Siyasal İstikrar İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Sakarya.
- DUVERGER, Maurice, (1986), **Siyasi Rejimler**, Tunçdoğan, T. (Çev.), Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- DYP - SHP Koalisyonu Tamam, Milliyet 12 Kasım 1991, (17 Mart 2018).
- ECKSTEİN, Harry, (1967), Bir İstikrarlı Demokrasi Teorisi, Özbudun, Ergun (Çev.), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, s.39-96.
- ECKSTEİN, Harry, (1992), **Regarding Politics**, University of Press, USA-California, s.183.
- ERDOĞAN, Mustafa, (1997), **Anayasal Demokrasi**, Ankara, s.115.
- ERDOĞAN, Mustafa, (2003), **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara.
- EROĞUL, Cem, (2001), **Çağdaş Devlet Düzenleri**, Ankara.
- EROĞUL, Cem, (2010), **Anatüzeğe Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara, s.38-39.
- ERTEKİN, Şaban, (2006), “1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Siyasal İstikrar-Vergilendirme İlişkisi”, Doktora Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.
- EŞKİ, Hülya, (2009), “Düzenleyici Kurumlara İngiltere Örneği Üzerinden Bakmak”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 72, Ankara, s. 68.
- DEMİR, Fevzi, (1998), **Anayasa Hukukuna Giriş-Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Barış Yayınları, İzmir.
- DEMİR, Fevzi, (1998), **Türkiye’de Siyasal İstikrar Sorunu ve Çözüm Yolları**, İTO Yayını No:51, İzmir, s.7.

- GÖKÇE, Orhan, Birol, AKGÜN ve Süleyman, KARAKOÇ, (2002), 3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2002, Cilt 2, Sayı 4, Sayfalar 1 – 44.
- GÖNENÇ, Levent, (2005), **Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu**, T. Ergül. (Ed.), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 1-12.
- GÖNENÇ, Levent, (2011), **Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politika Notu, Nisan.
- GÖZE, Ayferi, (1995), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul.
- GÖZLER, Kemal, (2007), **Anayasa Hukukuna Giriş (11. Baskı)**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- GÖZLER, Kemal, (2009), **“İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiği Üzerine Bir Deneme”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s.367-369.
- GÖZLER, Kemal, (2010), **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Bursa.
- GÖZLER, Kemal, (2012), **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, Bursa.
- GÖZLER, Kemal, (2001), **Devlet Başkanları - Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- GÖZLER, Kemal, (2000), **“Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”**, Türkiye Günlüğü, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, s.25-47 (www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm, 8 Şubat 2018).
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, “Anayasa Hukuku”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi**, “S” Yayınları, Ankara 1986.
- GÜLEÇYÜZ, Kazım, (2000), "Balans Ayarı", **Yeni Asya Neşriyat**, İstanbul, s. 9-13.
- GÜLENER, Serdar ve Nebi, MİŞ, (2017), **“Cumhurbaşkanlığı Sistemi”**, **SETAV**, Sayı:190, s.10-11.

- GÜNER, Engin, (2000), **Özal’lı Yıllarım**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- GÜNEŞ, Turan (1956), **Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul
- GÜRBÜZ, Yaşar, (1987), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri**, Beta Yayınları, Ankara.
- GÜRGÜR, Nuri, (2002), “Yeni Hükümet Üzerine”, **Türk Yurdu**, Sayı 184 s. 2-5.
- HEKİMOĞLU, Hatice Birsen, (2010), **Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler**, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Kamu Yönetimi Lisans Programı Ders Kitabı, İstanbul.
- <http://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/turkiye-ekonomisinde-ozalliyillar/45000/45536/>, Erişim tarihi: 22 Mart 2018.
- “Demirel’le Hızlanan Krizler”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-228174>, Erişim tarihi: 16 Mart 2018.
- İÇENER, Zeynep Çağlıyan, (2015), “Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi: Özal ve Demirel’in Siyasi Mülahazaları”, **BİLİG**, Güz 2015 / Sayı: 75, s.315-316.
- İNEL, Hakan, (2016), The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies ISSN: 2149-6439, April, Volume: 2, Issue: 2, s: 181-215,
- İPEK, Selma, (2017), “Başkanlık Sisteminin Türk Siyasal Sistemi ve Siyasal Sistemin Çeşitli Aktörleri Temelinde İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Malatya.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, (1995), **Sağ Türkiye ve Partileri**, İmge Kitabevi, Ankara, s.168.
- KAHRAMAN, Mehmet, (2012), Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık Ya Da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:18, s.431-457.

- KAMA, Sezen, **Parlamente Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, C.22, s.2
- KARA, Muzaffer Ayhan, (2007), **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon**, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul.
- KARA, Mehmet Ali, (1997), **Koalisyonlar Üzerine**, Basılmamış İnceleme, İstanbul.
- KARA, Mehmet Ali, (2004), **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu; Demokrasi Ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- KARAMOLLAOĞLU, Umut, (2011), “Militarizm Ve Pretoryanizm Ekseninde Modern Türkiye’de Ordu İktidarı Ve Neo-Liberalizmin Ordu İktidarına Etkisi”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARASU, Koray, (2009), **İngiltere’de Kamu Yönetimi**, İmge Yayınları, Ankara.
- KARASU, Koray, (2004), **“İngiltere”, Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri**, Ankara Üniversitesi, KAYAUM Yayınları, Ankara.
- KARATEPE, Şükrü, “Parlamente Sistem”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul 1991.
- KAZGAN, Gülten, (2009), Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 136.
- KEYMAN, Fuat, (1999), Kriz, Seçimler ve Türkiye’de Demokratikleşme Olasılığı, **İktisat Dergisi**, Sayı: 3388, s. 21-27.
- KILINÇ, Doğan, (2016), Türkiye’de bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XX, , Sayı: 1**, Ankara, s.453.
- KILINÇ, Zeynel Abidin, (2013), “Siyasal İstikrar Açısından Başkanlık ve Parlamente Sistemler”, (Der.), **Başkanlık Sistemi Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Türkiye İçin Değerlendirmeler**, AKTAŞ, Murat ve Bayram, COŞKUN, (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara, ss. 401-427.

- KARAHAN, Hatice ve Erdal Tanal, KARAGÖZ, (2014), “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, **SETA Perspektif**, Sayı: 41, s.1-5
- KAZGAN, Gülten, (2005), **Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2001 Ekonomik Politik Açısından Bir İrdeleme**, Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul.
- KOCABAŞ, Süleyman, (1997), **Refahiyol Hükümeti Sonunun Perde Arkası**, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KÖKER, Levent, (1995), Kimlik, Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye'de Yeni Muhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi, **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, (Der.) Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, s.82.
- KUZU, Burhan, (1997), **Türkiye İçin Başkanlık Sistemi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- KÜÇÜKCAN, Talip, (2003), “State, Islam, and Religious Liberty in Modern Turkey: Reconfiguration of Religion in the Public Sphere”, **Brigham Young University Law Review**, (2): 475-506.
- KÜÇÜKOBA, Gamze, (2014), “Başkanlık Sistemi ve Türkiye’ye Uygunluğu Sorunsalı”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- KÜKNER, Bilgen, (2012), Hükümet Sistemi Seçeneklerinden “Başkanlı Parlamenter Sistem” Seçeneği ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/ 2, s. 279-304.
- LIJPHART, Arend, (1989), **Çağdaş Demokrasiler**, Özbudun, Ergun (Çev.), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara.
- LIJPHART, Arend, (2012), **Patterns of Democracy Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries**, Yale University publish, New Haven&London.
- LOVELAND, İan, (2012), **Constitutional Law – Administrative Law and Human Rights – A Critical Introduction**, sixth edition, Oxford University Press, Oxford, s.156.

- IVERSEN, SOSKİCE, Torben, David, “Electoral Systems and the Politics of Coalitions: Why Some Democracies Redistribute More Than Others”, [http://www.wws.princeton.edu/rppe/apr2003conf/Iversen.pdf, 2002], 25.06.2018.
- ONAR, Erdal, (2005), “Türkiye’nin Başkanlık ya da Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli mi?”, Teoman Ergül (der.), **Başkanlık Sistemi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, s.84-85.
- ORUÇLU, Avni, (2008), “Başkanlık Sisteminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- ÖNDER, Tuncay, (2007), İstikrar ve Kriz: 3 Kasım’dan 22 Temmuz’a Türkiye Siyaseti, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 89, s.73-82.
- ÖRGÜN, Faruk, (1999), **Dar Gelen Gömlek: Başkanlık Sistemi**, Bilge Yayınları İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun, (1993), **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (2009), **Türk Anayasa Hukuku**, 10. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun, (2011), **Anayasa Hukuku (8. Baskı)**, A. T. Yürük, (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- ÖZDEMİR, Abdulkadir, (2014), “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Seçim Sistemleri ve Siyasal İstikrar”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- ÖZER, Atilla, (1998), **Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği**, 2. Baskı, Ankara.
- ÖZTEKİN, Ali, (2003), **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal, (1999), **Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem**, Ankara: Atilla Kitabevi.

- POWELL, George Bingham, (1990), **Çağdaş Demokrasiler: Katılma, İstikrar ve Şiddet**, Turhan, Mehmet (Çev.), S Yayınları, Ankara.
- Reformist Kabine Kurduk, Milliyet 26 Haziran 1993, (17 Nisan 2018).
- RIDGES, E.W. (1929), **Constitutional Law of England**, England.
- ROSKİN, Michael G, (2007), **Çağdaş Devlet Sistemleri; Siyaset, Coğrafya, Kültür**, Seçilmişoğlu, Bahattin (Çev.), Adres Yayınları, Ankara.
- SANDERS, David, (1981), **Lecturer in Government**, Essex: University of Essex Press, England, s.49.
- SAYBAŞILI, Kemâli, (1995), **DYP-SHP Koalisyonu’nun Üç Yılı**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 40.
- TAN, Mehmet, (2008), “Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**, İstanbul.
- TANÖR, Bülent, (1997), **Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayınları, Ankara.
- TANÖR, Bülent ve Necmi, YÜZBAŞIOĞLU, (2001), **Türk Anayasa Hukuku**, Yapı kredi Yayınları, İstanbul.
- T.B.M.M. **Tutanak Dergisi**, (25 Kasım 1991), 19. Dönem, 1. Cilt, 7. Birleşim, s. 112-136.
- T.B.M.M. **Tutanak Dergisi**, (25 Kasım 1991), 19. Dönem, 1. Cilt, 7. Birleşim, s. 110.
- TANCHEV, Evgeni, (1993), **Parliamentarism Rationalized East European Constitutional Review**.
- TBMM, “VII: Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü (DYP-SHP)”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP49.htm>, 27 Mart 2015.
- TEZİÇ, Erdoğan, (1991), **Anayasa Hukuku**, 2. Basım, Beta Yayınları, İstanbul.
- TEZİÇ, Erdoğan, (1996), **Anayasa Hukuku (3. Baskı)**, İstanbul: Beta Basım Yayım. TODAİ.
- TOKER, Yalçın, (1993), **Zirvede Kavga**, Toker Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, Tanju, (2003), **Siyasette Yeniden Mevzilenmeler**, Büke Kitapları, İstanbul.

- TOSUN, Tanju, (1999), **Merkez Sağ ve Solda Parçalanma**, Boyut Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, Gülgün ve Tanju, TOSUN, (1999), **Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- TUNÇKAŞIK, Halit, (2017), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem**, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- TURHAN, Mehmet, (1989), **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır.
- TUTAR, Hilmi, (2007), **Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar**, Bizim Kitaplar, İstanbul.
- Türkiye Dergisi**, (51), s. 337-358.
- ULUŞAHİN, Nur, (2011), Türkiye'de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, No: 1.
- UZGEL, İlhan, (2009), **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ÜNSALDI, Levent, (2008), **Türkiye'de Asker ve Siyaset** (çev. Orçun Türkay), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- YAMAN, Abdulsamet, (2014), Başkanlık Sistemi, Uygulamaları Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, s. 83-98.
- YARALI, Kamil, Uğur, (1999), "Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı", <http://www.abchukuk.com/makale/makale29.html>, 10.06.2018.
- YAVUZ, Bülent, Faruk, BİLİR ve Hasan, TUNÇ, (2009), **Türk Anayasa Hukuku**, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- YAVUZ, Bülent, **Parlamenter Hükümet Sisteminde ve 1982 Anayasası'nda Başbakan**, Asil Yayın, Yayın No:8, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, K. Haluk, (2000), **Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara

YAZICI, Serap, (2009), **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yeni Kabinede Bugün, Milliyet 20 Kasım 1991, Erişim tarihi: 17 Mart 2018.

Yeni Koalisyon Pazarlığı, Milliyet 17 Haziran 1993, Erişim tarihi: 13 Mart 2018.

YILMAZ: Koalisyona İstekli Değilim, Milliyet 22 Ekim 1991, Erişim tarihi: 16 Mart 2018.

YILMAZ, Sait, (2013), “Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye’ye Örnek Olabilir mi?”, **Yeni Türkiye Dergisi**, sayı: 51, s.630.

YÜCEKÖK, Ahmet Naki, (1983), **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamantonun Evrimi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Yüksek Seçim Kurulu, 12 Aralık 2002, S:24961, Erişim tarihi: 15.08.2018.

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=145, Erişim tarihi: 25.09.2018.

Başkanlık İstiyor, Milliyet 21 Nisan 2003, Erişim tarihi: 26.09.2018.

<https://www.bbc.co.uk/academy/tr/articles/art20150415093742710>, Erişim tarihi: 22.12.2018.

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ersincelik/ahmet-necdet-sezer-o-jesti-erdogana-neden-yapmiti-2023139>, Erişim tarihi: 13.04.2019.

<https://140journos.com/19-subat-2001-krizi-3b64cff1bc15>, Erişim tarihi: 21.02.2019.

“AKP Genel Başkanı Tayyip Erdoğan’a Uyarı”, Hürriyet, (09.01.2002), Erişim tarihi: 04.08.2018.

“AKP’ye 15 Gün Süre”, Milliyet, (01.11.2002), Erişim Tarihi: 04.08.2018.

“AKP’ye Kapatma Davası”, Hürriyet, (23.10.2002), Erişim Tarihi: 04.08.2018.

“Tayyip’e Darbe”, Sabah, (22.08.2001), Erişim tarihi: 04.08.2018.

<https://www.haberler.com/cumhurbaskanimizin-barikatlari-kaldirin-talimati-4051612-haberi/>, Erişim tarihi: 13.04.2019.

<https://www.m.bianet.org/bianet/emek/28445-isciden-denizere-silkele-baskan-dusecekler>, Erişim tarihi: 05.06.2018.

Güzel, H. Yalazan, A. (2001, 22 Şubat). İlk Çankaya Hükümet Krizi Başbakanı Yedi. Hürriyet. Erişim tarihi: 15.02.2019.

<https://muammerkaya.wordpress.com/2018/03/17/gul-erdogan-savaslari/>, Erişim tarihi: 11.11.2018.

DİZİN

A

Askeri darbe, 27, 40

B

Bakanlar kurulu, 16

Başbakan, vii, viii, ix, 2, 10, 13, 40, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 59,
63, 66, 67, 72, 73, 74, 77, 78, 82, 92

C

Cumhurbaşkanı, v, viii, ix, 2, 42, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 59, 60, 61,
62, 64, 66, 72, 73, 77, 78, 82, 90

D

Demirel, v, vi, ix, 40, 43, 44, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 64,
66, 82, 84, 87, 91

Demokrasi, v, xi, xii, 43, 44, 46, 63, 83,
85, 88, 89

E

Ecevit, v, vi, ix, 40, 71, 72, 73, 74

Ekonomi, 86

Erdoğan, ix, 2, 16, 35, 38, 75, 76, 77,
78, 82, 91, 93

H

Hükümet sistemi, 42, 78

İ

İktidar, 59, 65

İstikrar, 4, v, viii, ix, 23, 34, 35, 37, 40,
68, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92

İstikrarsızlık, v

K

Kalkınma, xi, 14, 75, 83

Koalisyon, v, viii, ix, 26, 27, 29, 30, 51,
55, 56, 57, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 71,
81, 84, 88, 91, 93

Kriz, 88, 90

Kuvvetler ayrılığı, 1, 5, 26, 34

Ö

Özal, v, vi, viii, ix, 2, 3, 40, 43, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 59, 80, 82,
83, 87

P

Parlamente Hükümet Sistemi, 4, 88, 92

Parlamento, 5, 7, 10, 13, 30, 35, 86

S

Seçim, viii, x, xii, 9, 21, 25, 60, 62, 69,
71, 75, 76, 90, 93

Sezer, v, vi, ix, 72, 73, 77

Siyasi parti, 27

T

Türk Siyasal Hayatı, 40

Y

Yargı, vii, viii, 15, 37, 53, 92

Yasama, vii, viii, 1, 8, 9, 14, 20, 26, 34,
36

Yürütme, vii, viii, 1, 11, 16, 18, 19, 35